

PÄÄSTÄ MEIDÄT PELOSTA
Hengellinen väkivalta uskonnollisissa yhteisöissä

Aila Ruoho
Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2010

1. Johdanto	3
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	3
1.2 Tutkimustehtävä ja keskeiset käsitteet.....	6
1.3 Aikaisempi tutkimus ja kirjallisuus.....	10
2. Tutkimuksen suorittaminen	13
2.1 Tutkimusaineisto ja sen kerääminen.....	13
2.2 Analyysin eteneminen	19
3. Kontrolloinnista mielenhallintaan.....	23
3.1 Käytökseen vaikuttaminen.....	23
3.2 Ajattelun ja tunteiden kontrollointi.....	42
3.3 Informaation rajoittaminen	62
4. Auktoriteetin alaisuudessa	67
4.1 Uskonnollisten yhteisöjen eettiset periaatteet.....	67
4.2 Rankaiseminen.....	77
4.3 Tasapuolisen kohtelun toteutuminen	81
4.4 Informanttien ajautuminen mielenhallintaan	85
5. Vallankäyttö ryhmässä ja vallankäyttäjän profiili.....	89
5.1 Auktoriteetti, oppi, valta ja asema	89
5.2 Vallan väärinkäyttäjät.....	99
6. Yhteenveto ja pohdintaa	105
Lähteet ja kirjallisuus.....	115
Lyhenteet ja liitteet.....	129

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Vuonna 2000 maaliskuun seitsemäntenätoista päivänä 330 ihmistä paloi kuoliaaksi Ugandassa. Liike Jumalan Kymmenen Käskyn Palauttamiseksi -nimisen lahkon johtajat olivat ennustaneet maailmanloppua tuolle päivälle. Lahkon jäsenille se oli todellinen loppu. Heidät oli johdatettu paikalliseen kirkkoon odottamaan Neitsyt Marian ja Jeesuksen ilmestymistä. Kirkon ikkunat oli naulattu umpeen levyjen avulla ja pyhäkkö oli sytytetty palamaan. Kaikki lahkon jäsenet kuolivat. Palon jälkeen löydettiin joukkohauta, jossa oli 450 aikaisemmin surmattua vainajaa. Heistä suurin osa oli surmattu myrkyttämällä, loput oli kuristettu tai puukotettu.¹

Edellä mainitun kaltainen tilanne tuntuu hyvin epätodennäköiseltä tapahtuvaksi meillä Suomessa. Maailmanlaajuisestikin katsoen hyvin harvoin uskonnon vaarallisuus ilmenee niin selvästi kuin Ugandan tapauksessa. Totuus kuitenkin on, että myös Suomesta löytyy alan asiantuntijoiden mielestä uskontoja, jotka voivat olla jäsenilleen vahingollisia tai hengenvaarallisia. Hengellinen väkivalta² on viime vuosina ollut monin tavoin esillä eri medioissa. Aihe on pysyvästi ajankohtainen ja koskettaa vuosittain lukemattomia ihmisiä. Uhrin itsensä lisäksi hengellisen väkivallan ja vallankäytön vaikutuspiirissä ovat usein myös hänen perheenjäsenensä, sukulaisensa ja ystävänsä.

Tätä tutkielmaa kirjoitettaessa, vuodenvaihteessa 2009–2010, paljastui Pietarsaarelaisessa suljetussa hengellisessä Rauhan Sana³ -nimisessä yhteisössä pedofiliatapaus. Nyt jo edesmennyt yhteisön maallikkosaarnaajana sekä pyhäkoulunopettajanakin toiminut mies käytti seksuaalisesti hyväkseen useita nuoria⁴. Kyseessä oli lisäksi insesti⁵, sillä uhreina oli hänen omia lapsenlapsiaan. Vaikka teko oli lähinnä seksuaalista väkivaltaa, sitä voidaan pitää myös hengellisenä väkivaltana syystä, että hyväksikäyttö oli joidenkin yhteisön jäsenten tiedossa⁶ ja siitä

¹ Lauerma 2006, 256.

² Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen nimeämä työryhmä määritteli hengellisen väkivallan toiminnaksi, jolla tuotetaan tahallisesti fyysistä, henkistä tai hengellistä vahinkoa, joka loukkaa sen kohteeksi joutuvan etuja tai oikeuksia. Tällainen teko voi kohdistua henkeen tai terveyteen, ottamatta huomioon kyseisen persoonan omaa tahtoa, tai vaikutusmahdollisuuksia omiin asioihinsa. Heino 1995a, 20.

³ Rauhan Sana on lestadiolaisista herätysliikkeistä kolmanneksi suurin. Yhteisössä on noin 10 000 jäsentä. Hirvonen Riitta 2010.

⁴ Seksuaalista väkivaltaa oli tehty ainakin yhdelletoista pojalle. Kuokkanen 2010.

⁵ Insestillä tarkoitetaan sukupuolista kanssakäymistä oman lapsen tai oman sisaruksen kanssa.

⁶ Maallikkosaarnaaja jäi kiinni jo varhaisessa vaiheessa, mutta tästä huolimatta yhteisö päätyi suojelemaan hyväksikäyttäjää. Lastenlasten mukaan hyväksikäyttö jatkui noin vuosikymmenen ajan. Kuokkanen 2010.

vaiettiin yhteisön edun ja maineen takia. Ryhmän kulissit tuli säilyttää ulkopuolisten silmissä moitteettomina. Uskonlahkon etu ajoi yksilön edun edelle.⁷

Puhuttaessa hengellisestä väkivallasta tai ahdistavasta uskosta, kyseessä on aina subjektiivinen tunne⁸. Se mikä on toiselle tukahduttavaa ja sitovaa, saattaa olla uskonsisaresta tai -veljestä hyvää ja sopivaa. Myös niissä uskonnoissa, jotka ulkopuolisen silmin vaikuttavat hyvin kontrolloivilta ja manipuloivilta, suurin osa jäsenistä on tyytyväisiä. Uskonnosta turvansa löytänyt ihminen voi kokea kiellotkin positiivisina ja myönteisinä asioina. Kuten Saara Karppinen toteaa kirjassaan *Ahtaasta uskosta avarammalle, turvaton ja epävarma ihminen voi kokea säännöistä ja tavoista saamansa suojan tyydyttävänä*. Säännöt voivat toimia kuin suojaavana kapalona pahaa ja turvatonta maailmaa vastaan.⁹

Usko, uskonnot ja uskonnollisuus antavat ihmisille paljon hyviä ja rikkaita kokemuksia. Harri Heino¹⁰ kertoo uskonnon olevan parhaimmillaan menneisyydestä, syyllisyydestä sekä stressistä vapauttavaa. Tarjotessaan mahdollisuutta rippiin, sielunhoitoon tai sakramentteihin, ihmiselle voi avautua uskonnon välityksellä tunne mahdollisuudesta parempaan huomiseen. Uskonto voi antaa elämälle sisältöä ja haastetta. Usko auttaa pelon, kärsimyksen ja kuoleman kohtaamisessa. Parhaimmillaan usko lisää elämänhallintaa, suvaitsevaisuutta ja itsensä hyväksymistä. Uskolla ja uskonnoilla voi olla myös päinvastaisia ominaisuuksia. Heino mukaan ongelmien synty ajoittuu tavallisesti siihen hetkeen, kun jäsenen ja yhteisön uskonkäsitykset eivät enää kohtaa. Ahtaassa yhteisössä tuki voi hävitä, jos jäsen ei halua noudattaa yhteisön moraalialia ja elämäntapaa.¹¹

Uskosta voi muodostua pahimmillaan vaativa suorituskeskeinen loukku, ansa, josta ei löydy kunniakasta ja helppoa ulospääsyä. Lapsuudenajan tai yhteisöön liittymisen alkuaikojen rakkaudellinen ilmapiiri saattaa syystä tai toisesta alkaa tuntua liian kontrolloivalta ja syyllistävältä. Hyvin tiukasti kontrolloidussa yhteisössä jäsen on usein hyväksytty niin kauan kun hän pystyy toimimaan yhteisön vaatimusten rajoissa. Ristiriidat voivat johtaa tilanteeseen jossa ahdistavan yhtei-

⁷ Kuokkanen 2010.

⁸ Subjektiivinen tunne perustuu henkilön omaan näkemykseen, kokemukseen tai mielipiteeseen. Esimerkkinä voidaan mainita yksilön pelko hämähäkkejä kohtaan. Suurin osa ihmisistä on sitä mieltä, ettei hämähäkeissä ole mitään pelättävää. Kuitenkin ihmiselle, joka tuntee kauhunsekaista pelkoa hämähäkkejä kohtaan, tuo tunne on aito ja todellinen. Vastaavasti uskonnollisen yhteisön aiheuttama ahdistus, manipulointi ja hengellinen väkivalta ovat kokijalle todellisia tunteita.

⁹ Karppinen 1994, 67.

¹⁰ Harri Heino (1944–1999) oli merkittävä kirkollinen vaikuttaja. Työuransa aikana hän toimi useissa viroissa. Hän vaikutti muun muassa uskonnonopettajana, tutkijana, kirkkohistorioitsijana ja historian dosenttina Tampereen yliopistossa. Viimeiset työvuotensa hän työskenteli kirkon tutkimuskeskuksen johtajana. Heino, [www-dokumentti](#).

¹¹ Heino 1995b, 43–44.

sön jäsen pyrkii pitämään sisällään kaikki tuntemansa kielteiset ajatukset. Hän voi jopa kokonaan kieltää itseltään kaikkien negatiivisten tunteiden olemassaolon.

Teologian lisensiaatti Matti Liljeqvist toteaa, että lukkiutuneessa olosuhteissa puhuminen ja asioiden jakaminen muiden yhteisön jäsenten kanssa saattaa auttaa ahdistuneen ulos umpikujasta. Useimmissa haitallisissa laškoissa yksi tärkeimmistä ryhmän toteuttamista hallinnan muodoista on ajattelun hallinta. Tällaisessa joukossa ei saa ajatella mitään lahkoon tai opin vastaista.¹²

Mielenhallinnan uhri ei useinkaan ymmärrä tilaansa. Hannu Lauerma¹³ toteaa, että haitalliseen uskonlahkoon kuuluva ei itse ymmärrä olevansa sellaisen jäsenen. Epäterveen uskonnollisen ryhmän jäsen ja hänen toverinsa uskovat olevansa hyvällä asialla, hyvässä seurassa.¹⁴ Kirjassaan *Combating Cult Mind Control* Steven Hassan¹⁵ mainitsee saman asian. Hän väittää, että miljoonat ihmiset alistetaan mielenhallinnalle ilman, että he itse pystyvät tiedostamaan asiaa millään tavalla.¹⁶

Oma kiinnostukseni hengellisen väkivallan aihepiiriin ja myös tämän pro gradu -työn aihevalintaan pohjautuu perhetaustaani. Suvussani on runsaasti vanhoillislestadiolaiseen yhteisöön kuuluvia jäseniä. Lisäksi kaksi lähisukulaistani on liittynyt aikuisiällä Jehovan todistajien yhteisöön. Olen nähnyt läheltä kummankin uskonnon hyviä ja huonoja puolia. Kumpikin edellä mainituista yhteisöistä uskoo omaavansa ainoan oikean totuuden. Samalla sekä vanhoillislestadiolaiset että Jehovan todistajat pitävät omien yhteisöjensä ulkopuolella olevia harhaoppisina – myös toisiaan. Kasvaminen tällaisen arvomaailman keskelle on herättänyt suuren joukon kysymyksiä, joihin olen etsinyt vastauksia tämän pro gradu -työni edetessä. Tutkielman aiheen valintaan vaikutti kuitenkin eniten muutamia vuosia sitten löytämäni hengellisestä väkivallasta kertovat Internet-sivustot. Kun ymmärsin, miten suurta tuskaa uskonnollisesta yhteisöstä erottaminen ja karttaminen voi aiheuttaa, päätin suuntautua asian tutkimiseen. Ennakko-oletuksilta en ole voinut täysin välttyä. Niistä huolimatta uskon tutkimukseni olevan olosuhteisiin nähden neutraali ja vailla siihen häiritsevästi vaikuttavia arvolatauksia.

¹² Matti Liljequistin luentomateriaali Internetissä, 6.3.1996. Luennon aiheena on Kuinka huijata uskovaisia – uskonto manipuloinnin välineenä. Luennon sivu 7/11. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti.

¹³ Lääketieteen tohtori Hannu Lauerma (s.1961) on suggestioilmiöihin ja kriminaalipsykiaatriaan perehtynyt ylilääkäri ja psykoterapeutti.

¹⁴ Lauerma 2006, 259.

¹⁵ Steven Hassan (s.1954) on amerikkalainen psykoterapeutti ja entinen moonilainen. Päästyään vapaaksi lahkonsa mielenhallinnasta, hän on perehtynyt eri uskontojen käyttämään psykologiaan ja manipulointiin.

¹⁶ Hassan, 1990, 54.

1.2 Tutkimustehtävä ja keskeiset käsitteet

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää, missä muodoissa ja miksi pitkäkestoista mielenhallintaa, manipulointia¹⁷ ja kontrollointia esiintyy uskonnollisten yhteisöjen sisäisessä vallankäytössä. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan hengellisten yhteisöjen vallankäyttäjien profiileja ja heidän asemaansa suhteessa jäseniin. Tässä pro gradu -työssä ei eritellä yksittäisten persoonien tai yksittäisten tapahtumien aiheuttamia hengellisen väkivallan kokemuksia. Tutkimuksessa keskitytään tapauksiin, joissa koko yhteisö toimii auktoriteettihahmojen ohella kollektiivisena vallankäyttäjänä. Työssä ei myöskään lajitella laajamittaisesti erilaisia hengellisen väkivallan muotoja eikä kuvata yhteisöstä irtautumiseen liittyviä vaiheita. Koska tutkimus on laadullinen,¹⁸ se ei myöskään pyri tilastollisiin yleistyksiin.

Tutkielmassa kuvataan uskonnollisia yhteisöjä sanoilla ryhmä, lahko, kultti sekä liike.¹⁹ Osa käytetyistä määritelmistä voi omata joidenkin lukijoiden mielestä jossain määrin vahvan arvolatauksen. Näiden määritelmien käytöllä ei ole tarkoitus tässä työssä arvottaa eri uskonnollisia yhteisöjä, vaan lähinnä osoittaa ryhmien valtakirkoista poikkeavaa asemaa.

Hengellisen väkivallan näkökulmasta yksittäinenkin kokemus²⁰ voi tuottaa ahdistusta. Tämän tutkimuksen keskeisenä lähtökohtana ovat kuitenkin opeista ja oppien tulkinnoista syntyneet pitkäaikaiset kontrollointikäytännöt. Niiden aikana jäsen on voinut menettää osittain tai täydellisesti oman itsemääräämisoikeutensa hengellisissä ja jopa henkilökohtaisissa asioissaan. Tutkielmassa kiinnitetään huomiota myös syihin, jotka ovat johtaneet pitkäaikaiseen hengelliselle väkivallalle alistumiseen. Alistuminen on voinut toteutua mielenhallinnan ja manipuloinnin kautta ajatusten, käytöksen, tunteiden sekä informaation alueilla. Jotkut informantit ovat kokeneet yhteisössään mielenhallintaa yhtäjaksoisesti jopa kymmeniä vuosia.

¹⁷ Manipulointi on toisen ihmisen ohjaamista hänen huomaamattaan haluttuun toimintaan.

¹⁸ Eskola & Suoranta 1998, 61.

¹⁹ Uskonnollinen lahko pyrkii korostamaan omaa merkitystään. Suhtautuminen muihin uskontoihin on tavallisesti jokseenkin ylimielistä. Omaa oppia pidetään totuutena. Jäseneltä vaaditaan vahvaa sitoutumista yhteisöönsä. Oma yhteisöä pidetään täydellisimpänä. Suhtautuminen oppeihin on yleensä fundamentalistista, ahdasmielistä ja kaikenlainen arvostelu on kiellettyä. Lähes kaikissa lahkoissa suurin synty on apostasia eli omasta uskosta, totuudesta luopuminen. Lahko ja kultti, [www-dokumentti](#).

²⁰ Epämiellyttävyys tunteen voi aiheuttaa tavallista painokkaampi ”herätysaarna” normaalissa sunnuntain jumalanpalveluksessa, opettajan vakaumuksellinen mielipide uskontotunnilla tai omalle ovelle saapuva vakuuttavasti argumentoitu vieraan uskonnon edustaja.

Keskeisiä käsitteitä ovat terve usko sekä sairas usko. Lisäksi otetaan esille edellä mainitut termit mielenhallinta ja henkinen kontrolli sekä käsitteet indoktrinaatio ja aivopesu. Käsitteille löytyy useita hieman toisistaan poikkeavia tulkintoja. Määritelmät vaihtelevat määrittelijästä sekä hänen uskonnollisesta taustastaan. Joitain näitä määritelmiä käsitellään tässä tutkielmassa hieman laajemmin, useamman henkilön näkemysten kautta.

Saara Karppinen toteaa, että terve usko ei ole manipuloivaa eikä ohjelmoi yhteisön jäseniä toimimaan valmiiden kaavojen mukaan. Sen nimissä ei saa valehdella. Se ei saa olla ulkoa opittua uskonnollisten vallanpitäjien sanelemaa oppirakennelmaa, pakkosuorituksia tai sokeaa hyppäämistä pahalta tuntuvaan tilanteeseen. Uskonnollisen yhteisön jäsenen on saatava vapaasti etsiä ja löytää, kysellä ja kyseenalaistaa. Hänellä pitää olla vapaus olla oma itsensä toivottuine ja epätoivotuine ominaisuuksineen, tunteineen ja taustoineen. Aidon uskonnollisen kokemuksen tulee saada syntyä spontaanisti ilman ulkopuolista ohjausta tai painostusta.²¹

Kristilliseltä kannalta katsottuna terve usko perustuu Raamatun terveeseen opetukseen. Matti Liljeqvist²² määritelmässä terve usko auttaa ihmistä kasvuprosessissa omaksi itsekseen. Se auttaa ihmistä kehittymään sellaiseksi erityiseksi yksilöksi, jollaiseksi Jumala on hänet tarkoittanut. Näin jokainen voi täyttää paikkansa elämässään ja Jumalan suunnitelmissa.²³

Salme Blomster²⁴ nostaa esille käsitteen terveestä seurakunnasta. Hän toteaa tällaisen seurakunnan olevan levähdyspaikka niille, jotka ovat elämässään kokeneet murtuneensa tai väsyneensä. Terve uskonyhteisö palvelee murtuneita persoonia omasta vapaasta tahdostaan. Sille ei kuulu manipulointi eikä palvelutyö oman arvon kohottamiseksi. Seurakunnan keskipisteen tulee olla aina Jeesuksessa, ei milloinkaan ihmisissä.²⁵

Psykiatrian ja käyttäytymistieteiden professori Harold Koenig toteaa uskonnon harjoittamisen jo itsessään edistävän ihmisen fyysistä ja henkistä terveyttä. Hän perustelee väitteensä sillä, että terveelliset elämäntavat, hoitomyönteisyys ja

²¹ Karppinen1994, 15–18.

²² Matti Liljeqvist (s.1946) on pappi ja teologian lisensiaatti erikoisalanaan eksegetiikka. Raamatun lisäksi hän on tutkinut kristillisperäisiä yhteisöjä joista erityisesti Jehovan todistajia ja mormoneita.

²³ Luennon sivu 2/11. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti.

²⁴ Salme Blomster on terapeutti, kouluttaja, sielunhoitaja, luennoitsija ja kirjailija. Hän on kirjoittanut useita terapeuttisia kirjoja joissa käsitellään muun muassa pelon, häpeän ja vihan tunteita sekä näiden tunteiden kohtaamista. Blomster, www-dokumentti.

²⁵ Blomster 2001, 27.

vahva sosiaalinen tuki kuuluvat olennaisesti uskonnollisten ihmisten elämään²⁶. Tämän lisäksi moni saa helpotusta ja lohdutusta uskosta Jumalaan, Raamatun lukemisesta, seurakuntayhteydestä ja rukouksesta.²⁷

Uskonto voi olla myös epätervettä. Sairaassa uskossa vaikuttajina toimivat Matti Liljeqvistin mukaan auktoriteetit²⁸, jotka sanelevat yksiselitteiset ehdot uskolle ja pelastukselle. Ajattelunvapautta ei sallita ja vastuu omasta elämästä annetaan vapaaehtoisesti uskonnolliselle järjestölle. Omaa ymmärrystä oppikysymyksistä ei juurikaan tarvita.²⁹ Steven Hassan mainitsee, että kaikille tuhoisille kulteille on ominaista oman minän alistaminen ryhmän eteen. Sairaassa uskonnossa yksilöllisyys on negatiivista ja ei toivottua, ihanteena pidetään täydellistä yhdenmukaisuutta.³⁰

Salme Blomster tuo esille ajatuksen aitouden puutteesta. Hän toteaa epäterveen yhteisön altistavan jäsenensä teeskentelyyn ja mielistelyyn. Näin voi käydä jos ihmiset kokevat itsensä riittämättömiksi. Jos seurakunta keskittyy Jumalan sijasta kaikenlaiseen muuhun toimintaan, syntyy hurskauden sijaan hurskastelevia yksilöitä.³¹ Harvempi jäsen suostuu näkemään vaarallisen uskon tunnuspiirteitä tai indoktrinaation³² merkkejä omasta uskonyhteisöstään. Puutteet ja virheet on helpompi havaita muiden tekeminä.

Sairas uskonnollinen liike voi olla hengenvaarallinen. Lähihistoriassa on ollut useita niin sanottuja ”maailmanlopun lahkoja”³³, joiden kannattajat ovat päätyneet tekemään joukkoitsemurhia. Vaarallinen uskonyhteisö voi johtaa ylipääsemättömiin taloudellisiin vaikeuksiin tai syviin mielenterveydellisiin ongelmiin.

²⁶ Kristilliseen uskontoon kuuluva hengellinen persoona mieltää ruumiinsa Pyhän Hengen tempeliksi. Tällainen henkilö todennäköisesti karttaa epätervettä käytöstä kuten alkoholin ja huumeiden käyttöä sekä tupakointia. Tutkimuksissa on tullut ilmi, että mormoneilla ja seitsemännen päivän adventisteilla on pienempi taipumus sairastua syöpään, sydänsairauksiin ja muihin tauteihin kuin pääväestöllä. Koenig 1997, 80–81.

²⁷ Koenig 1997, 71, 80, 93–94.

²⁸ Tässä tutkielmassa auktoriteetilla tarkoitetaan yhtä tai useampaa henkilöä, jolla on selkeä ja lähes ehdoton valta kyseisessä uskonnollisessa ryhmässä.

²⁹ Luennon sivu 2/11. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti.

³⁰ Hassan 1990, 80.

³¹ Blomster 2001, 26.

³² Indoktrinaatio eroaa opetuksesta siten, että indoktrinaatiossa oppisisältö on manipuloitua. Tällöin käsityksiä ei perustella järkisyillä, todisteilla tai argumenteilla. Tai jos näitä käytetään, niitä vääristellään, asiat esitetään yksipuolisesti ja vastakkaisia näkemyksiä ei tuoda esille. Oppilasta estetään pohtimasta asioita omatoimisesti ja hänen järjellinen harkintansa sivuutetaan eikä sille anneta mahdollisuuksia. Puolimatka 1997, 173–173.

³³ Tällä nimellä kutsutaan usein fanaattisia lahkoja, jotka odottavat pikaista maailmanloppua ja tarjoavat mahdollisuutta pelastukseen ja ikuisen elämään koko yhteisön joukkotuhon kautta. Esimerkkeinä näistä ovat: Daavidin Oksa Teksasissa, Auringon Tempeli Sveitsissä, Korkein Totuus japanissa, Taivaan portti USA:ssa ja Liike Jumalan Kymmenen Käskyn palauttamiseksi Ugandassa. Lähde: Lauerma 2006; Lahkon vaarallisuus, www-dokumentti.

Uskontojen uhrien tuki ry:n³⁴ Internet-sivuilla todetaan, että pahimmassa vaihtoehdossa ryhmän jäsen voi ajautua itsemurhaan viimeisenä ulospääsynä ahdistuksesta. Uskonnolliset yhteisöt eivät ole aina vakaita. Näennäisesti harmittomasta ryhmästä voi ajan kuluessa kehittyä suljettu piiri, jonka oppikäsitykset ovat muuttuneet hyvin fundamentalistisiksi³⁵. Uskontojen uhrien tuki ry on listannut Internet-sivuilleen 16 kriteeriä, joiden avulla voi itsenäisesti arvioida uskonnollisten yhteisöjen vaarallisuutta³⁶.

Hengelliselle väkivallalle on useita erilaisia määritelmiä. Eräs niistä löytyy Kirkon ja uskon sanastosta. Kyseisessä kirjassa hengellinen väkivalta määritellään henkiseksi väkivallaksi, jossa on uskonnollista ulottuvuutta. Määritelmän mukaan hengellisen väkivallan ilmenemismuotoihin kuuluu pelottelu, käännäyttäminen, syyllistäminen, eristäminen ja kontrollointi. Perimmäinen tarkoitus tällaiselle väkivallalle on toisen ihmisen elämäkatsomuksen, elämäntavan tai mielipiteiden nujertaminen. Hengellistä väkivaltaa ilmenee erityisesti fundamentalistissa lahkossa, joissa esiintyy karismaattisia johtajia.³⁷

Onko hengellinen väkivalta myös aivopesua? Tästä asiasta löytyy useita eriäviä mielipiteitä. Steven Hassan kritisoi vahvasti sitä, että uskonnolliseen valankäyttöön liittyvän henkisen kontrollin yhteydessä mielenhallinnasta käytetään synonyyminä termiä aivopesu. Kyse on Hassanin mielestä kahdesta erilaisesta prosessista, joita ei pidä sekoittaa toisiinsa. Siinä missä mielenhallinta on sivistynyttä ja hyvin hienovaraista, jopa lähes huomaamatonta, aivopesu on Hassanin mielestä pakottamista. Aivopesussa henkilö on vihollisen käsissä ja uhri tiedostaa asemansa uhrina. Tällaisessa tilanteessa uhria voidaan kohdella kaltoin ja jopa kiduttaa. Mielenhallintaan syyllistyvää ei Hassanin mukaan koeta viholliseksi. Häntä pidetään vertaisena, joskus hänet koetaan jopa ystävänä. Henkilö johon mielenhallinta kohdistuu, ei osaa olla varuillaan vaan hän on yleensä hyvin luottavainen. Hän voi omalta osaltaan osallistua yhteistyöhön antamalla tahattomasti

³⁴ Uskontojen uhrien tuki ry on sitoutumaton yhdistys, jonka tavoitteena on tarjota julkista tietoa uskonnollisten yhteisöjen ongelmista. Yhteisö tarjoaa myös tukea eri uskonnollisissa yhteisöissä vaikeuksiin joutuneille ihmisille sekä näiden läheisille. Yhdistyksen toiminta alkoi 1987 ja yhdistys rekisteröitiin virallisesti 1993. UUT ry julkaisee lehteä Muutos. Muutoksen vuodet 2000–2004 2005, 5.

³⁵ Fundamentalistisina pidetään uskonnollisia yhteisöjä jotka korostavat Raamatun sanatarkkaa erehtymättömyyttä. Fundamentalismi on mustavalkoisuutta. On vain hyvä ja paha, oikea ja väärä. Fundamentalistinen uskonto viehättää erityisesti niitä, joilla on kaipuu turvallisuuteen, vakauteen ja auktoriteetteihin. Kania 2006, 124,145.

³⁶ Lahkon vaarallisuus, www-dokumentti.

³⁷ Jussila et al. 2004, 95. Aamenesta öylättiin sanasto löytyy myös Internetistä kirkon sivuilta. Sanastossa on perinteisten kirkollisten sanojen ohella viime aikoina kirkollisessa keskustelussa eniten esiintyneitä nimiä ja käsitteitä. Aamenesta öylättiin, www-dokumentti.

itsestään ja lähipiiristään informaatiota, jota myöhemmässä vaiheessa käytetään häikäilemättömästi häntä itseään vastaan.³⁸

Juha Kuusniemi kritisoi pro gradu -työssään Steven Hassanin aivopesumääritelmää. Kuusniemi toteaa, että Hassanin määritelmä jää kokonaisuudessaan hämäräksi ja osin myös ristiriitaiseksi.³⁹ Myös Jukka Timonen esittää lisensiaattityössään Steven Hassanin mielipiteistä poikkeavia ajatuksia. Timosen mukaan aivopesun käsite on ehdottomasti huomioitava osana tutkimusta. Se on monien informanttien tapa hahmottaa kokemaansa todellisuutta. Aivopesu on Timosen mielestä käsitteenä yleinen ja niin vahvasti esillä Internetissä, erityisesti puhuttaessa uskonnollisista yhteisöistä irtautumisista, ettei sitä voi ohittaa.⁴⁰

1.3 Aikaisempi tutkimus ja kirjallisuus

Hengellistä väkivaltaa, uskonnollisista ryhmistä irtautumista ja auktoriteetteja on käsitelty Suomessa jonkin verran tieteellisissä tutkielmissa parin viimeisen vuosikymmenen aikana. Suurimmaksi osaksi niitä on tutkittu pro gradu -töissä. Aiemmat aiheita käsittelevät tutkimukset ovat painottuneet painostuksen kokemuksiin, irtautumisprosesseihin sekä avun saamiseen ja sen tarjoamiseen. Pitempikestoista yhteisön harjoittamaa mielenhallintaa ja manipulointia, ei ole tietääkseni Suomessa tutkittu.

Timo Juutisen vuonna 1989 valmistunut pro gradu -työ käsittelee hengellistä väkivaltaa eri ilmenemismuodoissaan uhrien kokemuksiin perustuen. Työ herätti kiinnostuksen hengellisen väkivallan teemaan. Eija Niemisen⁴¹ tutkimuksen aiheena vuodelta 1990 on Uskonnon uhrit ja uskonnollisen painostuksen kokemus. Tutkimuksessaan hän kartoittaa uskonnollista painostusta ilmiönä perustaen tutkimuksensa tapaustutkimukseen uhrien omakohtaisista kokemuksista. Uskonnolliseen painostukseen keskittyy myös Tanja Kukkula. Hän tutki vuonna 2007 pro gradu -työssään⁴² sitä, mikä tekee uskonnosta painostavan. Juha Kuusniemi⁴³ tarkasteli skientologiiden uhreja ja aivopesun teemaa. Mikko Sulanderin tutkimus⁴⁴ käsittelee hengellisen väkivallan kokemusta, yritystä päästä irti hengellisestä väkivalasta sekä autetuksi tuleminen kokemuksista. Marianne Suomalaisen tutkimus⁴⁵

³⁸ Hassan 1990, 55–56; Myös Lalic & Tobias pitävät termiä aivopesu tässä yhteydessä väärinymmärrettynä. Lalic & Tobias 2006, 36–37.

³⁹ Kuusniemi 1994, 43.

⁴⁰ Timonen 2007, 37.

⁴¹ Nieminen 1990.

⁴² Kukkula 2007.

⁴³ Kuusniemi 1994.

⁴⁴ Sulander 2003.

⁴⁵ Suomalainen 2008.

vuodelta 2008 kuvaa hengellistä väkivaltaa lapsuuskokemuksista käsin. Mikko Sulanderin ja Tanja Kukkulan tutkielmat ovat edellä mainituista aiheensa ja teemojensa kautta lähimpänä tätä tutkielmaa. Erityisesti Kukkulan työ on laajuutensa ja tuoreutensa (2007) puolesta toiminut eräänlaisena peilinä tämän työn analyysivaiheen aikana.

Uskonnollisen yhteisön jättämiseen on paneuduttu useaan otteeseen kulu-
neen vuosikymmenen aikana. Eroprosesseja on tutkittu yhdessä lisen-
siantityössä sekä useammassa pro gradu -työssä. Tarja Laakso-Tirronen⁴⁶ tarkasteli uskonnol-
lisesta ryhmästä irtautumisen prosessia seitsemän eri irtautumiskriisin ja kriisipros-
sessien analyysien avulla. Hänen lisäksi Hanna Laakso⁴⁷ on tutkinut niitä pro-
sesseja, jotka saavat ihmisen jättämään uskonnollisen ryhmänsä ja mitä ero mer-
kitsee irtautuneelle. Tätä aiheeseen on paneutunut myös Ellen Tuomaala. Hänen
pro gradu -työnsä käsittelee eroprosessia vanhoillislestadiolaisen yhteisön viiteke-
hyksestä⁴⁸. Hanna Laakso ja Ellen Tuomaala eivät juuri nosta hengellisen väkival-
lan teemaa esille aineistostaan. Vesa-Petri Lehto⁴⁹ tarkasteli tutkielmassaan ero-
kokemuksia mormoniyhteisön jättäneiden näkökulmasta. Myös Jukka Timonen on
tehnyt pro gradu -työn⁵⁰ uskonnollisesta yhteisöstä irtautumisesta. Tämän jälkeen
hän on jatkanut tutkimustyötä aiheesta ja kirjoittanut lisen-
siantityön⁵¹ identiteetin rakentumisesta uskonnollisista yhteisöistä irtautuneiden elämäkatsomuksissa.
Elina Kaukonen⁵² on selvittänyt kääntymisen ja poiskääntymisen teemaa vuoden
2008 pro gradu -työssään. Hän tutki Hare Krishna liikkeeseen liittyneen Hannan
tarinaa kiinnostumisesta irtautumiseen ja sen synnyttämiin prosesseihin saakka.

Katriina Järvenpää⁵³ ei käsittele tutkimuksessaan uskonnollisen väkivallan
teemaa. Hänen pro gradu -työnsä vuodelta 2008 liittyy kuitenkin tämän tutkiel-
man aiheisiin, sillä Järvenpään tutkimus kohdistuu uskonnollisiin auktoriteetteihin
ja vallankäyttöön Jehovan todistajien yhteisössä.

Kirkon tutkimuskeskus on tehnyt Suomen Gallupin kanssa vuonna 1991
selvityksen hengellisen väkivallan yleisyydestä.⁵⁴ Vuonna 1995 Suomen mielen-
terveysseurassa valmistui tutkimus yhdessä Kirkon tutkimuskeskuksen kanssa.

⁴⁶ Laakso-Tirronen 1990.

⁴⁷ Laakso 2001.

⁴⁸ Tuomaala 2001.

⁴⁹ Lehto 2000.

⁵⁰ Timonen 2004.

⁵¹ Timonen 2007.

⁵² Kaukonen 2008.

⁵³ Järvenpää 2008.

⁵⁴ Heino 1995a, 20.

Tästä yhteistyöstä syntyi kirja Uskonnon kahdet kasvot – Mielenterveyden tuki vai taakka. Kirjassa käsitellään yhteyksiä uskonnon ja psyykkisen hyvinvoinnin välillä.

Myös Saara Karppinen on tutkinut hengellisen väkivallan teemaa. Karppisen kokoama teos, Ahtaasta uskosta avarammalle, kuvaa useiden henkilöiden omakohtaisia ahdistavia kokemuksia uskonnollisista ryhmistä. Karppinen valottaa kirjassaan eroja terveeseen ja sairaan uskonnollisuuden välillä. Hän tuo myös jonkin verran esille vallanhaluisen ja vinoutuneen uskonnollisen auktoriteetin merkitystä epäterveessä uskonnossa.⁵⁵

Kirjallisuudesta löytyy lisäksi lukuisia elämäntarinoita⁵⁶ ahdistavassa uskonnollisessa ryhmässä elämisestä. On myös olemassa muutamia eräänlaisiksi oppaiksi⁵⁷ katsottavia kirjoja. Nämä teokset kertovat erilaisten uskonnollisten ryhmien vaarallisina pidettävistä tunnuspiirteistä ja antavat vinkkejä keskusteluihin kyseisten yhteisöjen jäsenten kanssa. Kirjoina tämän kaltaiset oppaat eivät sovellu tieteelliseksi tutkimuskirjallisuudeksi. Edellä mainituista teoksista nostetaan muutamia esimerkkejä haastatteluaineiston ja muun kirjallisuuden rinnalle.

⁵⁵ Karppinen 1994, 83,154,169,173.

⁵⁶ Tällaisia kirjoja ovat esimerkiksi: entisen Hare Krishna-yhteisön jäsenen Pekka Virkamäen; Arka ja ahdas ismi, Pääsin irti mormoneista entisen mormonin Pentti Maljasen kirjoittamana, Nykyajan Baabelin orjat entisen Jehovan todistajan Herrick Åbergin kirjoittamana, Uskolla alistetut entisten Mariasisarten Marianne Janssonin ja Riitta Lemmetyisen kirjoittamana, vanhoillislestadiolaisuudesta irrottautuneen jäsenen Eija Lapinleimun kirjoittama 10 ja ½ gurua, sekä entisen kartanolaisen lapsisaarnaajan Leevi K. Laitisen elämäkerta; Lapsuus lahkoon vankina, jonka on kirjoittanut Ulla Appelsin.

⁵⁷ Esimerkkinä oppaasta voidaan mainita Jehovan todistajien opista kertova Pasi Turusen kirja: Vartiotorni, valtakunta uudessa valossa. Turunen 2005.

2. Tutkimuksen suorittaminen

2.1 Tutkimusaineisto ja sen kerääminen

Tutkimuksen kohderyhmäksi valittiin henkilöt, jotka olivat omakohtaisesti kokeneet uskonyhteisössään pitempiaikaista kontrollointia ja manipulointia. Perusoletuksena ja työn lähtökohtana oli luottamus siihen, että tulevan kohderyhmän haastatteluissa kuvatut kokemukset tulisivat olemaan aitoja ja tosia. Kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa on olennaista, että tutkimukseen mukaan valituilla informanteilla on mahdollisimman paljon tietoa tutkittavasta ilmiöstä.¹ Sillä, onko informantti irtautunut yhteisöstään, vai edelleen mukana ei tässä tutkimuksessa ole merkitystä. Osa oli edelleen vastaamisajankohtana mukana ryhmässään. Muutama harkitsi eroa. Muutaman henkilön kohdalla ero ei ollut mahdollista karttamiskäytäntöjen tai läheisten perhesuhteiden vuoksi. Joidenkin informanttien kohdalla ei varsinaista liittymistä² ollut tapahtunut, mutta he olivat silti olleet mukana yhteisöissään useita vuosia.

Tässä tutkimuksessa on käytetty aineistotriangulaatiota, eli tutkimuksessa on yhdistetty useampia erityyppisiä aineistoja.³ Varsinainen tutkimusaineisto perustuu sähköpostin kautta saapuneeseen 49 haastattelukirjeeseen. Näiden sähköpostihaastattelujen ohessa on käytetty toissijaisena lähdemateriaalina muutamia eri uskonnollisissa yhteisöissä mukana olleiden elämäkerrallisia teoksia sekä kahta aineiston teemoihin liittyvää Internetin keskustelupalstaa. Toissijaisen lähdemateriaalin käyttö on tuonut lisävalaistusta joidenkin analyysin aikana heränneiden kysymysten kohdalla.

Haastattelukysymysten viitekehystenä on hengellistä väkivaltaa käsittelevä kirjallisuus⁴, jonka avulla tutkielman. Näiden taustakirjallisuudesta löydettyjen teemojen kautta suunniteltiin puolistrukturoidut haastattelukysymykset⁵. Tutkimuksen kohderyhmää lähestyttiin ensin tutkimuspyynnöllä⁶. Sitä välitettiin eteenpäin Uskontojen uhrien tuen UUT ry:n sekä muutamien muiden uskonnollisiksi katsottavien Internet-sivustojen kautta. Lisäksi tutkimuspyyntö lähetettiin sähkö-

¹ Tuomi & Sarajärvi 2009, 86.

² Monet yhteisöt pitävät kasteella käymistä käännekohtana ja varsinaisen sitoutumisen merkinä.

³ Eskola & Suoranta 1998, 69; Tuomi & Sarajärvi 2009, 144.

⁴ Näitä ovat Pahuuden anatomia 2009; Usko toivo ja huijaus 2006; Combatting Cult Mind Control 1999; sekä Toxic Faith 2006.

⁵ Liite 1.

⁶ Liite 2.

postilla 21 lehteen⁷, joista ainakin yhdeksän⁸ julkaisi tekstin maaliskuu- tai huhtikuun aikana. Vain kaksi⁹ lehteä ilmoitti erikseen sähköpostin välityksellä, ettei julkaise kyseistä ilmoitusta.

Tutkimuspyynnössä¹⁰ pyydettiin aiheesta kiinnostuneita ottamaan yhteyttä sähköpostilla. Ensimmäiseen kirjeeseen toivottiin vain hyvin suppeita tietoja. Olennaisin tiedoista oli sähköposti, johon valmiit kysymysteemat lähetettäisiin. Yhteystietojen lisäksi ensimmäisessä sähköpostissa kysyttiin uskonnollista yhteisöä, jossa hengellistä väkivaltaa oli koettu. Lisäksi pyydettiin kertomaan yhteisössä vietetyn ajan pituus. Näistä ensimmäisistä yhteydenotoista pystyi päättelemään, että kirjoittajissa oli henkilöitä, jotka olivat kokeneet hengellistä väkivaltaa lähinnä yksittäisen ihmisen taholta. Tässä vaiheessa mahdollisia haastateltavia ei kuitenkaan karsittu millään tavalla. Haastattelukysymykset lähetettiin kaikille yhteyttä ottaneille mahdollisimman pian ensimmäisen sähköpostin saapumisen jälkeen. Haastattelukysymykset sisältäviä sähköposteja lähti 87 kappaletta. Lopullisia haastatteluvastauksia saapui sähköpostitse 59 kappaletta. Analyysivaiheessa niistä karsiutui pois kymmenen. Lopulliseen aineistoon jäi 49 kirjettä.

Haastatteluvastaukset pyydettiin kirjallisina tutkimusaiheen arkaluontoisuuden vuoksi. Suoralla haastattelulla olisi mahdollisesti voinut joidenkin informanttien¹¹ kohdalla päästä syvällisempään aineistoon ja parempaan vuorovaikutukseen. Suurin ongelma suorassa haastattelussa olisi ollut tarpeeksi monien haastateltavien löytäminen ja heidän tavoittamisensa. Oletuksena oli vastaajien hajonta ympäri maata. Koska aihe on henkilökohtainen ja monelle informantille edelleen ahdistava, oletettavaa oli, että useimpien tutkimuksesta kiinnostuneiden oli helpompaa lähestyä kirjeitse. Muutamille vastaajille oli erityisen merkityksellistä päästä vastaamaan kysymyksiin täysin anonyymisti¹² nimimerkin suojassa.

⁷ Lehtien valinnassa käytettiin hyväksi Sulanderin pro gradu -työn lehtilistaa ja tutkimuspyyntö lähetettiin ensisijaisesti niihin lehtiin, jotka olivat julkaisseet Sulanderin tutkimuspyynnön.

⁸ Lehtien toimituksilta pyydettiin viestiä, mikäli ne julkaisisivat tutkimuspyynnön. Kaikki lehdet, joissa teksti julkaistiin, eivät ilmoittaneet asiasta. Varma tieto tutkimuspyynnön julkaisusta saapui eri lähteiden kautta yhdeksästä lehdestä.

⁹ Nämä kaksi lehteä olivat Savon Sanomat ja Päivämies. Päivämiehen toimitussihteeri totesi vastausviestissään, että tähän aihepiiriin liittyvän tutkimuspyynnön julkaiseminen oman yhteisön lehdessä olisi ristiriitaista. Hän ei perustellut mielipidettään tarkemmin.

¹⁰ Liite 2.

¹¹ Kirjeiden pituudet vaihtelevat ½ – 18 sivun välillä. Voi olettaa, ettei tavallinen haastattelutilanne olisi välttämättä pitkän kirjeen kirjoittaneen kohdalla tuottanut parempaa materiaalia. On kuitenkin mahdollista että jos on kyse alle sivun verran tekstiä kirjoittaneesta, hän olisi voinut kertoa enemmän, jos olisi saanut mahdollisuuden haastattelutilanteeseen.

¹² Muutama informantti otti ensin yhteyttä varmistaakseen, että he voisivat vastata täysin anonyymisti. Näin tapahtui erityisesti niiden henkilöiden kohdalla, jotka olivat vielä aktiivisesti mukana omissa uskonnollisissa yhteisössään.

Koska sähköposti on useimmille tuttu ja helposti käytettävissä¹³, se valikoitui aineistonkeruutavaksi. Sähköpostilla on myös muita etuja: Se on nopea ja ekologinen yhteydenpitoväline. Samalla jäivät pois mahdolliset epäselvästä käsialasta aiheutuvat ongelmat¹⁴. Lisäksi tekstien puhtaaksikirjoittamista ei tarvittu. Myös mahdollisten lisäkysymysten tekeminen jälkeenpäin sähköpostin kautta oli yksinkertaista ja vaivatonta¹⁵. Joistain yksittäisistä epäilyistä huolimatta¹⁶ vastaajien korkea ikä ei ollut esteenä vastaamiselle. Sähköpostia saapui useilta yli 70-vuotialta henkilöiltä. Ainoastaan yksi henkilö ilmoitti haluttomuudestaan käyttää sähköpostia ja tiedusteli mahdollisuutta lähettää kirjettä tavallisessa postissa. Jotta käytäntö haastattelujen toteuttamisessa olisi kaikkien kohdalla yhdenmukainen, ei hänen kohdallaan tehty poikkeusta aineiston vastaanottotavasta.

Laadullinen tutkimus ei tässä työssä sulje pois kvantitatiivisten menetelmien käyttöä. Käytännöllisen tarkastelun helpottamiseksi tutkimuksessa käytetään taulukointia joidenkin tietojen esille tuomiseksi. Aineiston yleiskuvan selventämiseksi ensimmäiseen taulukkoon on koottu haastateltujen ikä- ja sukupuolijakaumat.

Taulu 1. Analyysissä mukana olevien kirjeiden kirjoittajien ikä- ja sukupuolijakauma.

Ikä	Naisia		Miehiä		Yht.	
61 -	4		3		7	
51 - 60	6		2		8	
41 - 50	8		4		12	
31 - 40	8		6		14	
- 30	4		4		8	
Yht.	30		19		49	

Joissain kirjeissä oli mainittu, että väkivaltaa oli koettu eri seurakunnissa saman uskonnollisen yhteisön sisällä. Näitä kokemuksia ei ole kartoitettu erikseen. Vaikka kyseessä olisi ollut useampi eri seurakunta saman uskonnollisen yhteisön sisällä, on väkivallan kokemukset rajattu määrältään yhdeksi kokemukseksi.

¹³ Oman koneen puuttuessa sähköpostin lähettäminen onnistuu nykyisin hyvin helposti esimerkiksi useimmissa yleisissä kirjastoissa.

¹⁴ Käsialasta johtuvat tulkintavirheet olisivat kenties joidenkin kirjeiden kohdalla vaikeuttaneet vastausten lukemista ja niiden käsittely olisi ollut vaikeampaa ja hitaampaa.

¹⁵ Aiempi omakohtainen kokemus sähköpostilomakkeilla tulleista vastauksista kandityössä oli osoittanut sähköpostihaastattelun varteenotettavaksi vaihtoehdoksi.

¹⁶ Rauhan Tervehdys -lehdestä esitettiin kysymys siitä, karsiiko sähköpostilla vastaaminen vanhempaa ikäluokkaa vastaajista.

Toiseen taulukkoon on listattu ne uskonnolliset yhteisöt, joiden piiristä analyysin haastatteluaineisto saapui. Lista on tehty sekä aakkosjärjestyksen että informanttien määrän perusteella.

Taulu 2. Uskonnolliset yhteisöt, joissa hengellistä väkivaltaa on koettu.

Yhteisö	Yhteydenottoja
Adventtikirkko	1
Elämän sana	1
Elävät kivet	1
Esikoislestadiolaisuus	1
Kirjeopisto Via	1
Körttiläisyys	1
Ortodoksinen nunnaluostari	1
Pelastusarmeija	1
Raamattu Puhuu (Greater Grace World Outreach)	1
Suomen vapaa lähetys ry	1
Suomen Vapaakirkko	1
Cityseurakunta	2
Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen kirkko / Mormonit	4
Maitobaari / Maanantaipiiri	5
Helluntaiherätys	6
Vanhoillislestadiolaisuus (Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys ry SRK)	11
Jehovan todistajat	14
Yhteensä	yht. 53

Huomioitavaa on, että tässä taulukossa uskonnollisten yhteisöjen määrä poikkeaa kirjoittajien määrästä. Ristiriita johtuu siitä, että osa haastatelluista on kokenut hengellistä väkivaltaa kahden eri yhteisön piirissä.

Koska saatu informaatio on tullut sähköposteina, mitään tietoja kirjoittajien asuinpaikoista ei ole saatavilla. Muutamissa kirjeissä mainitaan paikkakunta. Joidain viitteitä asuinpaikoista voi päätellä myös muutamien pienten uskontokuntien paikallisuudesta. Koska tässä tutkimuksessa seurakuntien fyysisellä sijainnilla ei ole tutkimuksellista merkitystä, niitä ei ole lähdetty erittelemään.

Prosentuaalisesti suurin määrä yhteydenotoista saapui entisiltä tai nykyisiltä Jehovan todistajilta. Heitä on informantteina yhteensä 14. Toiseksi eniten yhteyttä ovat ottaneet vanhoillislestadiolaisen yhteisön piirissä olleet. Heitä on 11. Huomi-

oitavaa on, että tutkimuspyynnön julkaiseminen Veljesseuran¹⁷, Hakomajan¹⁸, Maanantaipiiri-infon¹⁹ sekä Suomi24:n mormonien²⁰ opista kertovilla Internet-sivustoilla on hyvin todennäköisesti vaikuttanut aineiston painottumiseen jonkin verran näiden neljän yhteisön sisällä. Erityisesti Veljesseuran ja Hakomajan sivuilla käy jokseenkin paljon aktiivisia entisiä ja nykyisiä jäseniä. Varsinkin useat Jehovan todistajista ovat jo aiemmin tuoneet oman tarinansa esille edellä mainitulla sivustolla. Tästä voi päätellä, että vaikeista asioista puhuminen ja epäkohtiin puuttuminen on näihin Internet-yhteisöön kirjautuneille jo entuudestaan tuttua ja on saattanut osaltaan rohkaista osallistumaan tutkimukseen. Maitobaari²¹ on huomattavasti näitä kolmea pienempi²² uskonyhteisö. Jäsenmäärään nähden tutkimukseen osallistuneiden viiden entisen maitobaarilaisen määrää voi näin ollen pitää suhteellisesti suurena. Verrattuna esimerkiksi Tanja Kukkulan tutkimukseen²³ tässä työssä helluntailaisten osuus suhteessa muihin uskontokuntiin on huomattavasti pienempi kuin Kukkulan työssä.

Huomioitavaa on myös se, että yhtä uskonnollista liikettä lukuun ottamatta, kaikki muut ryhmät ovat kristillisperäisiä. Ainoan poikkeuksen tekee Kirjeopisto Via, joka perustuu itämaiseen filosofiaan ja raja-joogaan. Vaikka Kirjeopisto Via puhuu Kristuksesta, ei yhteisöä voida siitä huolimatta minkään yleisten normien perusteella pitää kristillisenä.

¹⁷ Sivusto, jossa entiset Jehovan todistajat tai muut aihepiiristä kiinnostuneet voivat vaihtaa ajatuksia. Sivusto tarjoaa myös henkilökohtaista. Veljesseura, [www-dokumentti](#).

¹⁸ Sivusto, josta saa tietoa vanhoillislestadiolaisuudesta ja auttaa kyseisen uskon kanssa kipuilevia ihmisiä. Hakomaja, [www-dokumentti](#).

¹⁹ Sivusto, jossa käsitellään Maanantaipiirin ja Maitobaarin oppeja. Sivuilta löytyy myös tukea ja ohjeita yhteisön jättämiseen. Maanantaipiiri-info, [www-dokumentti](#).

²⁰ Sivustolla keskustellaan yleisesti mormoneista ja yhteisön oppinäkemyksistä. Muista kolmesta edellä mainitusta sivustosta poiketen keskusteluissa on aktiivisesti yhteisön oppeja puolustavia henkilöitä. Suomi24 mormonismi, [www-dokumentti](#).

²¹ Maitobaari ja Maanantaipiiri ovat saman yhteisön eri ryhmiä. Tämän vuoksi yhteisön informanttien kirjeissä on käytetty lyhennettä MB/MP. Viidestä tähän lahkoon kuuluneista kolme informanttia puhuu Maitobaarista, yksi Maanantaipiiristä ja yksi käyttää molempia nimiä. Selvytyksen vuoksi tutkielmassa käytetään jatkossa vain nimitystä Maitobaari paitsi puhuttaessa Maanantaipiiri-infon sivuista.

²² MOT -ohjelman tallennetussa käsikirjoituksessa haastateltava toteaa, että ryhmässä oli ohjelman ilmestymisen aikaan (syksy 2009) noin 70 aikuista ja alle sata lasta. Maitobaarista kertovan MOT -ohjelman käsikirjoitus, [www-dokumentti](#).

²³ Kukkulan työn 84 informanteista helluntailaisia on 26 vastaajaa kun vastaavasti esimerkiksi Jehovan todistajia hänen tutkimuksessaan on 12 ja lestadiolaisia 15 henkilöä. Kukkula 2007, 23. Kukkulan tutkimuksessa lähes joka kolmannella vastaajalla oli helluntailaistausta, kun omassa tutkimuksessani heitä on noin joka kymmenes. Ero on suhteellisesti merkittävä. Syytä siihen voi olla useita. Kukkulan tutkimuspyyntöjä oli esillä huomattavasti laajemmassa määrin kuin omaa tutkimuspyyntöäni. Toinen syy voi olla se, että helluntailaisissa seurakunnissa hengellisen väkivallan kokemukset voivat olla pääsääntöisesti enemmän yksittäisen jäsenen aiheuttamia kuin koko yhteisöstä lähteviä.

Tutkielman tarkoituksena ei ole kartoittaa yhteisöjä, joissa hengellistä väkivaltaa esiintyy, vaan tutkia yhteisöjen vallankäytöstä lähtöisin olevia hengellisen väkivallan ilmiöitä yksittäisten ihmisten kokemuksista käsin. Nimeäminen on kuitenkin olennaista koska tutkielma painottuu yhteisöstä lähtöisin olevaan kontrollointiin. Ryhmien esille tuominen omilla nimillään on tarkoituksenmukaista. Nimeäminen antaa suuntaviivaa mielenhallinnan luonteesta. Analyysin edetessä on lisäksi ilmennyt useita havaintoja siitä, että joillakin yhteisöillä on opillisia painotuksia, joiden vaikutuksen voi havaita kaikkien yhteisön kontrollointikäytäntöjen läpi. Siksi on tarkoituksenmukaista analysoida aiheita sekä teemoittain että joissakin tapauksissa myös yhteisöittäin.

Edellä mainitun haastatteluaineiston keräämistavasta johtuvan mahdollisen painottumisen vuoksi, sekä otoksen suppeuden takia, minkäänlaiseen vertailuun eri uskontoryhmien välillä on kuitenkin turha lähteä. Myöskään järjestyksen muodostamiseen hengellisen vallankäytön laajuudesta eri ikäryhmien tai vastaajan sukupuolen mukaan ei ole mielekäästä.

Tutkijan vaikutus aineiston valintaan

Kuinka paljon tutkijalla on mahdollisuus vaikuttaa aineistoon? Jukka Timonen herättää lisensiaattityössään kysymyksen siitä, että hengellistä väkivaltaa käsittelevien tutkimusten informantit saattavat valikoitua tutkijan mielenkiinnosta riippuen. Timonen esittää oletuksen, jonka mukaan tutkija valitsisi mukaan draamatisimmat tarinat herättääkseen lukijoiden kiinnostuksen. Näin ollen helpot irtaantumiset jäisivät huomaamatta. Hän toteaa aiheellisesti, että jäseniä ajautuu pois uskonnollisista yhteisöistä myös ilman dramatiikkaa.²⁴

Olen samalla kannalla Jukka Timosen kanssa siinä, että hengellistä väkivaltaa kuvaaviin tutkimuksiin osallistuvat informantit edustavat usein juuri toista ääripäätä, ryhmää joka on haavoittunut hengellisellä tasolla. Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että useimmissa tapauksissa tutkija ei puutu aineiston valikoitumiseen. Suuressa osassa hengelliseen väkivaltaan liittyvissä tutkimuksissa informantteja etsitään avoimesti tutkimuspyynnöin median kautta. Tällöin tutkimukseen osallistuminen jää mahdollisen informantin oman harkintakyvyn varaan. Useimmat hengelliseen väkivaltaan liittyvät tutkimukset ja tutkimuspyynnöt suuntautuvat negatiivisiin kokemuksiin. Tällöin neutraalisti tai jopa positiivisesti asian kokeneet karsiutuvat automaattisesti pois. Jos tutkimus kattaa kaikenlaiset irtaantumiset, on

²⁴ Timonen 2007, 22.

todennäköistä, että niillä henkilöillä, joiden eroprosessi on ollut helppo, ei todennäköisesti ole yhtä paljon tarvetta purkaa tuntojaan kuin ahdistuneilla. Vaikuttaisi siltä, että tutkijan valikointi näkyy eniten aineistolainauksissa. Aineistosta nostetaan esille dramaattisimpia kokemuksia, vaikka joukossa olisi lukuisasti myös samasta aihepiiristä olevia vähemmän suurieleisiä tai neutraaleja tai jopa positiivisia mainintoja.

2.2 Analyysin eteneminen

Tutkimusaineiston analyysi jakautui useampaan eri vaiheeseen. Ensimmäisessä analyysivaiheessa saapuneet vastaukset kopioitiin sähköposteista omiksi tiedostokseen kahteen erilliseen tiedostokansioon. Tutkimuskansioon sijoitettiin kirjeet, joissa puhutaan koko uskonnollisen yhteisön harjoittamasta kontrolloinnista ja joiden katsottiin vastaavan tutkimuspyynnössä esitettyjä ydinkohtia. Varastokansioon päätyi kymmenen kirjettä, joissa kerrotaan lähinnä yksittäisten ihmisten aiheuttamasta hengellisen väkivallan kokemuksista. Pois jätettyjen ryhmään kuuluu myös yksittäinen apologinen eli omaa oppia puolustava kirje²⁵. Ensimmäisen analyysivaiheen aikana kirjeitä muokattiin henkilötietoja poistamalla, selkeitä kirjoitusvirheitä²⁶ korjaamalla sekä teemoja otsikoimalla.

Jari Eskolan ja Juha Suorannan mukaan peruslähtökohta tietojen käsittelyyn on luottamuksellisuus ja informanttien anonymiteetin turvaaminen.²⁷ Koska tämä tutkielma käsittelee hyvin arkaluontoisia asioita ja osa informanteista oli edelleen mukana yhteisöissään aineistonkeruuvaiheessa, kirjoittajien anonymiteetti on erityisen tärkeää turvata mahdollisimman hyvin. Lähtökohtana oli käyttää informanteilta saapuvaa aineistoa siten, ettei kenelläkään muulla kuin haastatellulla itsellään ole mahdollisuutta tunnistaa kirjoittajaa esille otetuista sitaateista²⁸. Myöskään informanttien sukupuolia ei haluta tuoda esille sitaattien yhteydessä. Siksi kirjeet on nimetty numeroilla. Lähes kaikissa sitaateissa on numeron ohella mainittu myös kirjoittajan uskonnollinen yhteisö. Jos mainintaa ei

²⁵ Eräs vanhoillislestadiolainen henkilö otti yhteyttä vain kertoakseen, ettei hänen yhteisössään ollut hengellistä väkivaltaa, eikä liikkeessä esiinny minkäänlaista pelottelua, kontrollointia eikä manipulointia.

²⁶ Virheitä on korjattu vain tässä kansiossa oleviin kirjeisiin. Joidenkin kirjoittajien kohdalla kirjoitusvirheet on korjattu siksi, ettei henkilöllisyys paljastuisi hänelle ominaisen kirjoitustyylin perusteella. Alkuperäiset korjaamattomat tiedostot ovat sellaisenaan tallella tietokoneella erillisessä haastattelukirjeille tarkoitettussa sähköpostikansiossa.

²⁷ Eskola & Suoranta 1998, 57.

²⁸ Sitaattilainauksissa mukana olevien mahdollisten asiaan liittyvien henkilöiden nimet korvattiin kirjainyhdistelmällä NN. Jos sitaatti on kirjeen useammasta eri kohdasta, pois jätetty väli merkittiin viivoilla (– –).

ole, on kyse henkilöstä, joka on kokenut hengellistä väkivaltaa useammassa kuin yhdessä yhteisössä. Näistä sitaateista yhteisöjä kuvaavat tunnukset on jätetty pois, ettei kirjoittajaa voisi identifioida yhteisöjen nimiyhdistelmän kautta. Kirjeen numero on jätetty pois myös joidenkin arkaluontoisten asioiden kohdalla.

Tutkimuksen pääasiallisena viitekehyksenä ja runkona käytetään Hannu Lauerma muokkaamaa kokoelmaa lahkojen vaarallisista piirteistä²⁹. Lauerma tuo ryhmittelyn esille kirjoissaan Usko, toivo ja huijaus sekä Pahuuden anatomia. Alkuperäinen luettelo kriteereistä, joilla lahkon vaarallisuutta voidaan määritellä, löytyy Uskontojen uhrien tuki ry:n sivuilta³⁰. Lauerma on täydentänyt Uskontojen uhrien tuki ry:n alkuperäistä materiaalia kirjoihinsa muiden lähteiden ja omien havaintojensa avulla. Kaikkia Lauerman luetteloimia kohtia ei tässä tutkielmassa käsitellä, eivätkä esille otetut kohdat seuraa kirjoissa esitettyä järjestystä.

Lisäksi osana viitekehystä on sisältöä uskonnollisten yhteisöjen eettisistä periaatteista. Nämä perhepolitiikkaan, yhteisön tarjoamaan tukeen sekä yhteisöstä irtautumiseen liittyvät periaatteet³¹ valikoituivat mukaan keskeisten teemojensa kautta. Näiden aiheiden yhteydessä voidaan selkeästi havaita kontrolloinnin ja hengellisen auktoriteetin vaikutus yksilön kohdalla. Eettisissä periaatteissa vapaus erota uskonnollisesta ryhmästä ilman painostusta, jäsenen auttaminen vaikeassa tilanteessa sekä vapaus aviopuolisoon ja perheenlisäykseen ovat asioita, jotka koskettavat kaikkia jäseniä joko omakohtaisesti tai välillisesti.

Teoreettisena viitekehyksenä tutkimuksellani on hyvin väljästi käytettynä Leon Festingerin kognitiivisen dissonanssin teoria. Teoria pyrkii selvittämään asenteiden ja käyttäytymisen välistä yhteyttä. Dissonanssi tarkoittaa käytöksen ja asenteiden välistä ristiriitaa. Ristiriitoja aiheutuu useimmiten uudesta tiedosta, tapahtumasta tai tilanteista.

Festingerin teorian pääsisältönä on toteamus, että sisäisessä ristiriitatilanteessa ihminen pyrkii tasapainoon käytöksen, ajatuksien ja tunteiden tasolla. Tavoitteena on harmonia mielipiteiden, asenteiden, tiedon ja arvojen kesken. Ihminen ei halua toimia omia periaatteitaan vastaan. Hän pyrkii kaikin keinoin välttämään ristiriidoista aiheutuvan epämukavuuden. Jouduttuaan tilanteeseen, joka herättää ristiriitaa henkilö yrittää vähentää sitä muuttamalla yhtä tai useampaa muuttujaa: uskomuksiaan, mielipiteitään tai käytöstään. Lisäksi hän pyrkii välttämään informaatiota joka kasvattaa ristiriidan tunnetta. Vastaavasti

²⁹ Liite 3; Lauerma 2006, 236–237.

³⁰ Lahkon vaarallisuus, www-dokumentti.

³¹ Uskonnollisten yhteisöjen eettiset periaatteet kohdat 7, 9 ja 10. Lahti 1995, 10–11.

uskonnolliset yhteisöt pyrkivät muokkaamaan jäsenensä arvomaailmaa lahkoon arvomaailmaan sopiviksi.³²

Festingerin näkemyksen mukaan ihminen pyrkii vahvistamaan olemassa olevia näkemyksiään ja etsii tietoa, joka on sopusoinnussa jo olemassa olevan tiedon kanssa. Koska ihmisellä on tarve poistaa dissonanssi eli ristiriitatilanteet, hän vähättelee tietoa joka on ristiriidassa aiemmin saadun ja omaksutun tiedon kanssa.³³

Kognitiivisen teorian kannattajat uskovat asenteiden vaikuttavan käyttäytymiseen, behavioristit uskovat käyttäytymisen vaikuttavan asenteisiin. Jos asenteita halutaan muuttaa uuden tiedon kautta, on uuden tiedon välittäjän persoonalla ja häneen kohdistuvalla luottamuksella ja arvostuksella suuri merkitys. Asenteiden muutosprosessi on hidas. Yleensä ihminen ei halua muuttaa omaksumiaan asenteita. Jos henkilöllä on negatiivisia tunteita jostain asiasta kohtaan, hänellä on taipumus kerätä asiasta myös kielteistä informaatiota.³⁴

Toisessa analyysivaiheessa käytiin läpi Hannu Lauerman kirjasta esille nostetut vaarallisten lahkosten tunnusmerkit. Ne jaettiin kolmeen eri ryhmään. Ryhmät muodostuivat käytökseen liittyvistä piirteistä, ajatteluun ja tunteisiin vaikuttavista piirteistä ja informaation kontrolloimiseen liittyvistä piirteistä.

Tämän jälkeen käsiteltäviksi otettiin informanteilta tulleet vastaukset. Haastattelukirjeet käytiin huolellisesti läpi ja eri aihealueet ryhmiteltiin etukäteen mietittyjen haastatteluteemojen ympärille. Näistä teemoista luotiin ja tulostettiin omat tiedostot käsittelyn ja analysoinnin helpottamiseksi. Kun tiedostot olivat valmiina, ne lajiteltiin lahkosten vaarallisista piirteistä muodostettujen kolmen ryhmän mukaan. Tämän jälkeen tulostettuja tiedostoja käytiin läpi teoriaohjaavalla aineiston sisällönanalyysillä.

Tiedostoista poimittiin ja taulukoitiin keskeisiä aiheita ja termejä. Näistä muodostettiin pienempiä teemaryhmiä joista etsittiin yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia sekä kokonaisuudesta poikkeavia huomioita. Tässä yhteydessä nostettiin esille joitain teemoihin sopivia kohtia elämäkerrallisista kirjoista sekä edellä aluvussa 2.1 mainituilta Internetin keskustelupalstoilta³⁵.

³² Festinger 1957, 3, 260; Festinger et al. 1956, 26. Myös Matti Liljeqvist ottaa Festingerin teorian esille, tiivistäen teorian pääkohtia luentomateriaalissaan. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti.

³³ Vilkkö-Riihelä 1999, 696; Festinger 1957, 264; Juuti 2006, 25.

³⁴ Juuti 2006, 24–25.

³⁵ Veljesseura, www-dokumentti; Pauli Korteniemen saarna Oulaisissa 1962 (lyhennelmä), www-dokumentti.

Analyysivaiheessa on Jari Eskolan ja Juha Suorannan mukaan tärkeintä pyrkiä löytämään ja erottelemaan tutkimusongelman kannalta olennaiset asiat. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on vaara, että aineiston analysoinnista tulee pelkkä sitaattikokoelman esittelyä, mekaanista järjestämistä ja pinnallista kuvaamista. Tällöin varsinaiset johtopäätökset jäävät helposti toissijaiseen osaan. Tutkimuksen raportoinnin tulee olla kokemukseen perustuvan tiedon ja teorian vuoropuhelua. Olennaista on myös oman aineiston perinpohjainen tuntemus.³⁶

³⁶ Eskola & Suoranta 1998, 82–83, 152, 176.

3. Kontrolloinnista mielenhallintaan

3.1 Käytökseen vaikuttaminen

Jokaisessa uskonnollisessa ja profaanissa eli maallisessa yhteisössä on omat sääntönsä ja käyttäytymisnorminsa. Mitä tiiviimmästä ja hallitummasta hengellisestä ryhmästä on kyse, sitä yksityiskohtaisempia odotukset ja määräykset voivat olla. Toimivassa ryhmässä jäsenet viihtyvät yhdessä. Ryhmän kokemaa yhteenkuuluvuudentunnetta lisäävät yhteiset tavoitteet, ulkopuolinen uhka ja kilpailu ulkopuolisten kanssa. Tiiviin yhteisön jäsen haluaa mukautua ryhmäänsä. Mukautumisen taustalla on useita erilaisia syitä. Syynä on yleensä oikean tiedon terve tai sosiaalinen hyväksyntä. Joskus syynä voi olla myös miellyttämisen halu, ristiriitojen välttämisen halu tai pelko. Ryhmään tuleva uusi henkilö joutuu yleensä mukautumaan ryhmän tapoihin ja normeihin.¹

Matti Liljeqvistin mukaan Leon Festingerin kognitiivisen dissonanssin teoriassa uskonnollinen manipulointi ja yksilön hallinta lähtee liikkeelle käytöksen kontrolloinnista. Silloin kun henkilöä ollaan vasta värväämässä mukaan vaaralliseen kulttiin, lahkoon tai uskonnolliseen yhteisöön, johtajat tiedostavat, etteivät he voi kontrolloida ajatuksia. Toisaalta he tietävät myös sen, että jos jäsen saadaan käyttäytymään tiettyjen kaavojen ja rituaalien mukaan, tulevat sydän ja mieli ennen pitkää myös muuttumaan. Näin ollen käytökseen vaikuttaminen on Liljeqvistin mielestä avain myös ajatusten ja tunteiden kontrolloimiseen.²

Miten jäsenten käytökseen vaikutetaan ryhmän sisällä? Kuinka paljon siihen ylipäänsä voidaan vaikuttaa? Onko kyse oikeaan käyttäytymiseen neuvomisesta, ohjauksesta vai vallankäytöstä eli suoranaisestä vaatimisesta? Ryhmä pyrkii usein kontrolloimaan jäseniään. Kontrolli tehoaa parhaiten, jos ryhmä on kiinteä ja auktoriteetteja kunnioitetaan. Jos totteleminen perustuu vain rangaistuksen pelkoon, tekoja ohjaa ulkoinen pakko.³

Jokaisessa analyysiin mukaan otetussa kirjeessä näkyy uskonnollisen yhteisön aiheuttamaa kontrollointia. Kontrolloinnin määrä vaihtelee eri yhteisöissä. Se voi vaihdella myös saman yhteisön sisällä paikkakunnasta riippuen. Vastauksista käy ilmi, että yhteisön normit saattoivat poiketa paljonkin pääkaupunkiseudun ja pohjoisen seurakunnan välillä. Saman yhteisön seurakunnassa Etelä-Suomessa kontrollointi koettiin vähäisempänä kuin pohjoisessa. Myös seurakunnan koko

¹ Vilkkö-Riihelä 1999, 662, 664–665.

² Luennon sivu 8/11. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti; Festinger 1957, 120–122.

³ Vilkkö-Riihelä 1999, 703.

vaikutti kontrolloinnin määrään. Pieni yhteisö, jossa kaikki tuntevat toisensa, pysyy tarkkailemaan jäseniään suurta seurakuntaa paremmin. Joissain yhteisöissä lapsuudesta asti mukana olevien asema on helpompi kuin aikuisiällä mukaan tulleiden. Aikuisiällä liittyneiltä saatetaan vaatia enemmän ja heidän käytöstään myös tarkkaillaan huolellisemmin.

Muutamissa kirjeissä todetaan, että varsinaista pakottamista tiettyyn käyttäytymiseen ei ole. Paineita saattaa muodostua tiedottamisen kautta, jossa yhteisön tarpeet tuotiin julkisesti esille. Odotuksia tuodaan esille myönteisessä hengessä, mutta niihin saattaa sisältyä peiteltyjä uhkauksia hengellisestä taantumisesta. Kiellot voidaan pukea muotoon, joista yhteisön tapoja paremmin tunteva osaa tulkita vastaukset kielloiksi, vaikka niissä ei suorasanaisesti kieltoa ilmaisevia sanoja olekaan.

Mitään juhlia ei saanut viettää. Kotikin piti aina miettiä niin, ettei esim. pääsiäisen aikaan olisi edes keltaisia liinoja tai muuta, mikä voitaisiin katsoa pääsiäisen vietoksi. Kysyin NN:ltä kerran, voinko pitää pääsiäisenä koivunoksassa (ei tietenkään pajua!) erittäin kauniita, pastillinsävyisiä pikkumunია. Hän vastasi sanoen, että ne ovat kyllä uuden elämän symboleita eli jt-kielellä kielsi koristemunien käytön.
(Kirje 31 JT)

Epäsuora kiello voi olla vaikutukseltaan huomattavasti tehokkaampi kuin suora ehdoton ”Ei”. Yllä olevan esimerkin kaltaisissa tilanteissa kysyjä kokee tyydytystä ymmärtäessään piilevän sanoman. Hän kokee voivansa päättää koristemunien käytöstä itsenäisesti ja vapaasti. Todellisuudessa hänellä ei ole valinnanvaraa, jos hän haluaa noudattaa yhteisön normeja.

Lennart Koskisen⁴ mukaan myönteisten ja kielteisten normien vaikutuksia on alettu ymmärtämään vasta viime aikoina. Ero niiden välillä on huomattava. Ihmiset eivät halua tulla ohjatuksi. Mitä enemmän henkilöä yritetään ohjata, sitä haluttomampi hän on alistumaan. Se voi puolestaan johtaa uhkauksien ja rangais-
tuksien kovenemiseen ja oikean käytöksen palkitsemiseen.⁵

Jehovan todistajilla on paljon käytössääntöjä, joista yleensä annetaan julki ne helpoimmat: ei veriruokia, ei tupakkaa, ei juopottelua, ei huumeita, ei seksiä avioliiton ulkopuolella, ei luopiokirjoja, ei käymistä kristikunnan kirkoissa, ei lipun tervehdystä ja niin pois päin. Ne eivät ole mitenkään mahdottomia, mutta sen lisäksi on paljon kirjoittamattomia sääntöjä, esimerkiksi henkilökohtainen siisteys, asu, työssäkäynti, opiskelu ja jopa kommenttia tulee ylipainosta. Loppujen lopuksi mikään elämän asia ei ole Jehovan todistajien kontrollin ulkopuolella. Kaikkein ”teokraattisimmat” ihmiset ovat niitä, jotka mukautuivat eniten.
(Kirje 4 JT)

⁴ Lennart Koskinen (s.1944 Helsinki) on opiskellut teologian tohtoriksi Uppsalan yliopistossa ja on Ruotsin kirkon pappi. Hän toimii Visbyn hiippakunnan piispana ja on julkaissut useita kirjoja.

⁵ Koskinen 1995, 58.

Osa uskonnollisten ryhmien säännöistä on julkisia ja mainitaan selvästi kirjallisuudessa, toiset säännöt ovat kirjoittamattomia ja ne omaksutaan mallioppimisena elämällä yhteisön jäsenenä.

Hannu Lauerma kokoelmassa lahkojen vaarallisista tunnusmerkeistä⁶ on muutamia käytöksen kontrollointiin liittyviä aiheita. Yhteisöissä vallitseva sisäinen valvonta vaikuttaa suoraan siihen, miten paljon lahkot määräävät jäsentensä henkilökohtaisista asioista. Kontrolli ohjaa jäsenen velvollisuutta raportoida tekemisistään ja havainnoistaan ylemmässä asemassa oleville. Velvoitus johdolle uskoutumisessa omasta yksityiselämästään voi johtaa ”ripittäytymiseen”, oman elämän ongelmien ja jopa intiimien seikkojen tai arkojen henkilökohtaisten salaisuuksien paljastamiseen. Yhteisö voi pyrkiä rajoittamaan ihmissuhteita lahkoon ulkopuolisiin omaisiin, ystäviin tai harrastusten parissa tavattaviin ihmisiin. Hänen seksielämäänsä voidaan manipuloida. Jäsen voidaan velvoittaa hankkimaan uusia jäseniä yhteisölle. Hengelliseen väkivaltaan voi liittyä myös taloudellista hyväksikäyttöä.⁷

Lahkojen kontrollointi ulottuu useille elämänalueille. Suhtautuminen tanssimiseen, musiikkiin, televisioon ja nautinta-aineisiin vaihtelee. Eri yhteisöissä listat sallituista ja kielletyistä asioista vaihtelevat hyvin paljon, vaikka ryhmät sanovat oppinsa perustuvan samaan kirjaan – Raamattuun.⁸ Kirjeissä tuli esille useita eri ryhmiä⁹, joissa elokuvia ja muun kuin hengellisen musiikin kuuntelua pidettiin sopimattomana. Alkoholia ja tupakkaa pidetään yleisesti paheina ja mainintoja niistä on lähes jokaisen yhteisön piiristä tulleissa kirjeissä. Osa ryhmistä suhtautuu niihin toisia ehdottomammin. Myös muita nautintoaineita kohtaan saatetaan suhtautua negatiivisesti. Mormoniyhteisö kieltää tupakan ja alkoholin lisäksi myös niin sanotut kuumat juomat eli kahvin ja teen.

⁶ Liite 3.

⁷ Lauerma 2006, 236–237.

⁸ Esimerkkinä mainittakoon, että siinä missä vanhoillislestadiolaisille kiellettyjen asioiden listalla ovat televisio, alkoholi, ehkäisy, ehostaminen, korvakorujen käyttö, tanssiminen tai maallisen musiikin kuunteleminen, ovat kaikki edellä mainitut sallittuja Jehovan todistajille. Jehovan todistajat vastaavasti kieltävät jäseniltään tupakanpolton, verensiirrot, useimpien juhlapyhien vieron (esimerkiksi adventti, joulukuusi, uusia vuosia, pääsiäinen, juhannus, syntymäpäivät, nimipäivät, äitienpäivä, isänpäivä, itsenäisyyspäivä, ystävänpäivä) sekä asepalveluksen – jotka ovat vastaavasti kaikki sallittuja vanhoillislestadiolaisessa yhteisössä.

⁹ Kielteinen suhtautuminen elokuviin mainittiin kirjeissä, joita tuli entisiltä vapaakirkon, körttiläisen yhteisön, Jehovan todistajien, helluntailaisen ja vanhoillislestadiolaisen liikkeen informanteilta. Vanhoillislestadiolaisessa liikkeessä jo television omistaminen on synti. Samoilla ryhmillä on maininta kielteisestä suhtautumisesta maalliseen / maailmalliseen musiikkiin. Edellä olevien ryhmien lisäksi maallisen musiikin kuunteluun suhtaudutaan negatiivisesti myös mormoniyhteisössä. Kielteisimminkin musiikin kuunteluun suhtaudutaan vanhoillislestadiolaisessa yhteisössä, joka ei salli edes hengellisen nuorisomusiikin kuuntelemista. Sallittuja ovat vain evankelis-luterilaisen virsikirjan virret sekä Siionin laulut ja virret.

Jossain tapauksessa voi käydä niin, ettei jäsenellä ole minkäänlaista tilaa yksilöllisyydelle. Steven Hassan toteaa, että käytöksen kontrollointi on lähes poikkeuksetta koko elämää koskevaa. Uskonnollisen yhteisön valta voi ulottua puolison ja asuinpaikan valintaan, vaatteiden käyttöön, ravintoon, levon määrään, työhön, erilaisiin rituaaleihin ja lähestulkoon kaikkiin toimiin, joita jäsen suorittaa.¹⁰

Käytöskysymys onkin sitten monimutkaisempi, koska siihen liittyy kaikki. Oletetaan ettei vl käytä esim. meikkiä, korvakoruja, ei värjää hiuksiaan eikä käy tanssimassa, teatterissa ja muissa kulttuuririennoissa kuten konserteissa. VL ei kuuntele "maailmallista musiikkia", eikä hanki kotiinsa televisiota, ei juo alkoholia eikä tietenkään harjoita esiaviollista seksiä! VL- puhujia ei saa arvostella. VL tyttöjen pitää pukeutua niin että "pojatkin pääsevät tai-vaaseen"- tuo opetettiin rippikoulussa. VL ottaa iloisesti kaikki lapset vastaan, koska se on jumalan tahto. VL ei saa liikaa ajatella omilla aivoillaan, koska "järki voi tulla uskomisen esteeksi". VL liikkuu ensisijaisesti toisten vl:lien kanssa, koska ei sovi istua siellä missä pilkkaajat istuvat. Ja muut ihmiset kuin vl:t ovat lähes automaattisesti pilkkaajia.

Ja vl:t sanovat, että "ei meillä mitään sääntöjä ole.

Jotkut asiat on yhdessä nähty hyväksi ettei niihin uskovainen osallistu". Nämä ovat "seurakunnan rakkauden neuvoja". MUTTA jos et tottele näitä kirjoittamattomia sääntöjä, sinun katsotaan teoillasi kieltäneesi uskosi. Sanoisin että yhteisö on täysin määrittänyt sen miten on eletävä, koettava, tunnettava, ajateltava.

(Kirje 6 VL)

Kirkon herätysliikkeiden käyttäytymissäännöt voivat olla pikkutarkasti ahtaisiin raameihin sidottuja. Asiat, jotka ovat tavallisen luterilaisen peruseurakuntalaisen ja tavallisen luterilaisen papin mielestä hyväksyttäviä, voivat olla herätysliikkeissä yksiselitteisesti kiellettyjä. Äärimmäisessä tapauksessa jopa osa luterilaisissa seurakunnissa järjestettävästä toiminnasta on herätyskristillisessä tulkinnassa väärä-uskoista tai synniksi katsottua toimintaa.¹¹

Osallistumisaktiivisuuden seuraaminen

Yksi selkeimmistä tavoista kontrolloida käytöstä on osallistumisaktiivisuuden seuraaminen. Jossain yhteisössä jäsenet tapaavat useita kertoja viikossa. Lukumäärällisesti pienissä yhteisöissä poissaolot huomataan ja niihin voidaan helposti puuttua. Tämä johtuu siitä, että jokainen tuntee toisensa. Jos tällaisen yhteisön jäsen jättää saapumatta tilaisuuksiin useamman kerran ilman mitään näkyvää syytä, häneen voidaan ottaa yhteyttä. Häneltä voidaan kysellä perusteellisesti poissaolon motiiveja. Joissain yhteisöissä selvityksen joutuu antamaan jo yhden väliin

¹⁰ Hassan 1990, 60.

¹¹ Esimerkkinä voidaan mainita kielteinen suhtautuminen naispappeihin. Vanhoillislestadiolainen ei myöskään voi osallistua Tuomasmessuun, nuorekkaan gospelmusiikin takia. Gospelmusiikin kuunteleminen ei ole hyväksyttävää vanhoillislestadiolaisen yhteisön piirissä, se rinnastetaan "maailmalliseen musiikkiin".

jääneen tilaisuuden jälkeen. Yhteisöt eivät itse pidä asiaa negatiivisena. Entisen vanhoillislestadiolaisen informantin kirjeessä kuvataan läsnäolon kontrolloimisen verhoamista ”huolestumiseen”¹².

Sairaus tai kovat kivutkaan eivät välttämättä riitä päteväksi syyksi poissaoloon. Jehovan todistajien yhteisössä mukana ollut informantti kertoo, ettei myötätuntoa saanut, vaikka hän kertoi olevansa usein viikoittaisissa kokouksissakin vain vahvojen särkylääkkeiden turvin. Huolimatta siitä, että hänen kipuongelmansa oli tiedossa, häneltä vaadittiin selitystä, miksi hän ei osallistunut konventtiin¹³ molempina päivinä. Kirjeistä käy ilmi, että useissa eri ryhmissä poissaololle vaaditaan pätevä syy. Se, mitä pidetään tarpeeksi hyvänä syynä jättäytyä pois yhteisestä kokoontumisesta, riippuu yhteisöstä. Hyvässä asemassa olevalle jäsenelle voidaan antaa vapauksia myös läsnäolon suhteen. Pätevän syyn ”pätevyys” näyttää riippuvan persoonasta ja on tapauskohtainen.

Paikalla olemista viikoittaisissa kokouksissa edellytettiin. Poissaololle piti olla hyvä syy. Kaikilta muilta, paitsi johtajalta, edellytettiin täsmällisyyttä. Johtaja itse saattoi saapua useita tunteja myöhässä, jos tuli ollenkaan. Meidän tehtävämme oli rukoilla palavasti, jotta hän pääsisi tulemaan. Jos tuli viivytyksiä, tms. niin vika oli siinä, että me emme olleet rukoilleet tarpeeksi.
(Kirje 41 MB/MP)

Auktoriteettihahmo voi jättää kertomatta poissaolojensa syyt, tai jos hän antaa selityksen, se voi ulkopuolisen korvissa kuulostaa miten mielikuvitukselta tahansa ja olla silti hyväksytty.

On tavallista, että tiukasti osallistumisaktiivisuutta kontrolloivan yhteisön jäsen joustaa työvuoroissaan, harrastuksissaan ja kaikissa muissa menoissaan sovittoa ne yhteisön aikatauluun sopivaksi.

Pian huomasin, että minun oli PAKKO osallistua viikoittaisiin kokouksiin, tapaamisiin ja ns. reissuamiseen yhteisön eri paikoissa Kuopiossa. Myös työvuoroni olisi pitänyt sovittaa kokousten mukaan eli poissa ei olisi saanut olla. Kontrollointi oli alussa niin hienovaraista, etten edes huomannut sitä eli kyseltiin, mitä olen milloinkin tehnyt, missä olen matkustellut lomilla, mitä luen jne...
(Kirje 43 Sv1 ry)

¹² Kanssasisarissa ja -veljissä herää epäily seuroista pois jääneen henkilön ”oikean uskon” puuttumisesta. Seuroissa kulkemisen aktiivisuutta valvovat niin uskovaiset ystävät kuin yhteisöön kuuluvat perheenjäsenet ja sukulaiset.

¹³ Konventit ovat Jehovan todistajien muutaman kerran vuodessa järjestettyjä muutaman päivän kestäviä suurempia kokouksia. ”Kokousten lisäksi on suurempia tapahtumia eli konventeja kolme kertaa vuodessa: kaksi pienempää konventtia, yksipäiväinen erikoiskonventtipäivä sekä kaksipäiväinen kierroskonventti, joihin kokoontuvat kaikki kierroksen osan seurakunnat (yleensä 5-7 seurakuntaa ja noin 500 henkeä), ja isompi piirikonventti kesällä.” Konventti, www-dokumentti.

Jos kokoukset ja tapaamiset ovat viikoittain tiettyinä päivinä, uskonnon harjoittamiselle myötämielinen työnantaja voi järjestää työvuorot niin, että ne mahdollistavat aktiivisen osallistumisen seurakunnan toimintaan. Läheskään aina tämä ei ole käytännössä mahdollista.

Valintoihin vaikuttaminen ulottui myös ammatin- ja työpaikan valintoihin. Esim. vuorotyöpainotteisiin ja ylitöiden tekemistä vaativiin ammatteihin hakeutumista kehoitettiin ”harkitsemaan tarkemmin”, koska ne häiritsivät tai rajoittivat viikoittaista seurakunnan toimintaan osallistumista.

(Kirje 19 JT)

Ristiriitaisessa valintatilanteessa vahvasti yhteisöön sitoutunut jäsen saattaa jättää työpaikkansa kokiessaan ettei pysty töittensä vuoksi osallistumaan riittävästi yhteisön toimintaan.

Aktiivisuus ei koske vain seurakunnan kokouksia. Muutamissa yhteisöissä jäseneltä odotetaan halukkuutta ja alttiutta sanoman levittämiseen ulkopuolisille evankelioimalla tai lähetystyössä. Jehovan todistajien yhteisön sanomaa viedään eteenpäin kenttätyönä¹⁴. Suositus on, että jokainen yhteisön jäsen tekisi kenttäpalvelusta ainakin säädetyn kuukausittaisen minimituntimäärän verran.

Kun henkilö on sitten virallisesti seurakunnan jäsen, hänen odotetaan käyvän kaikissa kokouksissa ja myös tekevän ns. ”kenttäpalvelusta” saarnaamalla säännöllisesti muille ihmisille. Kenttäpalvelus on raportoitava seurakunnalle kuukausittain, muussa tapauksessa joutuu ”epäsäännöllisten” kastiin. Jos epäsäännöllisyyttä jatkuu 6 kuukautta, henkilön sanotaan olevan ”toimeton”.

(Kirje 15 JT)

Eräs Jehovan todistajien yhteisöön kuulunut informantti kertoo kirjeessään toimetomien leiman¹⁵ saaneiden olevan huonoa seuraa. Kirjoittaja kutsuu heitä kakkos- ja kolmosluokan kansalaisiksi. Useiden informanttien mukaan Jehovan todistajien seurakunnassa arvostetuimmassa asemassa ovat ne henkilöt jotka tekevät eniten kenttätyötä.

Toisessa seurakunta-aktiivisuuden kontrolloinnin ääripäässä ovat yhteisöt, jotka eivät valvo jäsentensä osallistumista millään tavalla. Evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluva, suuren seurakunnan jäsen, voi kuulua yhteisöön tapaamatta vuosiin ainuttakaan seurakunnan työntekijää. Jos jäsen on valinnut passiivisuuden

¹⁴ Kenttätyön katsotaan kuuluvan jokaiselle Jehovan todistajalle. Kenttätyöhön käytetty aika raportoidaan kuukausittain.

¹⁵ Jehovan todistajien yhteisössä on käytössä omia negatiivissävytteisiä termejä, joilla kuvataan vähemmän aktiivisia yhteisön jäseniä. Ne jotka eivät yhteisön ohjeistuksesta huolimatta osallistu riittävästi viikoittaiseen seurakunta-aktiivisuuteen tai jostain syystä eivät tee kenttätyötä, leimataan seurakunnassa epäsäännöllisiksi tai toimettomiksi.

omassa seurakuntayhteisössään, ei seurakunnalla ole minkäänlaisia käytännön resursseja hänen aktivoimisekseen. Monille luterilaisille ainoa kosketuspinta omaan seurakuntaan ovat kirkolliset toimitukset. Voidaan sanoa, että luterilaisen peruseurakuntalaisen kohdalla yhteisön harjoittama kontrolli ja manipulointi ovat kaukaisia¹⁶ käsitteitä. Meidän aikamme luterilaiseen kulttuuriin ei Pirkko Vuokon mukaan enää automaattisesti kuulu tiivis yhteys omaan seurakuntaan. Peruseurakuntalaisen ja kirkon kohtaaminen vaatii jäsenen omaa aktiivisuutta toteutuakseen. Oma seurakunta voidaan kokea hyvin kaukaiseksi ja vieraaksi.¹⁷

Luterilaisen kirkon sisällä tilanne muuttuu merkittävästi, jos katsotaan herätysliikkeiden¹⁸ tiivistä yhteisöllistä elämää. Näiden luterilaiseen kirkkoon sitoutuneiden ryhmien aktiivisuus näkyy lähinnä osallistumisena kunkin yhteisön omiin tapahtumiin. Jorma Kurvisen kirjassa Raportti lestadiolaisuudesta (1980) esitetään, että vanhoillislestadiolaiset eivät käy kenenkään liikkeeseen kuulumattoman papin tilaisuuksissa – eivät saa käydä.¹⁹ Nykyinen tulkinta on tästä hieman lieventynyt. Kirkkokuoroon voi osallistua. Ei-lestadiolaisen papin saarnan kuunteleminen on sallittua, mutta sitä voidaan pitää liikkeen piirissä hyödyttömänä²⁰.

Terveyden menetykseen ja hengenvaaraan altistava kontrollointi

Vaarallisinta käytöksen kontrollointi on vaikuttaessaan jäsenen fyysiseen hyvinvointiin ja terveyteen. Äärimmäisessä tapauksessa yhteisön käytösnormeihin alistuva ihminen voi joutua hengenvaaralliseen tilanteeseen. Esimerkiksi jos henkilö kieltäytyy lääkityksestä, välttämättömästä hoidosta tai noudattaa erityisen epäterveellistä, ravintoarvoltaan niukkaa ruokavaliota. Haastatteluaineistosta nousee esille muutamia yhteisöjä, joiden oppirakenteita voidaan hyvällä syyllä pitää uhkina fyysiselle terveydelle.

¹⁶ Tähän tutkimuksen saapuneissa kirjeissä luterilaisissa peruseurakunnissa, joihin ei siis lasketa mukaan herätysliikkeitä, ilmi tulleet hengellisen väkivallan kokemukset ovat poikkeuksetta olleet yhden tai muutaman ihmisen aiheuttamia.

¹⁷ Pirjo Vuokko toteaa artikkelissaan, että kirkkoon kuuluminen on osa suomalaisuutta. Hän pitää kuitenkin luterilaisen kirkon jäsenten passiivisuutta yhtä vahvana osana ja suomalaisena ominaisuutena. Kirkkoon kuuluvien suurella prosenttimäärällä ei ole juurikaan tekemistä kirkon suosiolla jäsenten keskuudessa. Vuokko 2005, 79.

¹⁸ Suomalaista noin puoli miljoonaa kuuluu johonkin luterilaisen kirkon sisällä toimivaan herätysliikkeeseen. Kirkon toimintaan osallistuminen riippuu vaihtelevasti eri herätysliikkeissä. Suurin yhteisöistä on vanhoillislestadiolaisuus. Siihen arvioidaan kuuluvan tällä hetkellä noin 100 000 jäsentä. Muita vanhoja herätysliikkeitä ovat: rukoilevaisuus, herännäisyys ja evankelisuus. Salomäki 2008, 35.

¹⁹ Kurvinen 1980, 15–16.

²⁰ Lestadiolainen kulttuuri, www-dokumentti.

Maitobaarissa kontrolloinnin välineeksi otettiin tiukka painoindeksin seuraaminen.²¹ Laihduttaminen on osa ”kilvoittelua” ja liiasta ”läskistä”, vaadittujen painorajojen ylityksestä, tuli tehdä parannusta.

Jäsenten painokontrolli tuli mukaan noin neljä vuotta sitten. Johtaja määräsi, että naisten BMI on oltava 17 ja miesten 19. Meidät punnittiin jokaisessa kokoontumisessa, ja lisäksi oli kerran viikossa lähetettävä paimenelle tekstiviestinä aamupaino. Jos paino ei laskenut, siitä tuli heti palaute. Lopulta uhkailtiin yhteisöstä erottamisella, mikäli paino ei kumulatiivisesti vähentynyt 300 g viikossa. Uhkauksia ei kylläkään toteutettu. Painokontrolli oli johtajan mukaan kätevä tapa mitata henkilön kuuliaisuutta. Se joka suostui laihduttamaan, tappi johtajan auktoriteetin alle.
(Kirje 7 MB/MP)

Naisilla vaadittu painoindeksi on selvästi alle normaalipainon rajan.²² Eräs informanteista kertoo käytännön johtaneen muutamien naisten kohdalla kuu-kautisten loppumiseen. Miesten vaadittu painoindeksi jää juuri ja juuri normaalipainon alarajalle. Erityisen vaarallisena voidaan pitää sitä, että Maitobaariin kuuluvat lapset omaksuvat samat ihanteet. Jopa kasvuikäiset lapset ovat informantin mukaan ryhtyneet pudottamaan painoaan vanhempien esimerkkiä seuratessaan.

Joihinkin karismaattisiin²³ yhteisöihin kuuluu rukouksen voimaan luottaminen sairauksien parantamisessa. Sairaiden puolesta rukoilemisessa ja öljyllä voitelussa ei itsessään ole fyysistä terveyttä vaarantavia piirteitä. Tapa on raamatullinen (Jaak.5:14)²⁴. Parhaimmillaan henkilökohtainen esirukous sairaan puolesta antaa rukoiltavalle myönteisen kokemuksen sekä tunteen välittämisestä ja yhteisön huolenpidosta. Kuitenkin joissain tilanteissa rukouksestakin voi tulla hengellisen vallan välikappale. Painostava, vaativa ja potilasta syyllistävä rukous voi aiheuttaa vakavia henkisiä, hengellisiä tai fyysisiä ongelmia.

Oli tilanteita, joissa ihmiselle annettiin hiljainen tuki lääkkeitä luopumiseen. Rukoiltiin, että ihminen paranee ja sitten rukoilija ja rukoiltava uskoivat, että parantuminen oli tapahtunut. Ihminen saattoi jättää lääkkeensä pois. Tilanne huonontui. Ihminen joutui ottamaan lääkkeensä käyttöön takaisin.
(Kirje 53 Hel)

²¹ Painoa alettiin Maitobaarissa kontrolloida vuoden 2005 vaiheilla.

²² Normaalipainoisen painoindeksi on välillä 18,5 – 24,9. Painoindeksi, www-dokumentti.

²³ Sana karismaattinen johdetaan kreikan kielen armolahjoja kuvaavasta sanasta ”kharismata”. Karismalla voidaan kuvata myös persoonallista vaikutusta ja vetovoimaa. Karismaattiset yhteisöt opettavat Pyhän Hengen kokemista armolahjojen ja niin sanotun Pyhän Hengen kasteen kautta. Parantamisen lahja on yksi Raamatussa mainituista armolahjoista.

²⁴ ”Jos joku teistä sairastaa, kutsukoon tykönsä seurakunnan vanhimmat, ja he rukoilkoot hänen edestään, voidellen häntä öljyllä Herran nimessä.” Jaak.5:14.

Rukoustilanteesta voi seurata vaaraa, jos rukoilija neuvoo sairasta luopumaan lääkkeistä ennen kuin hoitava lääkäri antaa siihen luvan. Huolimatta siitä, millaisia vaikutuksia rukouksen kohteena ollut kokee, hänen tulisi odottaa asiantuntijan mielipidettä ennen kuin lähtee muuttamaan lääkitystään tai hylkäämään hänelle määrättyjä hoitoja.

Suuressa vaarassa uskontonsa tähden voivat olla myös Jehovan todistajat kieltäytyessään veren vastaanottamisesta. Ehdoton kieltö koskee jopa oman veren käyttöä. Omaa verta ei saa varastoida tulevaa leikkausta varten. Käytännössä Jehovan todistajat suostuvat vain verettömiin leikkauksiin.²⁵ Ne ovatkin hyvin pitkälle mahdollista silloin, kun leikkauksiin pystytään valmistautumaan ennakolta. Yllättävien tilanteiden kohdatessa esimerkiksi onnettomuuksissa tai synnytykseen liittyvissä komplikaatioissa, voi vakaumus johtaa kuolemanvaaraan tai jopa potilaan menehtymiseen²⁶. Jos kyseessä on pieni lapsi, voidaan hänet ottaa tilapäisesti huostaan, jos vanhemmat eivät anna lupaa verensiirtoon.

Esimerkiksi siirännäisen veren vastaanottaminen on ehdottoman kiellettyä, riippumatta siitä johtaako se välittömään kuolemanvaaraan. Vanhempia kehoitettiin myös huolehtimaan lastensa sairaanhoitotilanteissa, ettei siirännäistä verta tai sen osia annettaisi lapsille missään tilanteissa, riippumatta siitä, johtaako se hoidettavan lapsen välittömään kuolemanvaaraan.

(Kirje 19 JT)

Jehovan todistajat ovat sitä mieltä, että verensiirrot rikkovat Jumalan antamia lakeja vastaan. Raamatussa kehoitetaan olemaan syömättä verta ja karttamaan sitä.²⁷ Vartiotorni-seura tulkitsee jakeiden koskevan myös verensiirtoja. Heidän tulkintansa veren käytöstä on muuttunut²⁸ vuosien varrella useamman kerran.

Pasi Turunen²⁹ pitää tähän niin sanottuun verioppiin tulleita uusia sääntöjä epä johdonmukaisina. Veri ei olekaan enää yksiselitteisesti verta. Oppi on pilkkonut veren ainesosasiin³⁰. Todistajien hallintoelin³¹ on määritellyt eri osat

²⁵ Veretön leikkaus, www-dokumentti.

²⁶ Verensiirrosta kieltäytyneitä Jehovan todistajia on kuollut myös Suomessa. Turunen 2005, 136–137.

²⁷ Jehovan todistajat tukeutuvat tulkinnassaan jakeisiin 1Moos.9:3-6 sekä Apt.15:20,29.

²⁸ Alussa seura oli verensiirrot sallivalla kannalla. Ensin oppi muuttui jyrkempään suuntaan verensiirrot hyväksyvistä kielteiseksi 1940-luvulla. Tulkinta on kuitenkin lieventynyt jonkin verran 1980-luvulla ja 2000-luvun aikana.

²⁹ Pasi Turunen (s.1966) on teologi ja suomalaisen evankelisen Patmos Lähetyssäätiön radiotoimittaja. Hän on tutkinut Jehovan todistajien oppia 1990-luvun alkupuolelta saakka.

³⁰ ”Veren fraktiot ovat ainesosia, joita verestä erotetaan menetelmällä nimeltä fraktiointi. Esimerkiksi plasma, joka on yksi veren neljästä pääkomponentista, voidaan jakaa seuraaviin ainesosiin: vettä noin 91 prosenttia; proteiineja, kuten albumiineja, globuliineja ja fibrinogeenia, noin 7 prosenttia; muita aineita, kuten ravintoaineita, hormoneja, kaasuja, vitamiineja, kuona-aineita ja elektrolyytteja, noin 1,5 prosenttia.” Valtakunnan palveluksemme, 2006.

sallittuihin ja kiellettyihin. Kiellettyjen ainesosien listalla ovat esimerkiksi plasma ja verihiutaleet. Myös punasolujen käyttö on kiellettyä. Toisaalta taas punasoluista erotetun hemoglobiinin käyttö on sallittua.³²

Huomioitavaa on myös se, että vaikka joidenkin veren osien käyttö sallitaan, eivät Jehovan todistajat siitä huolimatta hyväksy verenuovutuksia. Myös veren säilyttäminen on todistajien uskonnon mukaan kiellettyä. Vuodatettu veri tulee valuttaa maahan. Näin ollen Jehovan todistajat saavat sallimansa verestä erotetut ainesosat käyttöönsä vain usean perättäisen ”synnin” välityksellä.

Entinen Jehovan todistaja ja hallintoelimen jäsen Raymond Franz kuvailee verioppia kirjassaan. Franz kritisoi voimakkaasti sitä logiikkaa, jonka mukaan esimerkiksi plasman antaminen on kiellettyä, mutta kun plasma jaetaan ainesosiin, voidaan ne antaa erillisinä. Franz vertaa tilannetta kerrosvoileivän syömiseen. Tilanne on vastaava kuin lääkäri kieltäisi syömästä kinkusta ja juustosta tehtyjä kerrosvoileipiä, mutta antaisi luvan syödä sen osissa. Potilas söisi ensin leivän, sitten kinkun ja lopuksi juuston, mutta hän voisi siitä huolimatta sanoa, ettei ole syönyt kerrosvoileipää.³³

Kysymys ehkäisystä ja ehkäisemättömyydestä

Vanhoillislestadiolaisesta opista puhuttaessa yksi viime vuosina eniten lehdistössä sekä Internetin keskustelupalstoilla esillä ollut aihe on ollut liikkeen suhtautuminen raskauden ehkäisyyn. Vuoden 2008 syksyn aikana maassamme nostettiin jälleen kerran esille vanhoillislestadiolaiseen perinteeseen ominainen ehkäisy politiikka. Ehkäisyasiaa jakaa mielipiteet sekä liikkeen sisä- että ulkopuolella vahvasti kahteen leiriin. Suurin osa liikkeessä olevista suhtautuu ehkäisemättömyyteen positiivisesti³⁴. Toiset taas näkevät tilanteessa kontrollointia, pakottamista ja hengellistä väkivaltaa. Myös ehkäisemättömyys voi aiheuttaa vakavia terveyshaittoja.

³¹ Hallintoelin on Jehovan todistajien maailmanlaajuisesta toimintaa johtava ryhmä. Se sijaitsee kansainvälisessä päämajassa Brooklynnissa, New Yorkissa Yhdysvalloissa. Turunen 2005, 43; Liljeqvist 2004, 37.

³² Vielä joulukuussa 1940 Jehovan todistajien julkaisema lehti Herätkää kertoi verensiirroista myönteiseen sävyyn. Tuolloin lehdessä kerrottiin siitä, kuinka verensiirto oli pelastanut newyorkilaisen kotirouvan. Ensimmäisen kerran verensiirrot tuomittiin Vartiotorni-lehdessä joulukuussa 1944. Vuonna 1982 Jehovan todistajille kuitenkin sallittiin tiettyjen veren komponenttien käyttö. Tällaisia komponentteja olivat albumiini, immunoglobuliini sekä hyytymistekijät. Vuonna 2000 sallittiin veren pääkomponenteista erotetut ainesosat. Kielletyiksi jäivät plasma, valkosolut, verihiutaleet ja punasolut. Turunen 2005, 141–143.

³³ Franz 2002, 288.

³⁴ Nykyisen ehkäisy politiikan kannattajat eivät näe, että kyseessä olisi edes kielto käyttää ehkäisyvälineitä. He kokevat voivansa noudattaa asiassa täysin omaa vapaata tahtoaan ja pitävät asiaa Jumalan säättämänä.

Suuret perhekoot kuuluvat kiinteästi vanhoillislestadiolaiseen perinteeseen. On ymmärrettävää, että moni isossa sisarusparvessa kasvanut haluaa itsekin suuren perheen. Joskus tulee eteen kuitenkin väistämättä niitä tilanteita, joissa syntyvyyden säännöstely olisi äidille tai koko perheelle paras ratkaisu. Voimavarat saattavat olla vähissä. Perheessä voi olla sairautta tai vammaisuutta. Peräkkäiset raskaudet, tai raskauden pelko voivat aiheuttaa psyykkisiä oireita.

Lasten saaminen on pyhempää kuin olemassa olevan lapsen elämä. Lapsi on näyttöarvo joka on oikeus hankkia hinnalla millä hyvänsä. Eikä yhteisö puutu riskikäyttäytymiseen millään tavalla. Äitejä on menetetty itsemurhien kohdunrepeäminen ym. muiden komplikaatioiden takia, siksi ettei raskaus ole sairaus eikä sitä näin ollen tarvitse hoitaa tai estää. Eli vl raskauden kielteiset vaikutukset naisen kokonaisterveyteen kiistetään ja välillisesti raskaudet voidaan kirjata muiden kuolinsyiden alle silloinkin kun syy ilmeisimmin on osittain tai kokonaan uskonnollinen. Ja sen lisäksi hengenvaara ei koske vain aikuisia naisia vaan myös syntymättömiä lapsia. Ehkäisykieltoa ei ole mutta ehkäisy on syntiä. Uskovainen ei halua tehdä syntiä. (Kirje 13 VL)

On myös äitejä joille jokainen raskaus on riski. Tytti Raudaskoski toimii Oulun yliopistollisen sairaalan synnytysten, naistentautien ja äitiyshuollon erikoislääkärinä. Hän toteaa, että vuosittain useampia monisyntyttäjiä käy hyvin lähellä kuolemaa. Heidät on voitu pelastaa varmalta menehtymiseltä vain tehohoidon avulla.³⁵

Vuoden 2008 tammikuussa entisiltä vanhoillislestadiolaisilta tulleen aloitteen johdosta ihmisoikeusliitto päätti selvittää, loukkaako vanhoillislestadiolainen ehkäisyopetus ihmisoikeuksia.³⁶ Samassa yhteydessä Kotimaa-lehdessä ilmestynyt asiaa käsittelevä artikkeli käynnisti keskustelun siitä, onko vanhoillislestadiolainen käsitys ehkäisystä ihmisoikeuksien vastainen.³⁷

Hengenvaara on arkipäivää niille äideille ja äideille, jotka ovat manipuloitu ehkäisemättömyyteen. Päivämieslehdessä aikoinaan suitsutettiin, että jos äiti kuolee synnytyksessä, hän pääsee varmasti perille. Tämä asia on edelleen polttava. Suhtautuminen ehkäisyyn radikaalisoitui 70-luvulla Heikki Saaren aikoina, aiemmasta Raamatullisesta käytännön linjasta, jossa varjeleminen oli yhtä tärkeää kuin viljeleminen. (Kirje 52 VL)

Virallisen vanhoillislestadiolaisen tulkinnan mukaan ehkäisy on syntiä. Tutkimusaineistosta avautuu myös edellä mainittu julkisuudessa esillä ollut keskustelu asian tiimoilta. Eräs liikkeessä yhä mukana olevista informanteista toteaa, että

³⁵ Hirvonen 2008.

³⁶ Ehkäisykielto, www-dokumentti.

³⁷ Ijäs 2009.

liikkeen sisällä ehkäisyasiaa ja siihen liittyvää keskustelua pidetään hyvin yksiselitteisesti ”sielunvihollisen” hyökkäyksenä ”Jumalan Valtakuntaa” kohtaan.

Irma Kinnunen kuvailee vanhoillislestadiolaisten ehkäisykantaa Rauhan-yhdistyksen vuosikirjassa 2004 olevassa artikkelissaan *Lapset – Herran lahja*. Hän toteaa ehkäisyn olevan yksiselitteisesti itsekkyyttä ja kuuliaisuuden puutetta: ”Syntyvyyden säännöstelyn taustalla on itsekäs ihminen. Hän ei halua nöyryyä Jumalan tahtoon vaan haluaa itse päättää, kenellä on oikeus syntyä keskellemme.”³⁸

Vanhoillislestadiolaisten virallinen kanta on, että ehkäisyn käyttämättömyys ei lähde määräyksistä tai laeista. Kaikki uskovaiset avioparit vain haluavat toteuttaa elämässään Jumalan tahtoa.³⁹ Jumalan tahto on vanhoillislestadiolaisten mielestä tässä asiassa sama kuin Rauhan-yhdistyksen tulkinta Raamatun tekstistä. Ehkäisyä on menneinä vuosina vastustettu hyvin vahvoilla ilmauksilla. Saarnoissa ehkäisyä harkitsevia aviopareja on syyllistetty ja peloteltu helvetin kauhuilla. Internetistä löytyy lyhennelmä Pauli Korteniemen pitämästä saarnasta⁴⁰ vuodelta 1962. Alla on lyhyt lainaus kyseisestä saarnasta.

– – Silloin vielä, vanhimmat rakastivat lapsiansa, eikä ne tahtoneet niitä rintansa alle murhata, Isätkään eivät tahtoneet välttää sitä Jumalan sanelemaa sääntöä, "otsasi hiessä sinun pitää leipääsi syömään." Katselkaa. He eivät ajatelleet, niin kuin nykyajan ihminen, että älä sinä Jumala houraa, kun en tee lapsia, niin enhän minä otsan hiessä tarvitse leipää syödä. Minä elän helpommasti, Eikä silloin äiditkään olleet vielä sen mielisiä kuin he nykyaikana ovat. Jumala sanoi, että kivulla sinun pitää synnyttämän lapsesi, mutta nykyajan äidit sanovat, että yksi tai kaksi lasta, mutta enempää minä en niitä kivulla synnytä.

Nykyajan ihminen ei pelkää rikkoa Jumalan määräyksiä vastaan. Mutta minä uskon sillä lailla, että vaikka olisi kuinka uskovainen isä, joka helpompien päivien tähden ei tahdo tänne maailmaan lapsia saattaa, niin hän taitaa joutua helvetin vaivassa niille syntymättömille lapsillensa leipää otsa hiessä hankkimaan.

Kuulkaa, se on huokeampi täällä otsa hiessä lapsille leipää hankkia kuin helvetissä, kun Jumala meille sitä leipää vielä siunaa. Ja minä uskon, äidit rakkaat, jos ette täällä tahdo kivulla synnyttää lapsia, niin te ette pääse lasten kanssa iankaikkista elämää nauttimaan, mutta teidän pitää alkaa helvetin vaivassa ja helvetin tuskissa niitä syntymättömiä lapsia vielä synnyttämään. Voi, voi sinua ihmisraukkaa, joka tahdot taivaaseen päästä, ja kuitenkin vastoin omaatuntoasi elät ja julkeasti Jumalan käskyä vastaan rikot – – .

(Saarna (1962) / Pauli Korteniemi.)

Saarnalyhennelmästä poimitun lainauksen mukaan Jumala tuomitsee ehkäisyä käyttävät helvettiin. Naisten rangaistuksena on synnyttää ehkäisyn takia syntymättä jääneet lapset helvetin vaivassa ja tuskassa. Aviomiesten rangaistukseksi jää

³⁸ Kinnunen 2004, 137.

³⁹ Haho 2004, 125; Kärkölä 2003, 158.

⁴⁰ Pauli Korteniemen saarnan lyhennelmäksi nimetty teksti löytyy Internetistä vanhoillislestadiolaisuudesta kertovalla palstalla. Pauli Korteniemen saarna Oulaisissa 1962 (lyhennelmä) , www-dokumentti.

ruokkia vaimonsa synnyttämät lapset helvetissä otsa hiessä. Saarnassa on nähtävissä vastaava teema kuin aiemmin esille otetussa Irma Kinnusen tekstissä. Hänen mielestään ehkäisy on Jumalan käskyjen rikkomista ja se johtaa rangaistukseen. Sanamuodot ovat vuosien varrella saattaneet lieventyä, mutta sanoma on yhä sama ja tuomitseva.

Seksuaalisuuteen ja seurusteluun liittyviä sääntöjä ja kieltoja

Seksuaalisuuden kontrollointi erilaisine ilmenemismuotoineen näyttää kuuluvan myös jossain määrin jokaiseen tutkittuun yhteisöön. Tiettyyn rajaan asti yhteisön harjoittamaa seksuaalisuuden kontrollia voidaan pitää positiivisena asiana yksilölle ja yhteisölle. Ohjeet ja rajat tuovat turvallisuutta niin ihmisen henkiselle kuin fyysisellekin puolelle. Myös Raamattu antaa selkeät käyttäytymisohjeet seksuaalisuuden alueella. Raamattu neuvoo karttamaan haureutta, tuomitsee aviorikoksen syntinä ja opastaa pysyvään parisuhteeseen ja perheyhteisöön. Raamatun luomiskuvan mukaan ihminen on luotu seksuaaliseksi olennoiksi – mieheksi ja naiseksi (1Moos 1:27–28).

Haastatteluvastauksissa suhtautuminen seksuaalisuuteen vaihtelee suuresti yhteisöjen kesken. Joissain ryhmissä, kuten esimerkiksi Jehovan todistajilla, kaikki seksuaalisuuteen liittyvät asiat, mukaan lukien suuteleminen sekä hyväily, pyritään rajoittamaan vain aviopareja koskeviksi.

Etenkin 1980-luvulla seksuaalisuus oli kontrolloitua, Kirjeopiston perustaneet sanoivat sukupuoliyhteyden vahingoittavan aivoja, ja kaikkia jäseniä kehoitettiin selibaattiin, kunnes aikanaan aviopuolisille normaali seksuaalisuus oli sallittu.
(Kirje 48 Via)

Tiukimmilleen vietynä ohjeistus voi olla niin ankara, ettei seurusteleva pari voi vapaasti tavata edes päivällä keskustellakseen kahdenkesken. Tällainen käytäntö voi vaikeuttaa nuoren parin tutustumista toisiinsa aivan arkipäivän kysymysten tasolla.

Seksuaalinen kontrolli oli vahvaa. Esiaviollinen seksi oli murhan jälkeen seuraavaksi pahin synti. Kokemukseni mukaan se on kuitenkin varsin yleistä nuorten keskuudessa. —
Seksuaalinen kontrolli jatkuu myös avioliittoon, jotkut seurakunnat jakavat seksioppaita vastanaineille, joissa kerrotaan mikä on sallittua ja mikä ei.
(Kirje 45 MAP)

Useissa yhteisöissä myös itsetyydytys on kielletty. Ainoaksi hyväksytyksi mahdollisuudeksi tutustua itseensä seksuaalisena olentona jää avioliiton solmi-

minen. Toinen vaihtoehto on elinikäinen selibaatti niin tekojen kuin ajatustenkin tasolla. Tämä voi johtaa siihen, että nuoret kiirehtivät avioliittoon. Asialla voi olla sekä hyviä että huonoja puolia. Jos nuoret ehtivät ja saavat tutustua toistensa tunteisiin ja ajatusmaailmaan tarpeeksi hyvin, on avioliitto luonnollinen ja turvallinen tapa toteuttaa parisuhdetta.

Jos sitten sattuuikin löytämään puolisoehdokkaan (vanhemmalla tai nuoremmalla iällä) seurustelu on tehty ilmeisen vaikeaksi. Ainakin ankarampien sääntöjen mukaan nais- ja miespuolinen Jehovan todistaja eivät saa olla kahdestaan samassa huoneessa ilman kolmatta ”siippaa”, jotta ei tapahtuisi hairahdusta. Toiseen henkilöön on kuitenkin vaikea syvällisesti tutustua muuta kuin kahden kesken! Jehovan todistajilla on kyllä illanviettoja, mutta usein ne ovat vain joko naisten tai miesten tapahtumia, ja vaikka niissä olisikin molempaa sukupuolta, niissä on vaikea tutustua kehenkään henkilökohtaisesti. Usein pelataan esim. jotain Raamatullista peliä tai grillataan, mutta pointti on, että kaikki tehdään yhdessä ja näkyvillä. Henkilökohtaista tilaa ei jää tutustua toiseen sukupuoleen. Puolisoehdokasta toki näkee kokouksissa, mutta ne ovat niin muodollisia tilaisuuksia, että niistä ei saa mitään käsitystä toisen henkilön todellisista ajatuksista.

(Kirje 29 JT)

Jos tulevalla avioparilla ei ole ollut mahdollisuuksia tutustua kunnolla toisiinsa henkisellä tasolla, voi liian pikaisesti solmitun liiton seurauksena olla avioliiton epäonnistuminen.

Internetin keskustelupalstalla, jossa käy entisiä Jehovan todistajia, voidaan havaita jonkin verran katkeruutta ja kritiikkiä liian nuorena ja liian nopeasti solmituista liitoista. Palstalla kerrotaan avoimesti avioliittoon painostamisesta. Kontrolli voi jatkua myös avioliitossa elävien parisuhteeseen. Jehovan todistajat eivät yleensä hae yhteisön ulkopuolista apua parisuhteen hoitamiseen, vaikka sitä olisi tarjolla oppaiden ja eri tahojen järjestämien avioparikurssien muodossa.⁴¹ Alla on yksi esimerkki Internetissä käydystä avioliittoon liittyvästä keskustelusta.

Mennään nuorena naimisiin, koska on pakko. Muuta vaihtoehtoa ei tunneta. Ei anneta minkäänlaisia käytännön ohjeita parisuhteen hoitamiseksi. Ainoat ohjeet ovat kaikkeen, käy kentällä enemmän, tutki enemmän ja rukoile enemmän ja parisuhteen ollessa kyseessä näitä tulee tehdä enemmän yhdessä. Mutta eihän se riitä! Kaikki maailmallinen kirjallisuus on pahasta, koska sen on ehkä kirjoittanut amerikkalainen korkeastikoulutettu tohtori ja sehän on saatanasta. Seuran kirjallisuudessa kerrotaan kyllä että pitää viestiä paljon, mutta miten... En muista kovin selkeitä ohjeita olleen. Ja tähän väliin on taas hyvä rukoilla. Jos suhteet eivät pysy kasassa maailmallisilla neuvoilla, niin eivät ne tee sitä kyllä seuran neuvoillakaan. Ja mistä tämä kaikki johtuu. Seksuaalisuuden tukahduttamisesta. Kaikkien paineiden ja syyllisyydentuntojen lisäksi, täytyy kokea vielä hillitöntä painetta tuolla kaikkein helpoiten paineistettavalla alueella. Ja jos seurustelun aikana onkin vähän hiplattu, on takaraivossa koko ajan muistutus, että suhde ei voi onnistua, koska jumala ottaa siitä hengen pois, kun on ollut moraaliton.⁴²

⁴¹ Kertomuksia avioliitoista, www-dokumentti.

⁴² Nuorena naimisiin, www-dokumentti.

Samassa keskustelussa todetaan, että seksuaalikielteinen ilmapiiri korostaa seksuaalisuuden merkitystä tarpeettoman suureksi. Keskusteluketjun aloittaja pohtii sitä, kuinka suuren merkityksen nimenomaan Jehovan todistajat antavat seksille. Kirjoittaja on sitä mieltä⁴³, että yhteisön ulkopuoliset ihmiset eivät ajattele seksiä läheskään niin paljon kuin mukana olevat.⁴⁴

Samoilla linjoilla kyseisen keskusteluketjun aloittajan kanssa on skotlantilainen kasvattaja, kirjailija ja Summerhill-koulun perustaja Alexander Sutherland Neill. Hän toteaa, että paras keino varmistaa nuoruusiän epänormaali kiinnostuminen sukupuolielämään, on kieltää lasta pienenä koskettelemasta omia sukupuolielimiään. Kieltämisellä on päinvastainen vaikutus. Se johtaa lapsen mielenkiinnon pysyvästi asiaan. Neill toteaa, että pienelle lapselle suu on huomattavasti erogeenisempi alue kuin sukupuolielimet. Kun syyllisyydentunne poistetaan, myös kiinnostus omiin sukupuolielimiin vähenee.⁴⁵

Toiseen äärimmäisyyteen menevissä yhteisöissä seksuaalisuudesta tehdään arkipäiväinen asia yhteisön jäsenten välisessä kanssakäymisessä. Maitobaarissa muotoutui erityinen suutelukulttuuri uskonsisarten ja -veljien välille.

Yhteisössä oli opetusta seksuaalisuudesta; siitä tuli nauttia ja se sai (sen tuli) näkyä veljien ja siskojen keskinäisessä suhteessa. Paavalin kehoitus pyhään suunantoon ja kertomus Jeesuksen jalkoja suutelevasta naisesta olivat perusta opetukselle, joka johti suutelukulttuurin syntymiseen lahkossa. Miehet ja naiset suutelivat ja hyväilivät toisiaan joskus melko estottomasti ja eroottisesti. Mikäli tämä ahdisti tai pyrki välttelemään tällaista, muut huomasivat heti siinä seksuaali-identiteetin ongelman ja pelkoja, siis syntejä. Haureus oli johtajan mukaan henki, ja ilman haureuden henkeä miesten ja naisten väliselle käyttäytymiselle ei tarvinnut asettaa mitään sovinnaisuusrajoja. Hänen mukaansa taivaassa seksi oli vapaata maanpäällisistä avioliiton sidoksista.

(Kirje 7 MB/MP)

Eräs toinen Maitobaariin kuulunut informantti kertoo, että yhteisön johtaja oli udellut miehiltä seksuaalielämän yksityiskohtia. Auktoriteettihenkilö oli kerskaillut omalla aktiviteetillaan ja kannustanut miehiä siittämään lisää lapsia yhteisöön. Puheensa jälkeen hän oli ilmestynyt yhteisön naisteniltaan kyselemään tietoja yhteisön naisten intiimielämästä. Siinä hän oli käyttänyt apunaan tietoja, joita oli aiemmin saanut udeltua heidän aviomiehiltään.

Onpa ryhmä suhteessaan seksuaalisuuteen kallistunut kumpaan suuntaan tahansa, se odottaa jäsentensä käyttäytyvän sääntöjen mukaisesti. Poikkeamia ei

⁴³ Kirjoittaja toteaa: ”Ainoastaan erilaiset lahkolaiset ja pornon ammattilaiset osaavat yhdistää kaikki arkipäiväisetkin asiat seksiin. Kumpi porukka on terveempää? En osaa sanoa, mutta ammattilaiset saavat sentään rahaa seksismistään.”

⁴⁴ Nuorena naimisiin, www-dokumentti.

⁴⁵ A. S. Neill (s.1883, k.1973). Neill 1968, 217, 214.

sallita. Jos niitä kuitenkin tulee, seurauksena on lievimmässä muodossa nuhtelu, vakavimmassa tapauksessa, jos katumusta ei esiinny, yhteisöstä erottaminen.

Seksuaalisesta hyväksikäytöstä

Hengelliseen väkivaltaan liittyviä vakavimpia ilmenemismuotoja ovat lapsiin ja nuoriin kohdistunut seksuaalinen hyväksikäyttö, jopa inesti. Mediassa on viime vuosina nostettu julkisuuteen monia tällaisia väärinkäytöksistä useissa eri uskonnollisissa yhteisöissä. Kuluneiden kuukausien aikana (alkuvuosi 2010) huomio on ollut kiinnittyneenä erityisesti katolisen kirkon inestitapauksiin. Paavi Benedictus XVI on pyytänyt julkisesti anteeksi katolisessa kirkossa ilmi tulleita pedofiliatapauksia.

Paavin oma uskottavuus on myös koetteella. Yhdysvaltalaisen The New York Timesin mukaan nykyinen Paavi, Joseph Ratzinger, on ollut osallisena tietojen salailussa. Vatikaanin uskonopin kongregaation johtajana⁴⁶ hän oli saanut 1990-luvulla tietoja parista sadasta pedofiliatapauksesta. Hiippakunta oli tuolloin odottanut Ratzingerin vastausta kahdeksan kuukautta, mutta hän ei tehnyt asialle mitään eikä tapauksia ilmiannettu oikeuslaitokselle. Lehden mukaan Vatikaani on kiistänyt asiaan liittyvät syytökset.⁴⁷

Voidaanko löytää jotain selitystä sille, miksi näitä rikoksia tapahtuu juuri hengellisissä piireissä? Löytyykö tiiviistä ja jäseniään kontrolloivasta uskonnollisesta yhteisöstä jonkinlainen kaava, joka osaltaan edesauttaa hyväksikäyttötilanteiden syntymistä? Yhtenä mahdollisena selityksenä katolisen kirkon kohdalla on tarjottu papiston pakollista selibaattia. Kotimaa-lehden pääkirjoituksessa todetaan, että selibaatti kutsumusammatin seurauksena on kohtuuton vaatimus. Kirjoittaja pitää selibaattia yhtenä todennäköisenä altistavana tekijänä. Hän toteaa pakkoselibaatin olevan myös oire katolisen kirkon ongelmista suhteessa seksuaalisuuteen.⁴⁸

Usein seksuaalisesti hyväksikäytetty joutuu kaiken muun lisäksi hyväksymään tilanteen, ilman mahdollisuutta saada oikeutta. Uhria saatetaan syyllistää, jos hän ei ole valmis antamaan teon tekijälle anteeksi. Anteeksi annettua syntiä ei tarvitse enää muistella ja syyllinen saattaa selvitä tilanteesta pelkällä katumisella tai katuvaan esittämällä. Jos yhteisön politiikkaan kuuluu antaa anteeksi samasta

⁴⁶ Kyseisessä asemassaan Joseph Ratzinger oli katolisen maailman ylin maanpäällinen tuomari.

⁴⁷ Baer 2010.

⁴⁸ Artikkelissa ei mainita kirjoittajaa. Pääkirjoitus Kotimaa 2010.

synnistä Raamatun neuvojen mukaisesti seitsemänkymmentä kertaa seitsemän⁴⁹ ilman, että syyllinen joutuu edesvastuuseen, voi uhrin tilanne olla jatkuvasti äärimmäisen vaikea. Osa uskonnollisista yhteisöistä on peitellyt pedofiliaa järjestelmällisesti. Osassa yhteisöjä ei epäilyjä tutkita eikä anneta yhteisön jäsenten viedä tapauksia poliisille tai oikeuteen.⁵⁰

Liisa Tuovisen mukaan suljetussa ja sisäänpäin kääntyneessä yhteisössä⁵¹ voi tapahtua mitä tahansa seksuaalisuuteen liittyviä pimeyden tekoja. Näin voi käydä erityisesti silloin, kun seksuaalisuuteen liittyvistä asioista vaietaan ja ne nähdään pahana ja syntinä.⁵² Martti Lindqvist liikkuu vastaavilla linjoilla ja tuo saman eristäytymisen ongelman esiin omassa tekstissään. Hän toteaa, että hyvään naamioituneen pahan esiintymiselle on suuri riski sulkeutuneessa yhteisössä. Jos oman alakulttuurin omaava yhteisö kuvittelee itse vapautuneensa pahasta, saattaa ryhmästä samalla muodostua sekä itseriittoinen että salamyhkäinen. Musta-valkoinen maailmankuva, jossa oma yhteisö on hyvä, estää jäseniä näkemästä hyväksikäyttöä omassa ryhmässään. Lindqvist toteaa ongelman olevan riskitekijä missä tahansa laitoksessa tai organisaatiossa, joka on sisäänpäin kääntynyt.⁵³

Pukeutumiseen ja ulkonäköön liittyvä kontrollointi

Ulkonäkökysymys on toinen kirjeissä runsaasti esille tullut kontrollonin väline. Muutamilla tutkimuksen kohteena olevilla yhteisöillä on selkeät ulkonäkö- ja pukeutumiskoodinsa.

Eli esimerkiksi oli hameenkäyttöpakko (jota tosin olen rikkonut monesti) ja kieltö käydä muiden uskontojen järjestämissä tilaisuuksissa (jota myöskin olen rikkonut, hiukan peläten paljastuvani). Jehovan todistajien opeista suurin osa on valunut kuin vesi hanhen selästä, mutta kieltämättä täytyy sanoa, että osa tuosta pukeutumiskoodista on tullut sisäistettyä. Inhoan edelleenkin hameita varsinkin talvikelillä, mutta jakkupuvun takkia olen Jehovan todistajien kautta oppinut käyttämään rutiinomaisesti muuallakin kuin kokouksissa ja olen alkanut hiukan enemmän kiinnittää huomiota ulkonäköön.
(Kirje 29 JT)

Hameen käyttö otettiin esille sekä Jehovan todistajien että mormonien lähettämissä vastauksissa. Naisilla tulee olla päällään hame silloin kun he ovat seurakunnan tilaisuuksissa. Jehovan todistajilla sääntö koskee myös kenttätyötä.

⁴⁹ Matt.18:21–22.

⁵⁰ Myös Suomessa on uskonnollisia yhteisöjä, joissa uhrilla tulisi olla kaksi todistajaa, jotta väärinteosta voisi syyttää seurakunnan hyvämaineista jäsentä. Harvalla pedofilian uhrilla on esittää vaadittuja todistajia.

⁵¹ Tällaisia yhteisöjä voivat Tuovisen mukaan olla esimerkiksi sisäoppilaitokset, vankilat, luostarit sekä uskonnolliset ryhmät. Tuovinen 2008, 29.

⁵² Tuovinen 2008, 29.

⁵³ Lindqvist 2002, 126.

Hameen tulee olla säädyllyinen ja riittävän pitkä. Jotkut informantit olivat saaneet moitteita myös liian kireistä farkuista ja vartalonmyötäisistä puseroista. Lävis-
tysten ja tatuointien ottaminen voi herättää paheksuntaa. Tutkimusaineistossa on mukana yhteisöjä, joissa kontrollointi ulottuu alusvaatteisiin, niistä puhumiseen, naisten vartalon karvoitukseen sekä miesten parrankasvuun saakka.

Temppelein käyneitä jäseniä veloitetaan pitämään erityisiä alusvaatteita, garmentteja. Nämä ovat tavallista peittävämpiä, noin polveen asti ulottuvia, asusteita, joiden tarkoitus on muistuttaa jatkuvasti "keitä me olemme ja mitä liittoja olemme tehneet". Vaatteiden pitäminen on "ulkoinen osoitus sisäisestä sitoutumisesta". Alusvaatteita ei saisi näkyä päällysvaatteiden alta ja niistä puhuminen on myös kiellettyä. Koska alusvaatteet ovat varsin peittäviä ja niitä ei saa näkyä vaatteiden alta, tämä rajoittaa erityisesti naisten pukeutumista. Kirkon ja sen jäsenten keskinäinen kontrolli ylettyy siis kodin seinien sisäpuolelle alusvaatevalintaan asti.

(Kirje 45 MAP)

Maitobaarin opetus (vuonna 1999) ohjeisti, ettei naisten sääri- ja kainalo-
karvoitusta tule poistaa. Vastaavasti miesten tuli antaa partansa kasvaa. Suhtautuminen parrankasvatukseen kuuluu niihin käytäntöihin jotka vaihtelevat ääripäästä toiseen yhteisöstä. Jehovan todistajien keskuudessa ei suosita partaa. Parran tai viiksien kasvattaja on ainakin aiempina vuosina voinut menettää etunsa⁵⁴ Jehovan todistajien seurakunnassa.

Oikein pukeutumalla saavuttaa yhteisön hyväksynnän samalla kun osoittaa näkyvästi kuuluvansa joukkoon. Kirjoittamattomia pukukoodeja uhmaava ajattelematon tai epäasiallinen vaatetus tai vääränlaisten korujen pitäminen aiheuttaa paheksuntaa. Yhteisön ulkonäkökoodeja vastoin toimimalla voi joissain ryhmissä osoittaa jopa eronneensa kyseisestä yhteisöstä. Esimerkkinä mainittakoon, että jos vanhoillislestadiolainen käyttää korvakoruja, katsotaan se välittömästi liikkeen sisällä oman uskonsa kieltämiseksi. Kyseistä henkilöä ei liikkeen sisällä enää pidetä vanhoillislestadiolaisena.

Koulutuksen liittyvä kontrolloiminen

Opiskelussakin löytyy rajoituksensa. Joitain yhteisöjä voidaan hyvällä syyllä sanoa asenteiltaan koulutuskielteisiksi. Varhaisimmillaan pienten lasten opiskeluun puututaan Maitobaarissa. Lapset eivät saa käydä julkista kunnallista peruskoulua, vaan heitä tulee opettaa kotona. Järjestely edellyttää perheiden äitien

⁵⁴ Edun poistaminen merkitsee aseman menettämistä yhteisössä. Henkilö voi joutua esimerkiksi vastauskieltoon yhteisissä kokouksissa. Timonen 2007, 151. Vastaavasti tällainen henkilö voi menettää etunsa hoitaa kirjapöytä, asemansa yhteisön avustavana palvelijana tai jopa vanhimpana.

opettavan lapsille peruskoulun oppimäärän kotikouluissa. Käytäntö sitoo sekä lapset että äidit kotiin. Pitämällä lapset kodin piirissä, saadaan estetyksi haitallinen informaatio ja ystävyysuhteet lahkoon ulkopuolella olevien lasten ja nuorten kanssa. Samalla voidaan estää äitien kontaktit yhteisön ulkopuolella olevien muiden koululaisten äitien kanssa.

Jos vanhemmat eivät kuulu kirkkoon eivätkä halua lapsensa saavan opetusta uskonnosta, he voivat valita muita vaihtoehtoja. Juha Seppo⁵⁵ toteaa, ettei Suomessa tarvitse opiskella uskontoa vastoin oppilaan omaa vakaumusta⁵⁶. Jos tavallisille uskontotunneille ei haluta osallistua, opiskelee oppilas sen sijaan elämäkatsomustietoa. Hän voi opiskella myös omaa uskontoaan, jos opetuksen järjestämiselle vaaditut kriteerit⁵⁷ täyttyvät.⁵⁸

Opiskelua voi heijastua vahvasti yhteisön arvomaailmaan. Esimerkiksi Jehovan todistajien yhteisössä opiskelu- ja työpaikan valinta näyttää vastausten perusteella kuvaavan myös eräänlaista hengellisyyden mittaria.

Vähemmän edistyneet käyvät kirpputorilla, enemmän edistyneet välttävät niitä, koska kirpputorivaatteet ovat voineet olla ”maailmallisen” ihmisen päällä, eikä koskaan tiedä, mitä spiritismiä tämä henkilö on harrastanut. Vähemmän edistyneet opiskelevat korkeakoulussa --, enemmän edistyneet omistavat koko elämänsä tienraivaukselle⁵⁹ (kentällä käyminen päätyönä) ja tienaavat elantonsa osa-aikaisella siivoustyöllä. (Kirje 29 JT)

Pitkää koulutusta ei suosita eikä siihen kannusteta, koska se vie aikaa seurakunnan kokoontumisilta ja kenttätyöltä. Osapäivätyötä tekevä voi palvella seurakuntaansa paremmin, kuin henkilö joka joutuu antamaan suuremman panoksen työpaikallaan. Jehovan todistaja voi toimia osa-aikaisena tienraivaajana, tienraivaajana tai erikoistienraivaajana ja tehdä kuukausittain noin (vuoden 2010 tavoitteet) 50, 70 tai 120 tuntia kenttätyötä.

⁵⁵ Juha Seppo, Helsingin yliopiston emeritusprofessori, on uskonnonvapauden johtava asiantuntija Suomessa.

⁵⁶ Peruskoulussa ja lukiossa järjestetään oppilaiden enemmistön uskonnon mukaista opetusta. Perusopetuksessa oleva oppilas joka ei kuulu kirkkoon, voi osallistua opetukseen, jos huoltaja sitä toivoo. Lukiossa vastaavassa tilanteessa oleva oppilas saa itse päättää osallistumisestaan. Seppo 2003, 244–245.

⁵⁷ Oman uskonnon opetusta järjestetään koulun uskonnolliseen vähemmistöön kuuluville evankelis-luterilaisille ja ortodokseille, jos tällaisia oppilaita on vähintään kolme. Muihin uskonnollisiin ryhmiin kuuluville järjestetään vastaavasti oman uskonnon opetusta tai elämäkatsomustietoa, jos oppilaita on ryhmässä vähintään kolme ja jos heidän huoltajansa näin haluaa. Seppo 2003, 244–245.

⁵⁸ Seppo 2003, 244–245.

⁵⁹ Tienraivaajiksi kutsutaan niitä ihmisiä, jotka ovat sitoutuneet tiettyyn kuukausittaiseen tuntimäärään kenttäpalveluksessa.

Rahan käyttö ja jäsenen omaisuuden kontrollointi

Myös rahan käytöstä voi tulla kontrollin kohde. Tiukemmin rahaan ja aineellisiin hyödykkeisiin suhtautuvissa kulteissa jäsenten on luovuttava kaikesta omaisuudesta yhteisön hyväksi. Ulkopuolisilta saatetaan huijata rahaa tekaistuilla syillä. Steve Hassan kertoo, kuinka moonilaisten ryhmä, jossa hän oli jäsenenä, todellisuudessa keräsi rahaa omalle messiaalleen.⁶⁰

Yksikään informantti ei kirjeessään kerro, että hänen ryhmänsä olisi vaatinut häneltä kohtuuttomia rahasummia tai lahjoituksia. Rahan käyttö otetaan esille muutamassa kirjeessä. Joidenkin informanttien vastauksissa on kuitenkin havaittavissa omaisuuteen liittyvää kontrollointia. Vuosia Pelastusarmeijan palveluksessa ollut entinen upseeri kertoo, että hänen yksityistä rahankäyttöä valvottiin yhteisössä tarkasti. Hän joutui pyytämään päämajasta lupaa perinnöksi saamiensa rahojen käyttöön. Kirjeopisto Vian jäsenenä ollut informantti kertoo yhteisön keränneen jatkuvasti rahaa esimerkiksi ilmapalloja ja joulukuusia myymällä tai arpajaisia järjestämällä.

Joissain seurakunnissa jäsenten odotetaan maksavan yhteisölleen kymmenykset⁶¹. Niiden maksaminen perustuu Raamattuun ja on monille pienille yhteisöille elinehto. Kymmenyksien maksamisesta voi muodostua myös eräänlainen pelastuskysymys. Mormonikirkossa yhä mukana oleva informantti kertoo niiden maksamisen olevan heidän seurakunnassaan edellytys pelastaviin toimituksiin. Jos ei maksa, ei ole pääsyä temppeliin. Temppeli taas on ainoa paikka temppeliavioliiton toteutumiseen.⁶²

3.2 Ajattelun ja tunteiden kontrollointi

Hannu Lauerman tuo esille useita ajattelun ja tunteiden kontrollointiin liittyviä vaarallisia piirteitä. Hän toteaa, että opillinen dogmaattisuus sekä yhteisön ahdasmielisyys näkyy todellisuuskäsityksen ja oppien jäykkyytenä. Tavallisesti

⁶⁰ Ulkopuolisille väitettiin, että kerätyt varat lahjoitetaan hyväntekeväisyyteen, kristillisen nuoriso-ohjelman sponsoroimiseen tai orpojen auttamiseen. Jäsenet eivät itse mieltäneet valehtelevansa. Heidän mielestään oli täysin oikeutettua ottaa rahaa niiltä ihmisiltä, jotka olivat pahan vallassa. Hassan 1990, 27–28.

⁶¹ Kymmenyksillä tarkoitetaan kirkolle tai seurakunnalle vapaaehtoisesti lahjoitettavaa kymmenesosaa saaduista ansio- tai muista nettotuloista. Tällainen käytäntö on toiminnassa informanttien mukaan ainakin MAP -kirkolla, Adventtikirkolla sekä useimmissa helluntaiseurakunnissa.

⁶² Jotta mormonilla voisi olla pääsy korkeimpaan korotukseen, tulee hänen olla vihitty temppelissä iankaikkiseen avioliittoon. Selestisen taivaan alimpaan asteeseen mormoni voi päästä ilman temppelitoimituksiakin. Korkein korotus tarkoittaa taivaan kolmannen eli selestisen valtakunnan toisin sanoen kirkkauden ylintä korkeusastetta. Mormoniopin mukaan näistä ihmisistä tulee jumalia. Liljeqvist 2004, 116–118.

tämä ilmenee siten, ettei erilaista ajattelua uskoon liittyvistä perusasioista suvaita. Tällainen oppi tarjoaa useampiin asioihin valmiit mielipiteet ja omakohtaista pohdintaa vieroksutaan. Yhteisössä saattaa esiintyä selkeää maailmankielteisyyttä. Maailmankielteisyys näkyy siinä, että jäsenet kokevat ”maallisen” elämän lahkon ulkopuolella täysin arvottomana. Vaarallisen lahkon tunnusmerkkeihin kuuluu myös ulkopuolisten tuomitseminen⁶³. Näin ajattelevilla yhteisöillä on lähes poikkeuksetta oma apokalyptinen visio. Apokalyptisessä näkemyksessä maailmanloppu on lähellä ja vain lahkon sitoutuneet jäsenet pelastuvat. Kielteinen suhtautuminen yhteisön ulkopuolisiin voi johtaa äärimmilleen vietynä vainoharhaisuuteen⁶⁴. Jäseniä saatetaan pelotella todellisilla tai kuvitelluilla viholliskuvilla⁶⁵. Lähes poikkeuksetta kielteisimminkin suhtaudutaan oman ryhmän entisiin jäseniin. Vaarallisen lahkon tunnusmerkkeihin kuuluu syyllistäminen. Viat löytyvät aina jäsenestä itsestään. Epäterve yhteisö pitää itseään erehdyttömänä.⁶⁶

Saara Kinnunen kuvaa aktiivisia, uskovia ja autoritaarisia vanhempia ilmaisulla ”liian varmat vanhemmat”. Tällaisessa kodissa kasvava lapsi ei saa kyseenalaistaa uskonasioita. Vanhempien taitamattomuus estää lapsen itsenäisen uskonnollisen kypsymisen. Isän ja äidin tahto sulautuu Jumalan tahtoon. Lapsi omaksuu vanhempien vakaumuksen, mutta ei ehkä koskaan pysty tuntemaan uskossaan iloa ja vapautta. Lapset voivat kokea ulkopuolisuutta ja epämukavuutta sekä kotona että uskonyhteisönsä ulkopuolella.⁶⁷

Miten ajattelun ja tunteiden kontrolloiminen toteutuu käytännössä? Steven Hassan toteaa, että mielenhallintaa harjoittavassa yhteisössä oppi ei voi olla pelkkä teoria tai todellisuuteen johtavaa tulkintaa. Oppi on totuus. Kaiken lähtökohta on siinä, että oppi tulee hyväksyä. Opin ymmärtämisellä ei ole niinkään merkitystä. Siksi sääntöjen tulee olla epämääräisiä ja yleismaailmallisia. Jäsen oppii nopeasti seuraamaan tiettyjä toimintakaavoja ja oppirakenteita, vaikka hän ei ymmärtäisikään niitä. Epävarmuutensa tueksi hänelle kerrotaan, että hänen tulee ponnistella enemmän saadakseen enemmän uskoa, jotta voisi käsittää

⁶³ Yhteisö voi väittää kaikkien lahkoon kuulumattomien ihmisten joutuvan kuoleman jälkeen helvettiin, haihtuvan tyhjiyteen tai syntyvän uudestaan huonoihin oloihin.

⁶⁴ Hannu Lauerma ottaa vainoharhaisuuden esille erityisen hälyttävänä piirteenä.

⁶⁵ Viholliskuvia voivat olla esimerkiksi viranomaiset tai yliopisto-opetus, josta voidaan mainita erityisesti biologian, lääketieteen ja psykiatrian alueet.

⁶⁶ Lauerma 2006, 236–237.

⁶⁷ Kinnunen 1996, 41–42; Arterburn & Felton 2006, 21.

totuuden paremmin. Tullakseen hyväksi jäseneksi on siis vain opeteltava oman ajatusprosessinsa manipuloiminen.⁶⁸

Oli mieltä askarruttava epäily sitten minkälainen tahansa, Jehovan todistajien erittäin laajasta (tuhansia ja taas tuhansia sivuja käsittävästä) kirjallisuudesta siihen varmasti löytyy vastaus. Melkein jokaiselle Raamatun jakeelle löytyy heidän oppiaan tukeva selitys ja jokainen oppikohta perustellaan useammalla Raamatun jakeella. Ongelma vain on se, että oli virallisesta kirjallisuudesta löytynyt vastaus minkälainen tahansa, siihen täytyy tyytyä. Jos edes kirjasta löytyvään vastaukseen ei tyydy, epäilevä henkilö alkaa olla uppiniskainen, ja vanhimman johdolla voidaan alkaa rukoilemaan ajatuksissaan hapuilevalle henkilölle lisää ”Jehovan viisautta”.
(Kirje 29 JT)

Myös Matti Liljeqvist korostaa, että ”Totuus” edustaa ainoaa oikeaa todellisuuden kuvausta silloin kun on kyse totalitaarisesta yhteisöstä. Hänen mukaansa tällaisesta totuudesta löytyy vastaukset kaikkiin ongelmiin. Ymmärtäminen edellyttää aina järjestelmän sisälle pääsemistä. Sisälle pääsyn edellytyksenä on johtajien ohjeiden ja käskyjen kuuliainen noudattaminen.⁶⁹

Omantunnon merkitys ja tunteiden tukahduttamisen vaaroja

Kun puhutaan kristillisistä yhteisöistä, omatunnolla on tärkeä asema käyttäytymisen ja ajattelun ohjauksessa. Kristillisessä käsityksessä se ohjaa ihmisten ajattelutapoja ja tekoja. Omatunto syntyy lapsuudessa saaduista ohjeista ja vaikutteista. Suomen evankelis-luterilainen kirkon määrittelyn mukaan omatunto⁷⁰ on jokaisen ihmisen sisäinen moraalitaju ja käsitys hyvästä ja oikeasta.

Tapio Puolimatka käsittelee omatuntoa ja arvokasvatusta kirjassaan Kasvatus, arvot ja tunteet. Hän toteaa, että omatunto on hyvin vahvasti tunnesidonnainen⁷¹. Omantunnontuskia ja syyllisyyttä voi tuntea vain omista teoistaan ja laiminlyönneistään. Omantunnon ydin on henkilökohtaisessa moraalisisäisessä tunteessa. Se voi olla hyvin erilainen eri ihmisillä jopa saman kulttuurin sisällä. Monet eri tekijät voivat vaikuttaa vääristävästi eettiseen tietoon ja omatunto voi tulla myös johdetuksi harhaan. Jos näin tapahtuu, moraalisesti hyvänä asiana tai tekona voi-

⁶⁸ Hassan 1990, 61, 79.

⁶⁹ Luennon sivu 7/11. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti.

⁷⁰ Omantunnon kehittymiseen vaikuttavat niin kasvatus, kulttuuri kuin ympäristökin. Sen sisältö voi vaihdella eri kulttuureissa, mutta elämän peruskysymyksissä sen ajatellaan toimivan yhden-suuntaisesti. Omatunto toteuttaa Jumalan luomaa moraalikäsitystä. Kristityn omatunto sitoutuu Jumalan sanaan. Jussila et al. 2004, 250; Omatunto, www-dokumentti.

⁷¹ Tapio Puolimatkan mukaan näyttää selvältä, että omassatunnossa on olemassa myös tiedollinen puoli. Tämä piirre tulee esille erityisesti niissä kuvauksissa, joissa puhutaan omantunnon kolkutuksesta tai ohjauksesta elämän eri alueilla. Näiden ominaisuuksien lisäksi Puolimatka korostaa, että omassatunnossa on osa, joka pyrkii hyvään tahtoon. Nimensä mukaisesti määritelmässä on kyse henkilön persoonallisesta ominaisuudesta. Puolimatka 2004, 247–248.

daan pitää sellaista, joka todellisuudessa on väärin. Omatunto reagoi silloin, kun ihminen haluaa tehdä sellaista, jota hän pitää pahana. Se, mitä ihminen pitää pahana, riippuu hänen aiemmin omaksumista eettisistä käsityksistään.⁷²

Eräs vanhoillislestadiolaisessa yhteisössä kasvanut informantti pohtii ongelmakenttää, joka on syntynyt lestadiolaisen liikkeen omantunnonkysymysten ympärille.

Moni tuttuni elää tällä hetkellä vastoin liikkeen opetuksia, mutta esittävät vanhemmilleen olevansa uskossa, koska eivät halua tuottaa heille pettymystä. Tuo on mielestäni suurin vääristymä ja ongelma koko liikkeessä. Kenen elämää eletään ja minkä takia? Minulle kehittyi yhteisön kirjoittamattomien sääntöjen takia kieroutunut ”omatunto”. Tiesin rikkovani niitä joka päivä joten se välillä ahdisti.
(Kirje 20 VL)

Ahtaassa uskonnossa kasvamiseen tai siihen liittymisen jälkeiseen prosessiin voi kuulua myös omatunnon kouluttamista yhteisön normeja vastaavaksi. Tiukan uskonnollisen yhteisön jäsen ei käsitä ryhmänsä asettamia rajoja kielloiksi tai vaatimuksiksi. Hän voi pitää sääntöjä oman vapaan valintansa tuloksena.

Tutkimusaineistosta voi havaita, että joissain uskonnollisissa yhteisöissä hyödynnetään yksilön herkkää omatuntoa muokkaamalla sitä sisäisen kontrollin välineeksi. Muutamat informantit kuvailivat ongelmia, joita herkkä omatunto oli heille aiheuttanut.⁷³ Kyseisistä kohdista voi päätellä, että yhteisön määrittelemän Jumalan tahdon noudattaminen voi joissain tapauksessa sotia yksilön omaa oikeustajua ja omaatuntoa vastaan.

Koska liike opetti, että kaikki uskovaiset olivat syntisiä, niin syntejä piti pyytää anteeksi. Syntejä piti pyytää anteeksi, vaikka ei olisi omasta mielestä tehnyt syntiä. Itselleni jäi tästä jatkuva syyllisyyden tunne, josta olen saanut kärsiä paljonkin aikuiselämäni aikana. Olen joutunut opettelemaan pitämään puoleni. Ja tajuamaan, että kaikki ei ole minun syytani, asiat vain tapahtuvat.
(Kirje 49 VL)

Omantunnonkysymykset nousivat esille erityisesti vanhoillislestadiolaisesta yhteisöstä. Syy tähän on yksiselitteinen. Omantunnon puhtaana pitäminen, johon liittyy toistuva ripittäytyminen ja syntien anteeksi pyytäminen, kuuluu olennaisesti vanhoillislestadiolaiseen uskontoperinteeseen. Entinen vanhoillislestadiolainen Eija Lapinleimu kuvailee omaelämäkerrallisessa kirjassaan lapsuusmuistojaan. Hän

⁷² Puolimatka 2004, 246–249, 251–252.

⁷³ Pelastusarmeijan upseerina toiminut kertoo sisäisestä kontrollista, jossa omatunto ja äärimmäinen rehellisyys ajoivat hänet myymään Sotahuutoa 39 asteen kuumeessa. Kahdessa vanhoillislestadiolaistaustaisessa kirjeessä puhutaan omantunnon puhtaudesta ja paatumisesta.

kertoo pyytäneensä iltarukouksen aikaan vanhemmiltaan syntejään anteeksi joka iltana. Rutiininomainen anteeksipyyntö antoi turvan tulevalle yölle. Jos olikin päivän mittaan tietämättään tehnyt syntiä, synnit anteeksi saanut säästyisi tulijärveltä, jos yöllä syttyisi sota tai maailma loppuisi. Synneistä puhdistautumiseen tarvitaan aina joku toinen lestadiolainen. Jumala ei voi antaa rikkomuksia suoraan anteeksi. Niinpä kuoleman hetken koittaessa olisi kohtalokasta, jos ketään lestadiolaista ei sattuisi olemaan näköpiirissä ja tunnolla olisi anteeksiantamattomia syntejä.⁷⁴

Ei erillisiä vaatimuksia osallistumisesta, mutta toimintaan ”kasvetaan”. Lähes koko sosiaalinen ympyrä on vl-ympäristö, joka asettaa tietyn koodin käyttäytymiseen, pukeutumiseen, tapoihin, puheenparteen jne. Vl:n tunnistaa yleensä tästä koodista. Joskus kuulee puhuttavan ”tallin hajusta”, jolla tunnustetaan toinen vl.
(Kirje 52 VL)

Erich Frommin⁷⁵ mukaan autoritaarisen uskonnon piirissä synnissä ei ole niinkään kyse moraalittomuudesta tai eettisten sääntöjen rikkomisesta. Autoritaarisessa ryhmässä ensisijaiseksi synniksi on noussut tottelemattomuus oppeja ja auktoriteetteja kohtaan. Moraalittomuus ja syntiin lankeaminen voidaan Frommin mielestä sovittaa vain nöyryydessä rypemällä. Syyllisyydentunnosta kärsivälle ainut toivo on heittäytyä auktoriteetin armoille ja toivoa armahdusta. Tällainen uskonto tarjoaa rituaalisen sovitusmahdollisuuden. Jäsen on jatkuvasti riippuvainen niistä, joilla on etuoikeus tarjota hänelle synninpäästö.⁷⁶

Vl:ssä ei ole mitään kieltoja. Sanotaan vain että uskovainen EI HALUA sitä tätä ja tuota. Tuosta on itselle aiheutunut se, että ei tunnista kovin hyvin omia tunteitaan sillä tuossa asiassa on jonkinlainen ristiriita.
(Kirje 6 VL)

Manipuloivassa yhteisössä on tilanteita, jossa yhteisön yleinen mielipide määrittää ne säännöt, joissa jäsen voi liikkua. Kirjoittaja pohtii sitä, ettei varsinaisia kieltoja löydy. Yhteisön jäseniä hallitaan huomattavasti vahvemmillä keinoilla. Voimakkaat mielikuvat ja odotukset ”uskovaisen ihmisen” käytökselle, ajatuksille ja tunteille sitovat jäsenen ahtaaseen kehukseen. Jos ei toteuta teoillaan ”uskovalle ihmiselle” annettuja odotteita, yhteisö voi katsoa henkilön kieltäneen oman uskonsa. Ahdas lahko kontrolloi yksilöä tunteiden tasolle saakka.

⁷⁴ Lapinleimu 2005, 26.

⁷⁵ Erich Fromm (s.1900) oli saksalainen uskonnollisessa perheessä kasvanut psykoanalyttisen opin kehittäjä, filosofi ja tietokirjailija.

⁷⁶ Fromm 1986, 80–81.

Jehovantodistajuuteen liittyvä tunteiden kontrolli menee mielestäni joskus ihan äärimmäisyyksiin asti. Kokouksissa puhutaan usein tyyliin ”Me olemme iloisia siitä, että kesän konventti on taas tulossa ja mielellämme osallistumme sen valmisteluihin. Konventti on kesän kohokohta meille kaikille”. Ikään kuin kollektiivisesti kaikkien pitäisi tuntea samalla tavalla (, vaikka joukossa varmasti on niitäkin, jotka kauhulla ajattelevat ”Joko on taas se aika vuodesta?”). Jehovan todistajien (sanalliseksi puettava) tunneskaala tuntuu olevan melko kapea. Saa olla iloinen tulevasta konventista, saa innolla odottaa kokousta, sai olla kannustava kentätapaaminen, saa olla vähän masentunut maailman tilasta. Mutta monia tunteita jää kokonaan hyväksytyin tunneskaalan ulkopuolelle.

(Kirje 29 JT)

Omat mielihalut, ajatukset ja tunteet eivät ole sallittuja, jos ne poikkeavat yhteisön luomista rajoista. Kun lahkoon jäsenelle sanellaan mallit mitä uskova haluaa ja mitä uskova ei halua, aiheutetaan eri mieltä olevalle ristiriitatilanne ja vahva syyllisyydentunne. Ahdasmielinen ryhmä voi sanella jäsenilleen hyvin pienillä liikkumavaroilla olevat rajat, joiden puitteissa määritellään sallitut ja toivotut, kielletyt ja epätoivotut tunteet ja ajatukset.

En jossakin vaiheessa tiennyt, mitkä olivat omia ajatuksiani, mitkä seurakunnan tekemiä omia sääntöjä. Seurakunnan muotoilema Jumala oli ainoa oikea ja se ruuvattiin päähäni monien saarnojen ja tilaisuuksien avulla. Itsenäinen ajattelu siitä, mitä Jumala on, ei saanut paljonkaan kaikupohjaa. Jumalan olemuksesta oli olemassa tiettyjä fraaseja, joilla ainoastaan oli lupa Jumalasta keskustella. Jumala – käsitteen laajentaminen muuhun, kuin seurakunnassa opetettuun oli täysin mahdotonta.

(Kirje 53 Hel)

Jos epäterveen yhteisön jäsen erehtyy kokemaan epätoivottuja tunteita tai ajattelemaan jotain sopimatonta, hän pyrkii kätkemään tunteensa ja ajatuksensa jopa itseltään. Jos hän näyttäisi kielletyt tunteensa muille, saattaisi se pahimmassa tapauksessa merkitä sosiaalista itsemurhaa.

Tehdyt tutkimukset osoittavat, että uskonnollisuus rohkaisee välttämään alkoholia, huumeita ja esiaviollista seksiä. Huumeet ja esiaviollinen seksi ovat asioita, jotka voivat johtaa ahdistukseen ja mielenterveysongelmiin. Uskonnon avulla määritellyt tiukat normit suojaavat ongelmilta. Useissa tutkimuksissa on selvinnyt, että uskonnollisuus korostaa lapsen arvoa ja lisää lasten kanssa vietettyä aikaa. Uskonnolliset avioliitot vaikuttavat myös muita onnellisimmilta ja tasa-painoisemmilta. Vasta äärimmäiset tai peräänantamattomat uskomukset voivat johtaa lasten hengelliseen hyväksikäyttöön, joka luonnollisesti johtaa myös emotionaalisiin ongelmiin.⁷⁷

Fyysisten sairauksien yhteyttä epäterveeseen uskonnollisuuteen pohditaan kirjassa Toxic Faith. Haudattu psyykinen kipu esiintyy usein myös ruumiillisena

⁷⁷ Kukkula 2007, 31; Koenig et al. 2001, 224.

sairautena. Todellisten tunteiden peittely ja iloisen rauhallisen persoonan esittäminen voi johtaa fyysisiin oireisiin. Tunteensa patoavat ihmiset kärsivät usein kroonisesta selkäkivusta, silmäongelmista, nivelreumasta, astmasta ja monista muista taudeista.⁷⁸

Häpeästä ja syyllisyydestä

Häpeän tunteen aikaansaaminen ja syyllistäminen ovat myös yleisiä ja vahvoja hallitsemisen elementtejä. Tommy Hellsten kuvailee kirjassaan Virtahepo olohuoneessa häpeän ja syyllisyyden tunteita. Hellsten pitää häpeää pohjimmiltaan myönteisenä asiana. Häpeä muistuttaa meitä rajoista, joiden yli emme saa mennä ja toimii muurina, johon törmäämme silloin, jos pyrimme olemaan enemmän kuin mitä todellisuudessa olemme. Häpeä suojaa egoamme paisumasta liian suureksi. Hellsten osoittaa, että yhteiskuntamme ei hyväksy häpeän puuttumista. Häpeämätön käytös on yhteisön sisällä tuomittavaa.⁷⁹ Psykologian professori Markku Ojanen käsittelee samaa asiaa. Hän toteaa, että juuri häpeä liittyy ihmisen yhteisöönsä. Ihmiset saadaan pysymään kaidalla tiellä ja käyttäytymään vallitsevien normien mukaan häpeän avulla. Häpeässä on kyse kunniaista, joka ulottuu koko yhteisön maineeseen.⁸⁰

Tommy Hellsten korostaa, että elämä jatkuvan häpeän kanssa voi käydä ihmiselle sietämättömäksi. Ihmisen psyyke ei kestä sitä, että häntä pidetään jatkuvasti arvoltaan huonona. Jotta psyyke voisi selvitä tällaisesta painolastista, täytyy tosiasia siirtää tietoisuuden ulkopuolelle. Tämä johtaa ensin itsepetokseen ja sen jälkeen valheisiin. Ihmisen on aina jollain tavalla saatava itsensä vakuuttuneeksi omasta syyttömyydestään ja hyvydestään.⁸¹

Jorma Laitinen⁸² kuvailee tekstissään itsepetokseen ajautunutta ihmistä. Laitinen lähtee liikkeelle esittämällä, että aito itsepetos on järjenvastainen ilmiö. Itseään pettävä ihminen joutuu eräänlaiseen tiedon ja tietämättömyyden väli-
maastoon⁸³. Näennäisen tasapainon saavuttanut ihminen on hyvin epävakaassa tilanteessa. Hän joutuu jatkuvasti muokkaamaan uusia peitetarinoita pitääkseen

⁷⁸ Arterburn & Felton 2006, 150.

⁷⁹ Hellsten 2003, 62–63.

⁸⁰ Ojanen 2006, 101.

⁸¹ Hellsten 2003, 64.

⁸² Jorma Laitinen on lääketieteen ja yhteiskuntatieteiden tohtori. Hän toimii psykiatrian ylilääkärinä Rovaniemellä ja hoitaa mielenterveystyön ja sosiaalietiikan dosentuuria Lapin yliopistossa.

⁸³ Laitinen kuvaa tällaista tilannetta esimerkillä, jossa henkilö uskoo samanaikaisesti sekä sen, että ulkona sataa ja että siellä ei sada.

kulissinsa kasassa. Jos rakennelma romahtaa, se kauhistuttaa. Laitinen tiivistää, että usein itsepetos onnistuu niin täydellisesti, ettei totuus kykene läpäisemään tietoista tajuntaa.⁸⁴

Koko toiminta perustuu ajatusten kontrollointiin. Sitä varten oli ja on edelleen olemassa 1 - 10 opetuskirjettä, joissa, menetelmän salaisuuksia paljastettiin vähitellen. Tavoitteena oli "sammuttaa" tiettyjen mantrojen avulla itsestä kaikki negatiiviset ominaisuudet (esim. viha, kiukku, sääli, alkoholin käyttö, seksuaalisuus) ja vastaavasti "sytyttää" niitä vastaava positiivinen ominaisuus. Esim: Minä olen iloinen, onnellinen ja optimistinen.
(Kirje 48 Via)

Kirjeopisto Vian yhteisössä ollut informantti kertoo, että yhteisön jäseniä pyrittiin muuttamaan positiivisiksi. Heidät puristettiin vähitellen yhteisön rooliodotuksiin ulkoisen pakon avulla. Erich Fromm kuvaa tällaista tilannetta tai ominaisuutta sanalla valeminä. Valeminä edustaa aidon persoonan nimissä sitä osaa, jota hänen henkilönsä oletetaan esittävän. Persoonalla voi olla lukuisia rooleja, joita kaikkia hän voi pitää aitona itsenään. Todellisuus on kuitenkin toinen. Valeminä esittää joka roolissaan sitä osaa, jota häneltä kulloinkin odotetaan. Luullessaan tekevänsä itse omat ratkaisunsa, henkilö seuraa sisäistä tai ulkoista pakkoa, joka vaatii häntä toimimaan. Frommista on omien sanojensa mukaan ällistyttävää havaita, kuinka usein ihmiset pitävät "omanaan" muiden ratkaisuja. Näin tapahtuu, kun ihminen alistuu huomaamattaan soveliaisuuteen, velvollisuuteen tai painostukseen.⁸⁵

Myös Salme Blomster on perehtynyt häpeän teemaan. Hän on kirjoittanut aiheesta kirjan Musta, valkoinen häpeä. Blomsterin mukaan väärä häpeä ja syyllisyys ajavat ihmisen jatkuvaan sovitukseen kierteeseen. Tällainen sovitus ei vapauta ihmistä, vaan se sitoo henkiseen vankilaan ja turvattomuuteen. Väärän häpeän vallassa olevalle ihmiselle ei mikään määrä sovitusta riitä peittämään syntien paljoutta.⁸⁶

Tommy Hellsten tekee selvän eron häpeän ja syyllisyyden välille. Hän näkee häpeän syvempänä tapahtumana, olevan lähtöisin ihmisen olemuksesta ja laadusta. Syyllisyys puolestaan liittyy ihmisen tekemiin tekoihin. Hellsten siteeraa myös syyllisyyteen liittyvää sananlaskua⁸⁷: "Sinä teit virheen, mutta sinä et ole virhe".⁸⁸

⁸⁴ Laitinen 2007, 20–22.

⁸⁵ Fromm toteaa, että joskus unissa, kuvitelmissa tai alkoholin vaikutuksen kautta tällainen ihminen voi kohdata alkuperäisen itsensä. Silloin hän saattaa kokea ajatuksia ja tunteita, joita hän ei ole pystynyt kokemaan enää vuosiin. Fromm 1962, 190, 193.

⁸⁶ Blomster 2001, 32.

⁸⁷ "You made a mistake, but you are not a mistake".

⁸⁸ Hellsten 2003, 63.

Terveysteen liittyvillä asioilla syyllistäminen

Uskonnollisissa yhteisöissä on monia aihepiirejä, joilla jäseniä voidaan syyllistää. Eräs syyllistämisen alue on terveys. Informantti, kertoo tunteneensa syyllisyyttä⁸⁹ siitä, ettei parantunut angiinoista ja korvatulehduksistaan raamatullisen öljyllä voitelun ja kätenpäällepanon avulla. Parantumisessa jouduttiin turvautumaan antibiootteihin. Lääketieteelliseen hoitoon turvautunutta voidaan joissain yhteisöissä pitää heikkouskoisena.

Uskovaisilla on paljon mielenterveyden häiriöitä, masennusta ennen kaikkea, mutta myös skitsofreniaa. Usein, ennen kuin näihin haetaan ammattiapua, on ihmistä puoskaroitu seurakunnassa huonompaan kuntoon. Aikoinaan kaikki mielenterveyshoito myös oli ääneen lausumattomana pannassa seurakunnan sisällä. Hoitoon hakeutuminen katsottiin myös epäuskoksi, sillä Jumala oli kaikkivaltias joten hän voi parantaa ihan kaikki sairaudet. (Kirje 53 Hel)

Steven Hassanilla on omakohtaisia kokemuksia sairastuneiden syyllistämisestä. Hän toteaa, että jäsenille voidaan kertoa sairauksien johtuvan hengellisistä syistä. Heitä voidaan syyllistää siitä, etteivät he ole omistautuneet täydellisesti uskollen. Sairastuneen tulee vain ponnistella enemmän, niin terveydelliset ongelmatkin poistuvat. Lääkärille menon voidaan katsoa edustavan hengellistä heikkoutta. Pahimmassa tapauksessa hoitoon hakeutunut on erotettu yhteisöstä tai hänen on katsottu itse eronneen lahkosta.⁹⁰

Lääkärin hoitoa ei yhteisössä suositella jos masennusta ja muita mielenterveyden ongelmia ei pidetä sairautena vaan riivaajien aiheuttamina. Esimerkkinä voidaan mainita menettelytapa, jossa vaikeuksien kohdatessa informanttia käskettiin vain ajatella positiivisesti.

Piti vain päättää esimerkiksi lakata masentumasta. Masennus oli huomion hakemista. Lipsumisista piti ilmoittaa esim. tekstiviestillä paimenelle. Yhteisössä tapahtui mielenterveyden romahtamisia, mutta psykiatrilla apua ei sallittu, eikä psykenlääkkeitä. Psykoottiseen tilaan ajautuneeltakin vaadittiin parannuksentekoa ja pärjäämistä ilman ammattiapua. Kaikki ongelmat ajateltiin olevan ratkaistavissa riivaajien ulosajamisen, parannuksenteon ja Jumalalle antautumisen kautta. (Kirje 7 MB/MP)

Kirjaan Handbook of Religion and Health on koottu kattavasti kansainvälistä tutkimusta uskontojen positiivisista ja negatiivisista puolista. Teoksessa todetaan,

⁸⁹ Kyseisen henkilön isä ei antanut lupaa nielurisaleikkaukseen, vaikka lääkärit toistuvasti kehottivat tekemään toimenpiteen. Selityksenä kieltoon oli se, että nielurisat olivat Jumalan luomat.

⁹⁰ Hassan 1990, 50–51.

että uskonnollisia käytäntöjä voidaan joissain laškoissa⁹¹ käyttää korvaamaan terveydenhoitoa. Näin tapahtuu sekä mielenterveysongelmien että fyysisten sairauksien kanssa. Kirjan mukaan asiassa ei ole mitään yllättävää, ainakaan silloin kun kyseessä ovat mielenterveysongelmat. Kulkevathan mielenterveys ja hengellinen hyvinvointi hyvin pitkälti limittäin ihmisen elämässä. Joidenkin uskonnollisten ryhmien tunnusomaisiin piirteisiin kuuluu mielenterveyspalvelujen karttaminen.⁹²

Mielenterveyspalvelujen käytön yhteydessä voidaan lahkossa valikoida etukäteen hoitavaksi tahoksi henkilö, jolla on kyseisestä yhteisöstä vain positiivisia mielikuvia.

Poikkeuksena järjestön tuesta, 90-luvun loppupuolelta alkaen tietoisuus mielenterveysongelmista ja masennuksesta lisääntyi siinä määrin, että se pyrki aktiivisesti ohjaamaan niiden johdosta terveydenhuollon ammattilaisten luokse. Erikoisuutena tässä toiminnassa oli se, että kyseisiä palveluita tarjoavien lääkärin mielipiteet, mm uskonnollisen elämäntavan vaikutuksista sairauden kehittämisessä, tutkittiin ennalta. Näin pyrittiin varmistamaan, ettei ko tahot epäilisi uskonnollisella ajattelulla ja elämäntavalla olevan osuutta varsinaisen mieleen kohdistuvan sairauden syntyyn ja kehittämiseen, mitkä olivatkin usein suorassa syy-yhteydessä toisiinsa.

(Kirje 19 JT)

Yhteisö, joka ei näe itsessään tai toiminnassaan mitään vikaa, ei halua tuoda julki ongelmiaan ulkopuolisille. Jos jotain ongelmia ilmenee, pyritään ongelman syy siirtämään yhteisöltä yksilölle. Psykkisten sairauksien ja ongelmien kohdatessa tämä ajattelu esiintyy informanteilla hyvin vahvana.

En usko että uhkaillaan tai häiritään. Ainakin tämän srk:n jt:t ovat yleensä vanhempaa ja hyvin rauhantahtoista väkeä. Sitä paitsi ei mikään uskonnollinen yhteisö halua niskoilleen sellaista leimaa, että siitä eroaminen (tai siinä oleminen) on aiheuttanut psykiatriseen sairaalaan joutumisen.

(Kirje 31 JT)

Lahkon imagolle on rasite, jos joku tieteellisesti hyväksytty taho voi todistetusti esittää yhteisön itsensä edesauttavan mielenterveydellisten ongelmien syntyä. Useat informantit eri yhteisöistä kertovat omista tai läheistensä psyykkisistä ongelmista⁹³. Näiden lisäksi neljä kirjoittajaa tuo kirjeissään esille itsemurhaan tai itsetuhoisuuteen liittyviä ajatuksia.

⁹¹ Kirjassa nostetaan tällaiseksi esimerkiksi Skientologikirkko, joka puhuu voimakkaasti psyykenlääkkeiden käyttöä vastaan. Koenig & al. 2001, 69.

⁹² Koenig & al. 2001, 69.

⁹³ Informantit kertovat uskonnollisista painajaisista, joissa he palaavat seurapirttiin tai kenttätöyöhön. Jotkut kertovat sairastuneensa ahdistukseen, anoreksiaan ja vakavaan masennukseen.

Seksuaalisuudella syyllistäminen

Seksuaalisuutta käytetään useissa yhteisöissä syyllistämisen välineenä. Joidenkin yhteisöjen kohdalla erityisesti nuoruusajan seksuaalisuus nähdään suurena ongelmana. Yhtenä ääriesimerkkinä uskonnollisen yhteisön seksuaalisten tunteiden kontrollista voidaan mainita Kartanolaisuudesta kertovat kirjat. Teokset ovat Saara Beckmanin ja hänen veljensä Leevi K. Laitisen elämäkertoja. Kartanolaisten suhde seksuaalisuuteen oli erityisen vääristynyt. Siinä ei nähty mitään positiivista. Avioliittokin oli syntiä⁹⁴. Alle kouluikäisiä lapsia rangaistiin huoraamisesta ruumiillisella kurituksella huolimatta siitä, että he eivät edes ymmärtäneet, mistä heitä syytettiin.⁹⁵

Sama ongelma tuli esille tämän tutkielman aineistosta. Osaa informanteista oli syytetty asioista, joita he eivät olleet itse ymmärtäneet. Myös Tanja Kukkula toi esille vastaavan lapsen maailmankuvan kehittymättömyyteen liittyvän ilmiön omassa gradussaan.⁹⁶ Aikuisten maailma ja arvopohja eroaa niin paljon lasten kokemusmaailmasta, ettei lapsille läheskään aina ole selvää, missä ovat tehneet väärin ja miksi heitä syytetään.

Mustavalkoinen maailmankuva

Maailmankielteisyyteen kuuluu negatiivinen suhtautuminen ulkopuolisiin sekä hyvin usein ulkopuolisten mielipiteiden tuomitseminen. Kielteisesti maailmaan suhtautuvassa ryhmässä elämä nähdään hyvin mustavalkoisena⁹⁷. Mitään harmaan sävyjä ei nähdä. Leon Festingerin mielestä ne ihmiset, joilla on alhainen sietokyky ristiriitatilanteissa, näkevät maailman mustavalkoisena. Vastaavasti korkeamman sietokyvyn omaavat pystyvät säilyttämään tietoisuudessaan myös harmaan eri sävyjä.⁹⁸

Kirjeistä löytyy myös maininta hengellisen ojennuksen kohteena olleen sisaren päätyemisestä mielisairaalaan. Yksi informantti kertoo sairastuneensa erottamisensa seurauksena psykoosiin ja joutuneensa sen seurauksena hoitoon.

⁹⁴ Saara Beckman toteaa, että avioliitto oli huoruuden tekemistä. Beckman 1999, 35–36. Huoruus oli kartanolaisille jokapäiväinen puheenaihe. Beckman 1999, 35–36; Appelsin 2010, 72–73. Avioliitto oli esivallan, kartanolaisten mielestä väärän sellaisen, siunaamaa huoruutta. Lauerma 2009, 122; Appelsin 2010, 72–73.

⁹⁵ Beckman 1999, 35–36, 61, 66; Appelsin 2010, 71.

⁹⁶ Kukkula 2007, 68.

⁹⁷ Mustavalkoinen maailmankuva johtaa jäsenten ylivertaiseen asenteeseen muita kohtaan. Tällaisen maailmankuvan omaavista tulee helposti tuomitsevia ja omahyväisiä. Lalich & Tobias 2006, 112, 119; Kania 2006, 148; Lindqvist 1990, 109.

⁹⁸ Festinger 1957, 267.

Liikkeen ulkopuoliset ovat ”epäuskoisia” useimman, lähes kaikkien vltien mielestä. Itse olen kantojani joutunut tarkastamaan, koska Lutherinkin mukaan jokainen joka haluaa uskoa Jeesuksen vapahtajakseen yksin uskosta, yksin armosta, vain Kristuksen ansion tähden, pelastuu. Ilman uskoa ei voi pelastua. Tai on jo tuomittu, kuten Sanassa sanotaan. Tuomion tekemisen jätän suosiolla viimeiselle tuomiolla sille Erehtymättömälle Tuomarille.
(Kirje 52 VL)

Ulkopuolista luodaan negatiivisia stereotyyppioita, sairaalloisen kaavamaisesti käyttäytyviä persoonia. Vaikka yhteisön ulkopuolinen olisi yleisesti tunnettu kristillisestä vakaumuksestaan, voidaan häntä lahkoon sisällä pitää epäuskoisena⁹⁹. Todellisuus oman ryhmän rajojen takana koetaan jatkuvaksi hyvän ja pahan taisteluksi. Monille ahtaasta pelastuskäsityksestä omaavalle valtakirkon ulkopuoliselle ryhmälle on luonteenomaista, että kärkevin kritiikki suuntautuu kirkkokuntiin, varsinkin papistoon. Logiikka on ymmärrettävää, sillä ovathan papit yhteisönsä paimenia ja heillä on vastuu opetuksesta ja sananjulistuksesta. Sitä vastoin on mielenkiintoista havaita, että kirkon huomassa vaikuttavassa herätysliikkeessä esiintyy pappien työn ja paimenen aseman väheksymistä.

Yksi silmään pistävimpiä asioita on ollut se miten puhutaan kirkon ei-vl-papista -> epäuskoinen leipäpappi. Jos osoitin, etten hyväksy sitä avointa halveksuntaa ja tapaa, jolla kirkon ei-vl papista puhutaan, sain kuulla ripityksen siitä, että minun pitää ymmärtää se, että tuo pappi on epäuskoinen, ja on rakkautta se, että tuo asia tuodaan esille niin, että ihmisellä on mahdollisuus muutokseen. Minä en muista ottaneeni avoimesti osaa tuohon ja muistan lukuisia kertoja paenneeni tilannetta kun en ole muuta voinut. Tämä suhtautuminen epäuskoisiin siis ei-vl-ihmisiin on sellainen että sitä odotetaan jokaiselta yhteisön jäseneltä. Jokaisen tulee ajatuksin sanoin ja teoin sulkea muut ulos pelastuksesta, vaikka sitten suoralla tuomiolla - ja se on kuulemma rakkautta että osoittaa ihmiselle hänen tilansa.
(Kirje 13 VL)

Vanhoillislestadiolainen tulkinta ”Jumalan valtakunnasta”¹⁰⁰ on hyvin jyrkkä ja yksiselitteinen. Jos ei kuulu yhteisöön, ei millään muullakaan ole pelastuksen kannalta merkitystä. Ei auta, vaikka henkilö olisi pappi tai lukkari, jos lestadiolaiseen yhteisöön kuuluva ei ole saarnannut hänen syntejään anteeksi. Tällainen henkilö on jokaisen vanhoillislestadiolaisen mielestä yhä osaton oikeasta uskosta. Eli jokainen ei-vanhoillislestadiolainen pappi on lestadiolaisen uskonkäsityksen mukaan epäuskoinen.

⁹⁹ Eri ryhmillä on erilaisia nimityksiä, joilla he kuvaavat ihmistä, jolla on erilainen käsitys pelastuksesta kuin yhteisön jäsenillä. Ulkopuolisia voidaan kuvailla esimerkiksi sanoilla: ”uskosta osaton”, ”maailman ihminen” tai ”maailmallinen”.

¹⁰⁰ Vanhoillislestadiolaisten seurakuntaoppi edustaa hyvin jyrkkää kantaa. Kirkkolaitos ei ole heille Jumalan valtakuntaa, mutta se sisällä on elävä Jumalan valtakunta. Kirkolla on vanhoillislestadiolaisten mielestä yksi tärkeä tehtävä. Tuo tehtävä on suojella elävää Jumalan valtakuntaa eli vanhoillislestadiolaista yhteisöä. Kurvinen 1980, 67–68.

Myös yhteiskuntaa demonisoitiin rankalla kädellä. ”Maailman ihmisistä” luotiin ahne ja itsekeskeinen kuva. Heidän nähtiin olevan pohjimmiltaan onnettomia, koska eivät tiedä totuutta eivätkä saa ”rauhaa”. Usein meitä kehoitettiin olevan ”yhteiskunnan yläpuolella”. Yhteiskunta näyttäytyi jatkuvasti menevän ”huonompaan suuntaan” ja olevan kokoajan moraalittomampi, vaikka se ei aina heijastaisi todellisuutta. Tämä oli myös yksi syy, miksi uskosta tuli kertoa muille – aito halu ”pelastaa” ihmiset ja antaa heille rauhaa. Yhteiskunnan mustamaalaamisen lisäksi oman yhteisön menneisyyttä kaunisteltiin todella paljon ja sitä käsiteltiin valikoiden. Nämä kaksi keinoa ovat mielestäni myös kontrollin välineitä.

(Kirje 45 MAP)

Yhteiskuntaa kuvataan monissa lahkoissa moraalittomaksi. Sen seurauksena yhteisön ulkopuolella olevat ovat luonnostaan moraalittomia. On hyvä eli me vastaan muut, jotka edustavat sielunvihollisen puoluetta. Äärimmilleen vietyä mielenhallintaa harjoittavassa ryhmässä saattaa ilmetä jopa suoranaista vainoharhaisuutta ulkopuolisia kohtaan. Koska totuus löytyy ainoastaan omasta yhteisöstä, jää muiden osaksi valhe ja petos.

Asennetta me vastaan he arvioidaan myös Stephen Arterburnin ja Jack Feltonin kirjassa Toxic Faith. Kirjassa todetaan, että uskonnostaan riippuvaisille on olemassa vain kaksi leiriä; välimaastoa ei ole. Kaikki ihmiset kuuluvat joko ”meihin” tai ”heihin”. Henkilö on joko osana uskonnollista systeemiä tai sitä vastaan. Hän joko kannattaa tai on tuhoisa. Tämä johtaa siihen, että olipa uhka millainen tahansa, uskonnostaan riippuvainen on valmis taistelemaan. Eikä tilanne ole vakaa. Mitä epäterveemmäksi yhteisö tulee, sitä vahvemmaksi me vastaan he - mentaliteetti kasvaa. Mitä laajemmiksi järjestelmä ja yhteisö paisuvat, sitä enemmän on puolustettavaa.¹⁰¹

Saara Karppinen toteaa, että uskonyhteisö saattaa kieltää jäseniltään kaiken yhteiskunnallisen vaikuttamisen¹⁰². Oma ryhmä nostetaan painamalla muita alaspäin. Ulkopuolisista luodut viholliskuvat ovat valtataistelun välineitä ja kiinteyttävät oman yhteisön rivejä. Ryhmä voi projisoida kaikki negatiiviset mielikuvansa näihin itse luomiinsa vihollisiin. Tämä vähentää painetta omaa ryhmää kohtaan oleville negatiivisille asenteille. Yhteinen vihollinen hitsaa ”meikäläiset” yhteen.¹⁰³

¹⁰¹ Arterburn & Felton 2006, 145–147.

¹⁰² Toisissa yhteisöissä vaaleissa äänestämistä ei sallita. Toisille ryhmille äänestäminen on sallittua, mutta ääni pitää antaa ”oikealle puolueelle”. Tällainen oikea puolue on luonnollisesti se, jonka kyseinen yhteisö on määritellyt oikeaksi.

¹⁰³ Karppinen 1994, 74, 154, 171–172.

Kaksoiskielen käyttäminen

Monille yhteisöille on muodostunut myös oma kielensä. Tällaista tietylle uskonnolliselle yhteisölle kuuluvaa erityistä sanastoa voidaan Steven Hassanin mukaan kutsua myös nimillä ”ladattu kieli”, ”kaksoiskieli” tai ”kuormitettu kieli”. Hassan väittää tällaisen lahkoon oman sanaston luovan muureja ryhmän ympärille. Yhteinen kieli¹⁰⁴ kohottaa itsetuntoa ja korostaa eroa maailmasta. Se hämmentää ja houkuttelee ulkopuolisia, jotka haluavat ymmärtää lahkoon jäsenten puhetta. Kieli vaikuttaa myös kiinnostuneisiin. Vasta mukaan tulleet kuvittelevat joutuvansa opiskelemaan kovasti, jos haluavat oppia tuntemaan totuuden. Hassan korostaa, että tilanne on päinvastainen. Ladattu kieli opettaa heille, kuinka voi olla ajattelematta. He oppivat, että ymmärtäminen merkitsee samaa kuin uskomien.¹⁰⁵

Eileen Barker viittaa samaan aiheeseen. Hän toteaa, että useat ryhmät kehittävät oman erityisen kielensä. Tällaista kieltä voidaan käyttää tietoisesti tai vähemmän tietoisesti pitämään jäsenet erossa ulkopuolisista tai vahvistamaan näiden kahden ryhmän eroja.¹⁰⁶

Ystäville, joiden kanssa on enemmän tekemisissä esim. perhekyläilyn merkeissä, tulee keskusteluissa ja seurustelun aikana viljellä kaiken aikaa sanontoja joilla on kaksoismerkitys yleensä. Esim. emme ole maailmallisten kanssa tekemisissä, puhutaan toisista meikäläisistä arvioiden ovatko he tai heidän lapsensa ”hyvää seuraa”. Puhutaan kenttäpalvelus termein. Ollaan muuttamassa tai halutaan muuttaa ”tarve suuri alueelle”. Kaikella viestinnällä halutaan antaa sellainen vaikutelma että meidän perhe on ”hyvin mukana”. Hyvin mukana olon tuntu määrittää keiden kanssa voi seurustella, perheesi on siis toiselle perheelle ”hyvää kristillistä seuraa”.
(Kirje 36 JT)

Myös Saara Karppinen liittää ladatun kielen epäterveen uskonnon tunnusmerkkeihin. Hän toteaa, että yhteisön omalla kielellä on suuri merkitys yhteisön todellisuuskäsityksen tukemisessa. Tietyt fraasit ja termien vahvat tunnelataukset toimivat vahvana todisteena yhteisön totuudellisuudelle. Sanoilla voi luoda mielikuvia siitä, kuinka väärässä ja eksyksissä kaikki yhteisön ulkopuoliset ihmiset ovat. Puhutaan ”elävästä uskosta”, ”kuolleesta kristillisyydestä” tai ”ystävyydestä maailman kanssa”. Kuormitetulla kielellä voidaan nostaa omaa egoa ja painaa alas muita uskontoja. Toisen yhteisön pyhiä arvoja voidaan halventaa kutsumalla ehtoolispöytää ”riivaajien pöydäksi”.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Myös Markku Itonen kirjoittaa uskonnollisesta kielestä yksilö- ja yhteisöidentiteetin vahvistajana artikkelissaan Uskonnolliset kielipelit, vallankäyttöä ja identiteetin vahvistamista. Itonen 1997, 96–101.

¹⁰⁵ Hassan 1990, 61–62.

¹⁰⁶ Barker 1995, 75.

¹⁰⁷ Karppinen 1994, 209.

Kaksoiskielellä voidaan myös lieventää tekojen merkitystä tai sillä voidaan pyrkiä muuttamaan¹⁰⁸ toista ihmistä vahingoittava asia positiiviseksi käsitteeksi. Markku Ojanen tuo kirjassaan esille kuvaavan esimerkin. Väkivallan tekojen aiheuttamaa ahdistusta pyritään estämään sanojen ja kuvauksien pehmennyksellä. Raakaa väkivaltaa voidaan kutsua puhdistukseksi. Sotatilanteessa kodeista tulee kohteita ja hyökkäys voi olla ennakoivaa puolustautumista. Toinen henkilö kokee terroristin murhaajana, toiselle hän on vapauttaja ja sankari. Ojanen herättää kysymyksen siitä, missä liikkuu se raja, jonka ylittämisen jälkeen ei enää ymmärrä tekevänsä pahaa? Asiaa tutkittaessa on selvinnyt, että pahuuden kohdetta aletaan yleensä väheksyä. Hyvää ihmistä kohtaan on vaikeaa olla paha. On helpompaa löytää puolusteluja sille, että kohtelee jotain pahaa ihmistä huonosti.¹⁰⁹

Tutkimusaineistosta tuli esille lukuisia sanontoja¹¹⁰, joita voidaan katsoa hyvin vahvasti asenteellisiksi. Niitä löytyi useista eri yhteisöistä. Kulttikieli vaikuttaa entiseen jäseneseen vielä kauan ryhmästä irtautumisen jälkeen. Steven Hassan korostaa, että mitä pikemmin yhteisön jättänyt jäsen korvaa ladatun kielensä sanat oikeilla merkityksillä, sitä nopeammin hän tervehtyy. Hassan pitää virheenä sitä, että entinen jäsen yrittää unohtaa kulttikielensä. Aivot eivät toimi niin. Paras tapa päästä yli ladatusta kielestä on keksiä sanoille uudet merkitykset.¹¹¹

Myös kirjassa *Take Back Your Life* kuvaillaan ladatun kielen ongelmia. Yhteisö muuttaa tavallisten ja jokapäiväisten sanojen merkitykset, mikä saattaa vaikuttaa kultin ulkopuolisen kommunikoinnin kivuliaaksi ja hämmentäväksi. Ladatun kielen sanojen tai fraasien kuuleminen voi kultin entisessä jäsenessä aiheuttaa monenlaisia tunteita. Hän voi kokea hämmennystä, syyllisyyttä, häpeää tai jopa vihaa tai raivoa.¹¹²

¹⁰⁸ Tässä yhteydessä voi ottaa esille kuvaavan esimerkin Jehovan todistajien yhteisöstä. Yhteisössä on tapauksia, joissa vanhemmat eivät ole nähneet omia erotettuja lapsiaan jopa yli kymmeneen vuoteen. Aikuisia erotettuja lapsia on kielletty tulemasta omien vanhempien hautajaisiin tai kuolinvuoteen ääreen. Tätä karttamisoppia kutsutaan Jehovan todistajien yhteisössä nimellä ”rakkaudellinen järjestely”. Näin epäinhimillinen karttaminen muuttuu puheessa rakkauden teoksi.

¹⁰⁹ Ojanen 2006, 118.

¹¹⁰ Aineistosta löytyi lukuisia sanontoja, joilla on eri merkitys lahkon sisä- ja ulkopuolelta. Niitä ovat esimerkiksi: ”luopio”, ”maailman ihmiset”, ”Jumalan lasten joukko”, ”epäuskoinen”, ”luopiosivusto”, ”hyvämaineinen”, ”avainten valta”, ”uskollinen ja ymmärtäväinen orja”, ”totuus”, ”uusi valo”, ”epäaktiivinen”, ”uskonsa kieltänyt”, ”oikeuskomitea”, ”puhutella”, ”merkitseminen”, ”toimeton”, ”kentällä käyminen”, ”tolppajulistaja”, ”ei toivottu seura”, ”valvontakomissio”, ”synteihin sitominen”, ”jäännösseurakunta”, ”vieraat äänet”, ”mustaksi leimaaminen”, ”epäsäännöllinen”.

¹¹¹ Hassan 1990, 176.

¹¹² Lalich & Tobias 2006, 106–107.

Pelottelu

Viimeisenä tunteiden ja ajatusten hallinnan keinona käsitellään pelottelua. Pelottelu ja pelko ovat erityisen vahvoja kontrolloinnin ja hallinnan keinoja epäterveessä uskonnollisuudessa. Yhtä henkilöä lukuun ottamatta kaikki informantit vastasivat tähän kysymykseen. Lähes kaikki vastaajat olivat myös itse kokeneet pelottelua omassa uskonnollisessa yhteisössään.

Janja Lalich ja Madeleine Tobias näkevät, että eräs syy miksi ihmiset eivät jätä kultteja on se, että he pelkäävät.¹¹³ Myös Steven Hassan paneutuu tähän teemaan. Hassanin mukaan joissain uskonnoissa jäsenet on saatu systemaattisesti fobian valtaan yhteisönsä jättämiseen liittyvissä asioissa. Heille voidaan väittää, että yhteisön jättänyt altistuu kammottaville taudeille, joutuu auton yliajamaksi tai kuolee lento-onnettomuudessa. Mielikuvituksellisimmat ryhmät saavat jäsenet uskomaan, että yhteisön hylkäämisen seurauksena voi olla koko planeetan laajuinen ydinsota.¹¹⁴

Steven Hassanin esimerkit systemaattisen fobian aiheuttamisesta saattavat vaikuttaa epäuskottavilta ja liioitelluilta. On kuitenkin totta, että useimmat jäseniään manipuloivat ryhmät käyttävät mitä eriskummallisimpia pelotteita saadakseen yhteisön pysymään kurissa. Peloistaan huolimatta osa jäsenistä uskaltautuu pois tiiviistä ryhmästään. Osa uskaltautuu myös kritisoimaan entistä uskontoaan. Suurin osa oman tutkimukseni informanteista on lähtenyt yhteisöstään. Kahdeksan¹¹⁵ sähköpostihaastatteluun vastanneista ilmoittaa kuitenkin olevansa vielä mukana hengellistä väkivaltaa harjoittavassa seurakunnassaan. Useimmilla ryhmään jäämisen syynä on pelko sosiaalisten kontaktien menettämisestä.

Haastatteluvastauksista ilmenee monenlaista pelottelua. Analyysin selkeyttämiseksi pelkojen aiheet jaoteltiin kuuteen eri pääluokkaan. Huomioitavaa on, että vaikka pelotteluteema voi tulla esille myös jossain muualla informanttien kirjeissä, on tähän ryhmittelyyn koottu vain kuudenteen haastattelukysymykseen tulleiden vastausten tiedot.

Ensimmäiseksi pelotteluteemaksi muotoutui eskatologisilla aiheilla eli Raamatussa mainituilla lopunajoilla pelottelu. Tähän luokkaan on poimittu helvet-

¹¹³ Lalich & Tobias, 33–34.

¹¹⁴ Hassan 1990, 45.

¹¹⁵ Viisi Jehovan todistajaa, kaksi vanhoillislestadiolaista ja yksi mormoni kertovat olevansa tällä hetkellä yhteisöissään vain nimellisesti mukana.

ti, maailmanloppu, Harmagedon¹¹⁶, paratiisimaan menettäminen, Herran päivä, Jehovan suuri päivä, tulimeri, ylöstempaus, Jeesuksen paluu, kauhujen aika ja vainon aika. Vastauksista käy ilmi, että tämä pääluokka on saanut runsaimmin¹¹⁷ mainintoja. Osassa vastauksia eskatologinen teema on mainittu ainoana pelottelun muotona. Eniten¹¹⁸ lopullista tuhoa painottavat vanhoillislestadiolaiset, Jehovan todistajat sekä helluntailaiset.

Helvetillä ja Jumalan rankaisulla/viimeisellä tuomiolla pelottelu. Helvetiä kuvattiin monin eri tavoin, mieleeni on jäänyt seurapuheista sanonnat; helvetin ikuinen tuli, jossa syntiset huutavat ja valittavat.

Tästä seurasi, ettei uskaltanut omaksua mitään, mikä kuului uskonnon ulkopuolelle. Ei muuten, mutta kiinnijäämisen pelko oli olemassa oleva. Pelko liittyi itselläni siihen, että jos olisi tehnyt väärin, olisi pitänyt pyytää anteeksi ja en ymmärtänyt miksi jotain sellaista pitää pyytää anteeksi, mikä ei ole väärin.

(Kirje 49 VL)

Vanhoillislestadiolaisessa opissa lopullinen tuho merkitsee syntisen ikuisia kärsimyksiä tulimeressä, helvetin liekeissä. Jehovan todistajat kieltävät opissaan helvetin olemassaolon kidutuksen paikkana. He uskovat ihmisen raukeavan tyhjiin kuollessaan. Jotkut Jehovan todistajat kritisoiivat kovasti sitä, että muut uskonnot pitävät jäsenet otteessaan helvetin pelolla.

Ei ole neutraalia positiota, vaan täytyy valita elämään johtavan ja kuolemaan johtavan tien väliltä. Täytyy valita joko Jehova tai Saatana Panettelija. Jehovan todistajat keuhuvat sillä, että heillä ei ole helvetti-oppia ollenkaan, vaan kerran kuolleet todellakin kuolevat, eikä heitä kiduteta kuoleman jälkeen, mutta mielestäni Jehovan todistajien pelottelussa ei ole kuin aste-ero helvettioppiin. Onko pelottavampaa kitua (elävänä, siis edelleen tajuisena olentona) helvetissä vaiko maata kaiken tajuntansa ja persoonansa menettäneenä haudassa ikuisesti? Itse vastaisin niin, että ihmisolennolle saattaa olla jopa pelottavampaa ajatella omaa katoavuuttaan kuin loppumatonta kipua, sillä jotenkin vain olemassa olevana pysymisen halu on niin erottumaton osa ihmisluontoa.

(Kirje 29 JT)

Olellaisin ydin lähes jokaisen informantin pelkovastauksissa on se, että tuholta voi välttyä vain juuri kyseisessä yhteisössä jota hän on aiemmin edustanut tai parhaillaan edustaa. Uskoa tärkeämmäksi asiaksi on useilla jäsenillä muotoutunut yhteisön oppiin, käytöstapoihin, ajatteluun ja tunneskaalaan sitoutuminen.

¹¹⁶ Jehovan todistajat odottavat Harmagedonin sotaa, jonka he uskovat tuhoavan kaikki järjestön ulkopuolella olevat ihmiset. Oppi perustuu Ilmestyskirjaan. Ilm.16: 13–16; Hakala1995, 42–44; Nyman 1988, 63.

¹¹⁷ Tähän lopunajoilla pelottelun ryhmään sopivia mainintoja löytyi kirjeistä yhteensä 31.

¹¹⁸ Koska vastausten määrä eri yhteisöissä on erilainen, on pelotteluteemojen laskeminen suhteellista. Pelotteluteeman yhteydessä käsitellään painotetusti niitä viittä ryhmää, joista tuli eniten vastauksia. Nämä ovat Jehovan todistajat (14), vanhoillislestadiolaiset (11), helluntailaisuus (6), Maitobaari (5) sekä mormonit (4). Koska otos on pieni, voidaan tulkintoja pitää vain suuntaa antavana.

Jukka Timonen mainitsee liseniaattityössään tavan, jota voisi kuvailla käänteiseksi tuomitsemiseksi. Timonen toteaa, että vaikka yhteisössä olisi vallalla käsitys, etteivät ulkopuoliset pelastu, tätä ei tuoda suoraan esille. Ulkopuoliset tuomitaan toteamalla, että pelastus kuuluu esimerkiksi kaikille Jumalan valtakuntaan kuuluville tai ”hänen omilleen”. Kääntäen tämä ilmaisu tarkoittaa sitä, että tie tuhoon tai helvettiin on varmaa, jos ihminen ei kuulu juuri kyseiseen uskontoon ja hyväksy yhteisön oppia varauksettomasti. Tulkinta on hyvin yksiselitteinen, koska mustavalkoisesti ajatteleva yhteisö sijoittaa Jumalan valtakunnan rajat vain oman yhteisönsä ympärille.¹¹⁹

Toiseksi pääluokaksi muodostui maailma¹²⁰. Maailman teemaan liittyviä pelotteluaiheita ovat maailman ihmiset, muiden¹²¹ syntyisyys, maailmallinen seura, opiskelu, kampuselämä sekä harrastukset, jotka vievät mukanaan.

Kolmanneksi teemaksi muotoutui maailmaan joutuminen. Tähän ryhmään voidaan katsoa kuuluvan erottaminen, eristäminen, mustaksi leimaaminen ja Jumalan suojan menettäminen. Viiden tutkimuksessa eniten edustetuimman yhteisön ryhmästä kahdessa ei ole yhtään mainintaa erottamisella pelottelusta. Nämä ryhmät ovat mormonit sekä helluntailaiset.

Myös yhteisöstä eristäminen erottamisen jälkeen on mielestäni pelottelua ja julmaa, varsinkin sellaiselle yksilölle, joka on ollut yhteisön jäsen pitkään jopa lapsesta asti. Saattaa olla, ettei hänellä ole juurikaan ystäviä seurakunnan ulkopuolella. Jos perhe ja lähisukulaiset ovat yhteisön jäseniä, hekin karttavat erotettua. Silloin tällainen erotettu on tosi yksin.

(Kirje 21 JT)

Eniten tähän ryhmään osuvia mainintoja on Jehovan todistajien vastauksissa¹²².

Neljäs pääluokka käsittelee henkimaailmalla pelottelua. Tässä ryhmittelyssä henkimaailmaan lasketaan niin hyvä kuin hengellisessä mielessä pahaksi katsottu puoli. Kirjeistä löytyy seuraavia pelotteluaiheita: demonit, riivaajat, paholainen, vihollinen¹²³, antikristus, Jumala ja hänen vihansa, Jeesus sekä Pyhän Hengen pilkan vaikutus. Suhteellisesti eniten tähän ryhmään kuuluvia mainintoja¹²⁴ löytyy

¹¹⁹ Timonen 2007, 72.

¹²⁰ Tässä yhteydessä sana maailma kuvaa kyseisen uskonyhteisön ulkopuolista elämää ja tapoja.

¹²¹ Tässä yhteydessä sana muut tarkoittaa yhteisön ulkopuolisia ihmisiä.

¹²² Erottamisesta puhutaan kahdessa kirjeessä, eristämisestä ja sosiaalisten suhteiden katkaisusta on kaksi mainintaa.

¹²³ Tässä yhteydessä sana vihollinen tarkoittaa sielunvihollista eli paholaista.

¹²⁴ Helluntailaisesta yhteisöstä lähtöisin olevat informantit mainitsivat antikristuksen, Pyhän Hengen pilkan, riivaajat sekä Jeesuksella että Jumalalla pelottelun.

helluntailaisten vastauksista. Määrällisesti eniten näitä mainintoja on Jehovan todistajien vastauksissa¹²⁵.

Viides teema muodostui ihmisen omasta syntyisyydestä ja sen vaikutuksista. Näitä ovat syntyisyys, huono omatunto, omantunnon paatuminen, siunausten menettäminen, vakava sairastuminen¹²⁶ ja Jumalan tahdosta poikkeaminen. Lisäksi tähän ryhmään on otettu seksuaalisuuden syntiin liittyvä pelottelu sukupuolitaudit, ei-toivotut raskaudet sekä esiaviollisen seksin aiheuttama avioliiton epäonnistuminen.

Hupaisa on pelottelu pettingillä. Siitä varoiteltiin kovasti jo ennen murrosikää. Koskaan en saanut selitystä siihen, mitä se petting on. Seksiin se liittyi, sen verran ymmärsin. (Kirje 55 MAP)

Teemaan liittyviä mainintoja on jokaisen viiden eniten edustetun uskontoryhmän vastauksissa. Suhteellisesti eniten tähän teemaan kuuluvia mainintoja on mormonien yhteisön piirissä olleiden kirjeissä¹²⁷.

Kuudenteen ryhmään jäävät kaikki loput maininnat peloista, jotka eivät sovi edellä oleviin ryhmiin. Ryhmään jäivät selkäsaunan pelko, kolme etsikkoaikaa¹²⁸, avioero, julkinen nuhtelu, viranomaiset, jostain ikävää tulee tapahtumaan, ulkopuolinen uhka joka käy johtajan kimppuun sekä lintuinfluenssa. Jehovan todistajat on ainoa yhteisö, joiden vastauksista ei löydy tähän ryhmään sopivia vastauksia. Toinen merkittävä huomio on se, että Maitobaarin yhteisöstä löytyy kaikista eniten tähän kategoriaan sopivia mainintoja. Kyseisen ryhmän kokemat pelonaiheet poikkeavat selvästi neljästä muusta lukumääräisesti suurimmasta ryhmästä.

Pelottelu oli yksi pääväline kontrolloimiseen yhteisön sisällä – –. Yksi viime vuosien konkreettinen tapaus oli NN:n -06 pitämä ”Rutto”-opetus, jossa hän kävi läpi systemaattisesti lintuinfluenssaan liittyviä uhkatekijöitä ja veti aasinsiltoja Raamattuun. Opetus oli hyvin pelottelukehinen, jonka tarkoitus oli edistää parannusentekoprosessia. Rutto oli Jumalan tapa rankaista kuten Daavidin aikana tapahtui, joten ”saa nähdä tuleeko ensi kesää”. Tämä riippui siis meidän parannusenteosta ja rukouksesta. Konkreettisena toimenä kaikkien tuli myös varata ruokaa vähintään kuukaudeksi sekä tilata paljon erilaisia suojainvälineitä (haalareita, hengityssuojaimia, läjä varasuodattimia, muovimattoa tilojen eristämistä varten jne.) ja aineita. Tämä kaikki tapahtui siinä vaiheessa, kun mediassa oli

¹²⁵ Jehovan todistajien kirjeissä tuotiin esille Jumalan viha ja Jumalan vihan ilmaukset, saatana sekä kaksi mainintaa demoneista.

¹²⁶ Eräs Jehovan todistaja mainitsee, että Herrick Åbergin sairastumista syöpään pidetään rangaistuksena siitä, että hän kirjoitti kirjan jossa vastustetaan Jehovan todistajia. Väite poikkeaa Jehovan todistajien yleisestä opetuksesta. Todistajat eivät yleisesti pidä sairauksia tai onnettomuuksia Jumalan rangaistuksina.

¹²⁷ Kolmella mormoniyhteisön piiriin kuuluneella informantilla on vastauksessaan tämä teema.

¹²⁸ Kolmella etsikkoajalla tarkoitetaan oppia, jonka mukaan Jumala kutsuu ihmistä yhteyteensä vain kolme kertaa elämän aikana. Jos nämä kolme annettua tilaisuutta hylkää, Jumalan yhteyteen pääsystä ei ole juuri enää toivoa.

ensimmäistä kertaa lintuinfluenssa esillä. Ulkomaailman pahuutta ja epäpuhtautta (niin hengellistä kuin fyysistä) haluttiin tällä tavoin korostaa ja tiivistää rivejä entisestään.
(Kirje 58 MB/MP)

Maitobaarilaisten yhteisössä puhutaan paljon riivaajista. Eräs yhteisöstä lähtenyt informantti kertoo, että jäseniä peloteltiin kaikenlaisilla riivaajilla, jos henkilö ei alistunut täysin johtajan suojelukseen. Hengellinen sodankäynti ulkopuolisia uhkia kohtaan oli jatkuvaa. Ryhmäläisiä peloteltiin toistuvasti myös Supolla¹²⁹.

Meitä peloteltiin kaikenlaisilla riivaajilla, jos emme alistuneet täysin johtajan suojelukseen. Meidän piti lähes aina olla hengellisessä sodankäynnissä ulkopuolisia uhkia vastaan, jotka kävivät, ulkomaita myöten, johtajan ja hänen firmansa kimppuun. Vastoinkäymiset olivat merkkejä siitä, että rukous oli repsahtanut ja oli aika katua ja tehdä parannus.
(Kirje 41 MB/MP)

Kyseisen ryhmän johtajan puheita sisältäviä opetusnauhoja¹³⁰ on tallennettu myös Internetiin. Opetusnauhat käsittelevät lintuinfluenssaa sekä laihduttamista ryhmälle kelvolliseen painoindeksiin. Osa ”rutto-opetuksen” nimellä kulkevasta nauhasta on litteroitu Maanantaipiiri-info¹³¹ nimiselle Internet-sivustolle. Internet-sivuille on kopioitu myös televisiossa syksyllä 2009 esitetty kyseisestä ryhmästä kertoneen MOT -ohjelman käsikirjoitus¹³².

Cityseurakunnan entisiltä jäseniltä tulleissa kahdessa kirjeessä ei ole kerrottu pelottelusta. Niissä yhteisöissä, joista on tullut vain yksi vastaus, pelotteluaiheita on moninaisia. Eniten mainintoja saavat eskatologinen ja henki-maailmalla pelottelun teemat. Joukosta voi nostaa kaksi¹³³ muista poikkeavaa vastausta. Ensimmäinen esimerkki on Kirjeopisto Vian jäsenenä olleelta informantilta. Mustaksi leimaaminen ja valokuvien lakkaaminen korjauslakalla viittaavat vahvasti jonkinasteisen magian vaikutukseen.

Alkuaikoina pelottelu tapahtui niin, että joku jäsen leimattiin ”mustaksi”. Ihmiset ja jumalat olivat joko mustia tai valkoisia, ja mustaksi leimaaminen ja järjestöstä erottaminen pelottivat. Jos Kirjeopiston perustaneet epäilivät jotakuta vallanhimosta tai vastaavasta, tämä joku joko erotettiin tai hän erosi vapaaehtoisesti. Erotettujen kuvat niin lehdissä kuin valokuvissa piti peittää valkoisella korjauslakalla, jotta he eivät päässet vahingoittamaan muita.
(Kirje 48 Via)

¹²⁹ ”Suojelupoliisi (Supo) on operatiivinen turvallisuusviranomainen, jonka ydintoiminta-alueita ovat terrorismintorjunta, vastavakoilu ja turvallisuusystyö. Supon perusarvoja ovat laillisuus, luotettavuus ja laatu”. Supo, www-dokumentti.

¹³⁰ Maitobaarin opetusnauhoja, www-dokumentti.

¹³¹ Maanantaipiiri-info, www-dokumentti.

¹³² Maitobaarista kertovan MOT -ohjelman käsikirjoitus, www-dokumentti.

¹³³ Edelleen pitää huomioida, että yksi ainoa vastaus kyseisestä ryhmästä voi antaa vain pieniä viitteitä siitä, miten ryhmä pelottelee jäseniään.

Kirjeopisto Via kertoo Internet-sivuillaan¹³⁴ sekoittavansa oppiinsa joogaa, itämaisia aineksia sekä ”Jeesus Kristuksen filosofiaa”. Huolimatta siitä, että Via puhuu Kristuksesta, ei ryhmä ole kristillinen yhteisö. Opiskelun tarkoitus on auttaa jokaista oppilasta löytämään itsestään sisäinen Kristuksensa.¹³⁵

Toisena esimerkkinä yksittäisten kirjeiden ryhmästä otetaan ortodoksisen nunnaluostarin entisen jäsenen vastaus. Siinä mainittu pelottelu poikkeaa huomattavasti muiden informanttien kertomuksista. Ollessaan nunnana informantti pelkäsi yhteisönsä taholta julkista nöyryytystä, haukkumista ja huutamista. Hän mainitsee myös fyysisen väkivallan käytön joka ilmeni lähinnä lyömisenä. Yhteisössä vallitsi pelon ilmapiiri. Lähtiessään yhteisöstä hänelle kerrottiin Jumalan tulevan rankaisemaan häntä. Kerrottiin ettei pelastumisesta ollut enää toivoa ja odotettavissa oli elämän täydellinen epäonnistuminen.

Ajattelun ja tunteiden kontrolloinnin voi tiivistää Walter Kanian mielipiteeseen: ”Jos uskontosi vaatii sinua jättämään ’aivosi narikkaan’ ylistyspaikkasi ovensuuhun, juokse niin kovaa kuin pääset. Sinua tullaan manipuloimaan sosiaalisella paineella, syyllistämällä, pelolla tai hypnoosin kaltaisella tavalla jossa laitat mielesi off-asentoon. Etsi itsellesi uskonto joka kunnioittaa sinua persoonana, älä hyväksy sellaista oppia joka johtaa sinut ristiriitaan itsesi kanssa.”¹³⁶

3.3 Informaation rajoittaminen

Neljäntenä manipulointikeinojen pääryhmänä käytöksen, ajattelun ja tunteiden kontrolloinnin lisäksi tässä tutkimuksessa otetaan informaation rajoittaminen. Kaikista kontrollointimuodoista informaation rajoittamisesta kerrottiin vastauskirjeissä vähiten. Suurin osa informanteista ei maininnut asiaa millään tavalla. Hannu Lauerman esille ottamissa vaarallisten lahkojen piirteissä on yksi informaatioon liittyvä aihe, sensuuri. Kohdassa kysytään sitä, kuinka paljon lahkon ulkopuolisiin näkemyksiin saa tutustua. Vapaa-aikaan voidaan suhtautua paheena, eikä jäsen saa haaskata aikaansa ”maallisiin” tai ”demonisiin” lähteisiin. Sensuuri voi esiintyä epäsuorasti ryhmäpaineena, ei välttämättä suorana kieltona.

Informaation rajoittaminen toimii kaksisuuntaisesti. Yhteisön kannalta olennaisinta on saada estettyä ryhmän vastaisten mielipiteiden leviäminen jäsenten korviin. Toisaalta taas omasta yhteisöstä halutaan tarjota ulkopuolisille

¹³⁴ Kirjeopisto Via, www-dokumentti.

¹³⁵ Kirjeopisto Via, www-dokumentti.

¹³⁶ Kania 2006, 42.

siloteltu, kiiltokuvamainen ja houkutteleva kuva. Tehtyjä virheitä ja jopa rikoksia saatetaan peitellä tarkoitushakuisesti, jos se on ryhmän edun mukaista. Äärimmäisessä tapauksessa yhteisön materiaalia voidaan pitää jopa niin salaisena, että sen vuotaminen ulkopuoliselle lähteille katsotaan tuhoisaksi.

Salassapitämistä vaadittiin ehdottomasti, Puutarhan kokoontumisista, opetuksesta tai sen jäsenistä ei saanut kertoa kenellekään. Sen olemassaolostakaan ei saanut puhua. Meitä peloteltiin sillä, että Supo on kiinnostunut tällaisista ryhmistä. Yhteisöä koskevat sähköpostit ja tiedostot piti kryptata, ja internetissä olevaa konetta ei saanut käyttää opetusmuistiinpanojen tekemiseen.
(Kirje 7 MB/MP)

Maitobaariin ja muihin tämän yhteisön ryhmiin liittyvä tieto oli pääosin salattua ulkopuolisilta. Yhteisöön kuuluneet jäsenet kertovat, että tärkeimpinä pidettyihin tapaamisiin ei saanut ottaa edes kännykkää mukaan. Kuten jo aiemmin mainittiin, jäseniä peloteltiin Supon kiinnostuksesta ryhmää kohtaan. Eri ryhmät¹³⁷ eivät saaneet vaihtaa tietoja edes keskenään. Ulkopuolisille ei myöskään saanut kertoa kuuluvansa Maitobaariin.

Monista vaarallisina pidetyistä lahkoista on kirjoitettu kirjoja, joissa ihmisiä kehoitetaan varomaan kyseisiä uskontoja. Näissä teoksissa kuvataan yhteisöjen negatiivisia puolia ja nostetaan esille oppitulkintoja, joita pidetään ristiriitaisina tai muuten perusteettomina. Yhteisöjen jäsenet suhtautuvat yleensä hyvin vihamielisesti ja kielteisesti tällaisiin kirjoihin.

Steven Hassan toteaa kuulleensa enemmän kuin yhden kertomuksen jäsenestä, joka oli tuhonnut tällaisia lahkolle haitalliseksi katsottuja teoksia. Kirjoja oli joko varastettu kirjastosta tai ostettu kirjakaupasta tuhoamistarkoituksessa. Olennaista oli se, että näin oli saatu estettyä lahkolle haitallisen informaation pääseminen yleiseen tietoisuuteen.¹³⁸

Puhumattomuus ja salailu kasvattaa uskonnon mystisyyden tuntua. Omat salaiset toimitukset antavat esimerkiksi mormoneille yhteenkuuluvuuden tunnetta. Opillinen kehittyminen korkeammille tasoille ja pienen ryhmän hallussa olevan salaisen tiedon¹³⁹ saaminen voi vahvistaa jäsenten itsetuntoa ja intoa.

¹³⁷ Eräs informantti mainitsee, että Puutarha-ryhmän asiat kuuluivat vain Puutarhan sisään, eikä niistä saanut puhua vaikkapa Maitobaariin kuuluvan kanssa. Eri ryhmiä maitobaariyhteisössä on maanantaiipiirin ja puutarhan lisäksi torni. Näitä ei kutsuta seurakunniksi vaan ne ovat työntekijä-yhteisöjä.

¹³⁸ Hassan 2001, 104.

¹³⁹ Mormonioppiin kuuluu paljon salaiseksi katsottua erityisesti tempelitoimituksiin liittyvää tietoa. Ennen kuin mormonia voidaan vihkiä iankaikkiseen avioliittoon, hän käy läpi niin kutsutun endaumentti-toimituksen. Sen aikana hänelle opetetaan salaisia merkkejä ja sanoja. Hän saa uuden nimen ja salaisen alusasun niin sanotun tempeli-ihokkaan. Ihokkaaseen on ommeltu salaiset

Temppeleissä tapahtuvista asioista ei kerrota etukäteen henkilölle. Naiset saavat ensimmäistä kertaa tietää niistä yleensä mennessään naimisiin, miehet mennessään lähetystyöhön (painostus kaksivuotiseen palkattomaan lähetystyöhön on yksi kontrollin muoto, koska ilman sitä mies koetaan vähäisemmäksi ja hänen voi olla vaikea löytää vaimoa). Niinpä monelle nuorelle morsiamelle tuleekin yllätyksenä temppeleissä tehtävät rituaalit. Ennen aloitusta annetaan mahdollisuus lähteä pois tai vannota vievänsä asia loppuun asti ja olla puhumatta siitä temppelein ulkopuolella mitään koskaan kenellekään. Yleensä suhteellisen normaalina uskontoansa pitävä (koska näistä ei todellakaan puhuta mitään edes perheen sisällä) tietysti vannota eikä lähteä pois (joka nyt sosiaalisen paineen ja perheen läsnä ollessa ei ole edes käytännön vaihtoehto). Ihminen siis lupautuu johonkin, mutta ei tiedä mihin. Hänelle on myös aina kerrottu, että temppeleissä tapahtuvat asiat ovat onnen täyttymys. (Kirje 45 MAP)

Mormoniyhteisön jäsenissä on aina myös niitä, jotka pettyvät odotuksissaan ja kokevat turhautumista. Heidän tilanteensa voi olla hankala. Jos ryhmä on kontrolloiva ja omaa vaikenemisen kulttuurin, epäilijät eivät voi keskustella ongelmistaan omaan yhteisöön kuuluvien kanssa. Jäsenet eivät voi puhua niistä myöskään ulkopuolisille, koska he ovat antaneet vaitiololupauksen.

Joissain yhteisöissä oppi on jaettu useille eri ”totuuden tasoille”. Oppia paljastetaan vähitellen. Alussa esitetään helposti omaksuttavia opinkohtia ja vasta kun yksilö on saatu sitoutettua mukaan, siirrytään vaikeampiin asioihin. Ylemmille tasoille pääsee kun uskollisuus yhteisölle on varmistunut.¹⁴⁰

Marianne Jansson ja Riitta Lemmetyinen kuvailevat tällaista tiedon jakamista vertaamalla sitä lääkkeiden antamiseen. He esittävät, että jotkut yhteisöt annostelevat tietoa vain sen verran kuin on tarpeellista. Liian suuri annostus voisi aiheuttaa henkistä pahoinvointia ja kiinnostunut voisi vetäytyä pois yhteisön vaikutuksesta. Annosta suurennetaan sitä mukaa, kun kiinnostunut on valmis ottamaan uutta informaatiota vastaan.¹⁴¹

Tiukasti kontrolloiduille yhteisöille näyttää olevan ominaista myös se, että ajan kuluessa ja maailman muuttuessa avoimempaan suuntaan yhteisön sääntöjen määrä pikemminkin lisääntyy kuin vähenee. Teoriassa voidaan ajatella, että mitä enemmän erilaisia informaatiokanavia luodaan, sitä enemmän mahdollisuuksia hallitsemattoman tiedon saantiin syntyy. Monissa informaatiota rajoittavissa yhteisöissä nykyisten medioiden tarjoama mahdollisuus tiedon hankintaan on luonut pahoja uhkakuvia. Siksi esimerkiksi juuri Internetin käyttöä pyritään rajoittamaan. Erityisesti ne Internet-sivustot, joilta löytyy kriittistä materiaalia

merkit. Toimituksen jälkeen hänen on pidettävä uutta ihokastaan päällä jatkuvasti, eikä sitä saa näyttää kenellekään ulkopuoliselle. Liljeqvist 2004, 123–124; Nyman 1988, 144–146.

¹⁴⁰ Aivopesu – vapaasta tahdosta, www-dokumentti.

¹⁴¹ Jansson & Lemmetyinen 2006, 122.

jäsenen omaan uskonnolliseen viitekehykseen liittyen, voivat olla häneltä rangaistuksen uhalla kiellettyjä.

Internetin käytön vaaroista varoitellaan säännöllisin väliajoin kokouksissa ja konventeissa. Ja kuten olen jo maininnutkin, tietyn tyyppiset televisiosarjat (seksiä tai väkivaltaa sisältävät) ovat kiellettyjä, tietyn tyyppinen kirjallisuus on kiellettyä (jopa *Aku Ankka* ovat ankarimpien käsitysten mukaan kiellettyjä, koska niissä esiintyy noita, Milla Magia), samoin kuin tietynlainen musiikki (varsinkin hevi-rock mutta yhtä lailla lähes kaikki nykymusiikki, jossa aiheena on seksi tai jonkinlainen kapinahenkisyys), videopelit eivät ole suositeltavia ollenkaan. Olen kuullut jopa juttua siitä, että sanomalehtiä ei kannattaisi lukea, koska niissä on vain niin masentavia uutisia – kaiken olennaisen tiedon kun saa *Herätkää* tai *Vartiotorni* -lehdistä.
(Kirje 29 JT)

Jehovan todistajat varoittavat Internetin vaaroista myös kirjallisuudessaan. Koska keskustelupalstoilla voi tuoda vapaasti esille negatiivisia asioita yhteisöstä, niitä kutsutaan ”luopiosivustoiksi”. Näin saadaan oppia kritisoiville sivuille vahva arvolataus, joka toimii samalla pelotteena mahdolliselle uteliaille yksilöille.

Jukka Timonen ottaa Internetin mahdollisuudet esille lisensiaattityössään. Hän näkee Internetin tärkeänä kanavana suljettujen yhteisöjen ulkopuoliselle informaatiolle asettamia rajoituksia vastaan. Koska Internet mahdollistaa nimettömänä keskustelemisen, se toimii kanavana irtautuneiden, epäilijöiden, uskoaan puolustavien ja vasta kiinnostuneiden välillä. Internetistä löytyy jatkuvasti uusia kertomuksia, joissa yhteisöistä irtautuneet kuvailevat kokemuksiaan.¹⁴²

Jehovan todistajuuteen liittyvät netin keskustelupalstat leimataan usein ”luopiosivustoiksi” vain sen perusteella, että netissä voi kyseenalaistaa oppeja ja tuoda esiin salattuja toimintamalleja. Tätähän ei Vartiotorniseura sulata. Se ei koskaan suostu avoimeen ajatusten vaihtoon. Se ei ”alennu” vastaamaan kysymyksiin. ”Hyvämaineisen” Jehovan todistajan odotetaan ”käräyttävän” ystävänsä, jos tämä on tehnyt jotain arveluttavaa.
(Kirje 15 JT)

Muutamissa yhteisöissä jäseniä kehoitetaan vakoilemaan toisiaan ja raportoitmaan¹⁴³ seurakuntien vastuuhenkilöille epäsovinnasta käytöksestä tai kommenteista. Kontrollointi suunnataan myös oman perheen ja suvun jäseniin.

Kun henkilö on saatu mielenhallintaan ja omaksumaan riittävä tieto, ainoaksi tehtäväksi jää hänen pitämisensä erossa haitallisesta ja epäilyksiä herättävistä aineistosta. Tärkeintä on saada hänet välttämään kaikkia kontakteja ryhmää arvosteleviin ihmisiin sekä erityisesti oman yhteisön entisiin jäseniin.

¹⁴² Timonen 2007, 36, 42.

¹⁴³ Eräs Jehovan todistajien yhteisöön kuulunut kertoo kirjeessään, että ”Hyvämaineisen Jehovan todistajan odotetaan ’käräyttävän’ ystävänsä, jos tämä on tehnyt jotain arveluttavaa”.

Ryhmän jättäneet ovat lahkojen kannalta kaikista vaarallisimpia. Heillä on eniten tietoa ja enemmän kokemuksia kuin niillä, jotka ovat sisäpuolella.

Kirjassa *Toxic Faith* kiteytetään hyvin epäterveiden uskontojen informaatiokäytäntöihin liittyviä suurimpia epäkohtia. Teoksessa todetaan, ettei kommunikointi ole tällaisessa ryhmässä milloinkaan kaksisuuntaista. Lahkon sisäinen informaatio hyväksytään jos se suuntautuu organisaation huipulta pohjalle. Toisessa vaihtoehdossa se on sisäpuolelta ulkopuolisille jaettava informaatiota. Mielenpide-eroja ei kuunnella. Uskontoonsa addiktoituneet eli uskonnostaan riippuvaisiksi tulleet, ovat kehittyneet erityisen valikoiviksi informaatiolle. He kuulevat ja vastaanottavat vain ne asiat, jotka he mieltävät tärkeiksi. Mikä tahansa, joka on ristiriidassa sen kanssa mihin he uskovat, jätetään kuulematta. He pitävät itseään hengellisesti ylivermaisina muihin nähden. He uskovat olevansa suuremmissa kosketuksissa Jumalan totuuteen. Näin ollen he kuvittelevat olevansa myös paljon enemmän kuulemisen arvoisia kuin muut.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Arterburn & Felton 2006, 152.

4. Auktoriteetin alaisuudessa

4.1 Uskonnollisten yhteisöjen eettiset periaatteet

Suomen Mielensterveysseura käynnisti 1990-luvun alussa Uskonto ja mielensterveys -projektin. Projektin tarkoituksena oli tutkia uskontojen ja psyykkisen hyvinvoinnin yhteyksiä. Työ lähti liikkeelle vuosien 1989–1991 aikana saaduista runsaista yhteydenotoista ihmisiltä, jotka kokivat tai olivat kokeneet painostusta omissa uskonnollisissa yhteisöissään. Työryhmään pyydettiin mukaan useiden eri uskonnollisten yhteisöjen¹ edustajia. Pyrkimyksenä oli tarkastella näiden yhteisöjen näkökulmia ja etsiä keinoja auttaa mielensterveysongelmista kärsiviä jäseniä. Työryhmä keskittyi työskentelyssään lähinnä yhteisöjen eettisten periaatteiden kehittelyyn.²

Projektin tuloksena syntyi lista johon on kirjattu kymmenen keskeistä eettistä periaatetta.³ Työryhmässä mukana olleet yhteisöt⁴ esittävät vetoamuksen sekä oman maamme että muiden maiden kirkkoille ja uskonnollisille yhteisöille näiden periaatteiden puolesta. Jokainen työryhmässä mukana ollut yhteisö sitoutui noudattamaan tehtyjä periaatteita. Uskonnollisten yhteisöjen lisäksi työryhmässä oli mukana Uskontojen uhrien tuki ry. Mielensterveyden alan asiantuntijoista mukana olivat psykiatrian erikoislääkäri Juhani Keski-Säntti, TEO:n⁵ johtaja Paula Kokkonen, erikoissairaanhoidtaja Marja-Liisa Rimpi, Stakesin⁶ projektipäällikkö Maila Upanne ja Suomen Mielensterveysseuran toiminnanjohtaja Pirkko Lahti.⁷

Uskonnollisten yhteisöjen eettisistä periaatteista seitsemäs ja osat yhdeksättä ja kymmenettä periaatetta otettiin tämän tutkielman haastattelukysymyksiksi. Seitsemäs periaate käsittelee vapautta erota yhteisöstä ilman painostusta, syrjintää tai kuulustelua. Yhdeksäs periaate käsittelee yksityisyyttä, äänioikeutta, tuomioistuimia, omaisuuden hallintaa sekä perheen perustamista. Yhdeksännestä periaatteesta poimittiin mukaan vain kysymys perheen perustamisesta. Kymmenes periaate liittyy yhteisön antamaan tukeen vaikeuksissa.

¹ Työryhmään pyydettiin seuraavia uskonnollisia yhteisöjä: Jehovan todistajat, Krishna-liike, Moonilaiset, Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko, Saalem-seurakunta, Scientologia-yhdistys, Suomen Adventtikirkko ja Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Lahti 1995, 6.

² Lahti 1995, 6–7.

³ Lahti 1995, 10–11.

⁴ Työryhmässä olivat mukana seuraavat uskonnolliset yhteisöt: Jehovan todistajat, Krishna Liike, Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen kirkko, Helluntaiherätys, Suomen Adventtikirkko ja Suomen evankelis-luterilainen kirkko.

⁵ Terveystuollon oikeusturvakeskus.

⁶ Sosiaali- ja terveystuollan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

⁷ Lahti 1995, 6–7.

Oikeudesta valita aviopuoliso ja perustaa perhe

Haastattelukysymyksenä kysyttiin, toteutuuko jäsenellä oikeus valita vapaasti aviopuolisonsa, perustaa perhe, erota puolisostaan tai olla ollenkaan perustamatta perhettä. Myöntävä vastaus annettuun kysymykseen löytyy vain kolmen ryhmän⁸ informanttien vastauksesta. Heidän taustayhteisönsä ovat Maitobaari, Kirjeopisto Via sekä Raamattu Puhuu -seurakunta. Kirjeopisto Vian informantin vastauksessa oli lisämaininta, että jos puolison ottaa ulkopuolelta häntä on kuitenkin yritettävä käännyttää. Kolmesta⁹ yhteisöstä ei tullut tähän kysymykseen minkäänlaista vastausta. Muiden kysymykseen vastanneiden yhteisöjen piirissä valinnanvapautta ei informanttien mukaan ole tai se kuvataan hyvin rajalliseksi.

Aineistosta päätellen tiukin kanta perhekysymyksiin on vanhoillislestadiolaisilla. Jokainen yhdestätoista vanhoillislestadiolaisen taustan omaavasta informantista on sitä mieltä, ettei minkäänlaista vapautta ole olemassa. Puoliso tulee ehdottomasti valita liikkeen sisältä. Elämäkumppanin tulee olla uskovainen ja löytyä ”Jumalan lasten joukosta”. Tiukimman mielipiteen omaavan informantin mukaan avioituminen ulkopuolisen kanssa on yksiselitteisesti synty¹⁰.

Vanhoillislestadiolaisuudessa naimisiinmeno liikkeen ulkopuolisen kanssa on synty. Aikaisemmin siitä joutui tekemään julkiripin, nykyään siitä lähinnä kai menettää maineensa. En tiedä ketään, joka olisi mennyt epäuskoisen kanssa naimisiin. Joitain liittoja tiedän, joissa toinen puolisoista on kieltänyt uskonsa jossain vaiheessa liittoa. Näitä ei kai katsota ihan niin pahalla. Avioliiton purkaminen on myös synty. Ennen siitä seurasi liikkeestä erottaminen, tämän hetken käytännön seuraamuksia en tiedä. Joka tapauksessa eroaminen on erittäin tuomittavaa.

(Kirje 34 VL)

Eräs informantti korostaa, että jos ottaa puolisoon muun kuin vanhoillislestadiolaisen, ei ole enää ”uskovainen”. Ainoan poikkeuksen tekee käytäntö, jossa maailmasta tuleva mahdollinen puoliso tekee parannuksen¹¹. Näin hän saa lestadiolaisen suvun hyväksynnän avioliitolle. Puolisosta eroamista ei hyväksytä. Myös se on synty. Käsitys johtaa tulkintaan, jonka mukaan eronneen uudelleen-

⁸ Vastaukset ovat lähinnä suuntaa antavia. Voidaan todeta, että vapaus puolison valintaan ja perheen perustamiseen on näissä yhteisöissä todennäköisesti ainakin joidenkin henkilöiden kohdalla ollut mahdollista.

⁹ Cityseurakunnan, Elävät kivet yhteisön sekä Elämän sana yhteisön informantit eivät vastanneet kysymykseen.

¹⁰ Eräs vanhoillislestadiolainen informantti toteaa, että liikkeen ulkopuolelta otettua puolisoa ei kai lueta ihan synniksi. Tosin hän lisää, ettei uskovainen ”halua” aviopuolisoa liikkeen ulkopuolelta. Hänen mielestään tämä käytäntö on johtanut suureen naissinkkujen määrään yhteisössä.

¹¹ Parannuksen tekeminen merkitsee tässä tapauksessa syntien anteeksi saamista liikkeeseen kuuluvan vanhoillislestadiolaisen kautta ”Jeesuksen nimessä ja sovintoveressä” saarnattuna sekä vanhoillislestadiolaiseen liikkeeseen liittymistä. Informantti kutsuu tällaista avioliiton mahdollistavaa parannuksen tekoa kirjeessään sanalla ”naimaparannus”.

avioituminen on huorin tekemistä. Puolison kuoltua uudelleen avioituminen on mahdollista.

Aviopuolison valintaa koskeva eettinen periaate ei toteudu ongelmattomasti Jehovan todistajienkaan ryhmässä, joka on tutkimuksen lukumääräisesti parhaimmin edustettu yhteisö. Yhteisön periaate on, että naimisiin tulee mennä ”vain Herrassa”. Todistajien kohdalla tämä tarkoittaa puolison hankintaa oman ryhmän sisältä. Eräässä kirjeessä painotetaan sitä, että puolison tulee mieluiten olla hyvämaineinen todistaja, joka osallistuu näkyvästi myös seurakunnan toimintaan.

Aviopuolison valinnan suhteen ei toteutunut.

Yhteisö huolehti siitä, että puoliso valittiin yhteisön sisältä. Mikäli ei niin toiminut, joutui kurinpidollisten toimien piiriin. Sellaisia olivat keskustelut seurakunnan vanhimpien (järjestön nimittämiä paikallisjohtajia seurakunnissa) kanssa, mahdolliset rajoitukset seurakunnan toiminnassa, tietyn tasoinen poissulkeminen yhteisöllisestä toiminnasta, tai äärimmäisissä tapauksissa järjestöstä erottaminen.

(Kirje 19 JT)

Elämäkumppanin valintaa miettiessä ohjeistetaan pysymään erossa ”merkityistä” ja pyrkimään ”esimerkillisten henkilöiden” seuraan. Seurakuntien vanhimmilta voidaan udella kiinnostavan puolisoehdokkaan taustoja. Todistajalle avioero on käytännössä mahdollinen vain puolison tekemän aviorikoksen tai kuoleman kautta. Edes väkivaltaisesta puolisoesta ei saa erota, jos ei ole selvää uhkaa terveyden tai hengen menettämisestä. Satunnaisia poikkeuksia tosin löytyy. Uudelleen avioituminen on mahdollista yleensä vain, jos voidaan todentaa aviorikos.

Valinnanvapaus näyttää aineiston perusteella olevan vähissä myös mormoniyhteisön piirissä. Perheen perustaminen on itsestänselvyys. Mormoninaiselle ihanne on mennä naimisiin, saada lapsia ja olla kotiäiti. Avioliitto on sidottu pelastukseen. Toiveet parhaista taivaspaikoista eivät opin mukaan toteudu ilman puolisoa.

Perheettömät naiset nähtiin usein epäonnistujina (yli 30-vuotiaiden yksinäisten naisten on käytännössä mahdotonta löytää puolisoa, joka aiheuttaa varmasti ahdistusta, koska opetusten mukaan nainen ei voi päästä korotukseen (taivaan ylin aste) ilman aviomiestä). Myös lapsettomuus on monelle todella, todella arka paikka.

(Kirje 45 MAP)

Mormonin puolison tulee olla samanuskoinen. Tähän painostetaan. Kirkon ulkopuolinen aviopuoliso nähdään vaaratekijänä ja liikkeen ulkopuolisia demonisoidaan. Eroaminen on mormonille tabu. Se on mahdollista vain poikkeustapauksissa, esimerkiksi silloin jos puoliso on väkivaltainen.

Maitobaarissa on ainakin aineiston perusteella periaatteellinen vapaus päättää itse puoliosastaan ja perheestään. Näennäisestä vapaudesta huolimatta, elämänkumppanin löytymistä omasta yhteisöstä pidetään tärkeänä ja sopivia henkilöitä saatetaan ehdotella puolisosiksi. Jos kiinnostuksen kohde on ulkopuolella, hänet yritetään saada mukaan yhteisöön. Puolison tulee kuitenkin olla uskova. Avioeroa pidetään syntinä, mutta eronnut saa siitä huolimatta avioitua uudestaan.

Perheenlisäykseen liittyvää teemaa käsitellään enemmän tulosluvussa 4.3 perheen vaikutus seurakunnan sisäisessä arvomaailmassa -otsikon alla sekä tulosluvussa 3.1 kysymys ehkäisystä ja ehkäisemättömyydestä -otsikolla.

Yhteisöstä eroaminen ja erottaminen

Tämän osan aihe tulee sekä uskonnollisten yhteisöjen eettisistä periaatteista että Hannu Lauerma keräämistä lahkoon vaarallisuutta kuvaavista piirteistä. Seitsemäs eettinen periaate kuuluu näin: ”Huolehtivat siitä, että uskontokunnasta voi halutessaan erota joutumatta minkäänlaisen painostuksen tai syrjinnän kohteeksi tai minkään elimen tai uskontokunnan edustajan kuulusteltavaksi tai puhuteltavaksi.”¹² Aineistosta kävi ilmi, että uskonnollisten yhteisöjen eettiset periaatteet eivät toteudu käytännön tasolla edes niissä yhteisöissä, jotka olivat itse mukana työryhmässä. Lauerma käsittelee lahkoon vaarallisuutta painostuksen temasta. Epäterve lahko pyrkii sekä estämään jäsenten eroamista että painostamaan heitä takaisin, jos he ovat syystä tai toisesta irtautuneet.¹³

Lähes jokainen informantti on vastannut tähän kysymykseen. Yhteisöistä lähteillä ja lähtöä harkitsevilla on moninaisia negatiivisia kokemuksia. Skaala liikkuu syrjimisestä totaaliseen hylkäämiseen saakka. Moni on kokenut välttelyä ja puhumattomuutta, mutta joukossa on niitäkin, jotka eivät olleet tavanneet lähiomaisiaan vuosiin. Mainintoja tällaisista täydellisen hylkäämisen kokemuksista löytyy erityisesti Jehovan todistajien yhteisöstä.

Sääntö on melko ehdoton, ja ei-sukulaiset noudattavatkin sitä aika tiukasti. Omien erotettujen lähisukulaisten tapaamisessa kuitenkin on variaatiota. Yksi mummeli sanoi, että hänellä kyllä oli kyllä (aikuisia) lapsia ja lapsenlapsia jotka vielä asuivatkin lähellä, mutta ”Mitäs minä niistä?”, kun he kerran olivat luopuneet uskosta. Hänen lapsensa eivät jehovantodistajuuden jätettyään olleet enää hänen lapsiaan.
(Kirje 29 JT)

¹² Lahti 1995, 10–11.

¹³ Lauerma 2006, 237.

Eräs entinen Jehovan todistaja kertoo tapaavansa siskoaan kerran vuodessa äitinsä luona. Sisaren lapsia hän ei sitä vastoin ole nähnyt 17 vuoteen. Toinen entinen Jehovan todistaja mainitsee, ettei ole keskustellut äitinsä ja siskonsa kanssa 15 vuoteen. Kuten edellinen informantti totesi, käytäntö ei ole yhtenäinen. Osa todistajista pitää yhteyttä irtautuneisiin, kun toisessa ääripäässä ovat ne, jotka erotetaan siksi, että he eivät suostu karttamaan läheisiään. Kirjeistä saa sen kuvan, että hyvässä asemassa olevalla todistajalla on enemmän vapauksia tässä asiassa.

Toisaalta tiedän jopa seurakunnan vanhimman (sen saman, joka kuunteli Radio Novaa konventtimatkalla), joka tapailee Jehovan todistajista eronnutta aikuista poikaansa ja tämän perhettä silloin tällöin ja kutsuu poikansa perheineen jopa kylään.
(Kirje 29 JT)

Aineistosta voi päätellä, että Jehovan todistajat käyttävät karttamista eräänlaisena kiristyskeinona, jolla osa pois lähteneistä saadaan takaisin yhteisöön. Eräs erotettu informantti kertoo, että seurakunnan vanhimmisto kielsi häntä osallistumasta ystävänsä hautajaisiin siitä huolimatta, että leski oli kutsunut hänet.

Kuka saa päättää, keitä tulee hautajaisiin? Saavatko surevat omaiset tehdä tämän päätöksen?
Vai määrääkö Vartiotorniseuran nimittämät pikkupomot näistäkin asioista? Eikö surevilla omaisilla ole oikeus päättää, kenen kanssa he haluavat surra ja muistella kuollutta lähimmäistä? Mitä sanoo Suomen laki tällaisesta NN:n harjoittamasta mielivallasta?
(Kirje 15 JT)

Monille yhteisöstä lähteminen on pieni kuolema. On elossa, mutta entisille ystäville ja lahkoon jääneille läheisille kuin kuollut. Todistajat eivät uhkaile tai häiritse eronneita – heitä ei ikään kuin enää ole olemassa.

Heillä ei ole fyysistä väkivaltaa, suoraa uhkailua tai häirintää. Hyväkäytöksisyys on yksi heidän tunnusmerkkejään. Koko heidän ”koneistonsa” toimii paljon hienostuneemmalla tavalla. Jos eroat järjestöstä, sinua ihmisenä ei ole enää olemassa. Ei ole mitään tarvetta uhkailla ihmistä, joka on poistettu elävänä pidettyjen keskuudesta. Et ole enää heidän puheenaiheissaan, et heidän (kerrotuissa) muistoissaan, et heidän puhelinmuistioissaan, et heidän sähköpostilistoillaan (niiden siis, jotka uskaltavat viestimään sähköisesti tänä Internet-vaarojen aikana). Ainoa uhka, minkä koet, on omasta yksinjäamisestäsi syntyvä kauhu ja pelko siitä, että olet Jehovan tuomitsema ikuisen olemattomuuteen oman kuolemasi jälkeen.
(Kirje 29 JT)

Tiiviistä, jäseniään tiukasti kontrolloivasta yhteisöstä lähteminen ei ole milloinkaan helppoa. Vaikeinta yhteisöstä irtautuminen on usein niille, jotka ovat olleet mukana lapsuudesta saakka. Heidän tukiverkostonsa ryhmän ulkopuolella voi olla hyvin vähäinen tai olematon. Ulkopuoliset kontaktit ja ystävät tekevät lähtemisen

helpommaksi. Moni eronnut tai eroa harkitseva tekee pitempiäaikaisia suunnitelmia irtautuakseen yhteisöstä vähitellen.

Taulukkoon kolme on koottu mainintoja kokemuksista, joita irtautumisen yhteydessä on koettu tai havaittu. Totaalisinta karttaminen on Jehovan todistajilla ja Maitobaarissa. Jokainen Maitobaarin informantti mainitsee karttamisen. Heidän tilanteensa voi kuitenkin katsoa hieman lievemmäksi. Näin siitä syystä, että laho on nuorten ihmisten yhteisö. Mukana ei siis ole irtautuneiden vanhempia, isovanhempia tai suurta määrää sukulaisia. Kun taas yhteisöstään lähteneellä Jehovan todistajalla voi olla tilanne, jossa hän on todistaja jo kolmannessa polvessa. Koko suku saattaa olla Jehovan todistajia, pahimmassa tapauksessa myös puolison suku, ja näin hylkääminen on kokonaisvaltaisempaa.

Taulu 3. Yhteisöistä irtautumiseen liittyviä kokemuksia ja havaintoja

Kaikki analyysissä mukana olevat kirjeet		49 kpl
Kartetaan, hyljätään		28
Puhutellaan, kuullustellaan		14
Tuomitaan		9
Pelotellaan, uhkaillaan, varoitellaan		9
Pidetään alempiarvoisena kuin yhteisön jäseniä		7
Käännytetään, tuputetaan uskoa		7
Syrjitään		6
Painostetaan		6
Juorutaan, puhutaan paha		6
Leimataan, mustamaalataan		5
Demonisoidaan		4
Pidetään kuin kuolleena		4
Halveksitaan		3
Syylitetään		3
Solvataan		1
Nuhdellaan		1
Unohdetaan		1
Säälitään		1
Mitätöidään		1
Kiusataan		1
Manipuloidaan		1

Taulukon perusteella voidaan tehdä joitain havaintoja. Erityisesti vanhoillislestadiolaisuuden piirteet tulevat näkyviin tämän kysymyksen kohdalla. Maininta käännyttämisestä ja uskon tuputtamisesta liittyy yksinomaan heidän yhteisöönsä. Vanhoillislestadiolaisten ryhmästä ovat lähtöisin myös maininnat kiusaamisesta ja säälimisestä sekä viisi kokemusta alempiarvoisena pitämisestä.

Niin, eroni jälkeen tuli kyllä surullisia puheluita ja viestejä, mutta nyt on laantunut jo. Mutta kun olen heidän kanssaan, minulla on kakkosluokankansalaisolo, vaikei puhuttaisikaan mistään uskontojutuista. Se, mitä he eivät ymmärrä, enkä itsekään ymmärtänyt ollessani vl, että miksi kaikki muut ihmiset kokevat vl:t ylpeiksi? He ovat omasta mielestään niin nöyriä että! Mutta minusta tuo "vain me"-uskomus kertoo jo vastauksen tähän. Ja miten monet tahattomat lauseet tai sanonnat kuulostavat todella röyhkeiltä ja ylpeiltä! Esimerkiksi se että kaikki muut kuin vl:t ovat epäuskoisia. ja yhteisön jättänyt on "uskonsa kieltänyt". "Maailmassa muttei maailmasta"-mistäs sitten? Taivaan lahjoina ovat lestadiolaiset tupsahdelleet keskuuteemme suoraan herran kukkarostako? Ei näitä asioita tosiaan tullut silloin mietittyä kun vielä piireissä pyöri. täältä käsin ne kokee nahoissaan. ja tuntee olonsa eriarvoiseksi. (Kirje 6 VL)

Informantti toteaa häpeävänsä muistaessaan, kuinka on itse ajatellut. Hän kertoo, ettei yhteisön jäsenenä ollessaan tajunnut ajattelevansa, miten suhtautui ulkopuolisiin. Hän kritisoi myös sitä, että vanhoillislestadiolaiset kehuvat turhaan sillä, etteivät hylkää eronneita, kun kuitenkin tuomitsevat heidät jo ajatuksissaan.

Tuomitseminen tulee esille useiden¹⁴ lahkojen yhteydessä. Vielä mormoniyhteisössä mukana oleva informantti kertoo yhteisöstä eroamisen olevan ”käytännössä helppoa”. Totuus voi hänen mielestään kuitenkin olla aivan toinen.

Kokonaan eri juttu on kirkon opetukset eroamisesta. Opetusten mukaan henkilö ”joka on saanut todistuksen” joutuu ihan todella sinne alimpaan helvettiin, koska kieltää totuuden. Tämä rinnastetaan oikeastaan johonkin saatananpölvontaan, koska jos henkilö kerran on saanut totuuden ja kieltää sen, hänen täytyy tietää mihin ryhtyy. Täten eroaminen aiheuttaa äärimmäistä tuskaa uskovaisille perheenjäsenille ja siten sosiaalista painetta jäädä ”vain epäaktiiviseksi” (joka kokee painetta ruveta taas aktiiviseksi). Usein todistuksen koetaan saaneen, jos on esim. käynyt temppelissä ja tehnyt temppelirituaalit. Tämän takia kirkko myös suhtautuu negatiivisesti entisiin jäseniinsä. He ovat vaarallisia esimerkkejä erilaisesta ajattelusta. Heidän olemassaolonsa on vaarallinen, koska sen pitäisi olla mahdotonta. (Kirje 45 MAP)

Useimmille yhteisöille entinen jäsen on uhka. Niillä joilla on oikeus käyttää luopio -leimasinta, on monien yhteisöjen mielestä myös valta päättää elämästä ja

¹⁴ Tuomitseminen mainitaan vanhoillislestadiolaisen yhteisön lisäksi helluntailaisuudessa, körttiläisyydessä, Suomen vapaa lähetys ry:ssä ja mormoneilla.

kuolemasta¹⁵. Erottamisen pelko on vahva side, jonka avulla jäsenet saadaan pidettyä kurissa ja nuhteessa.

Manipuloivan yhteisön jäsen on Steven Hassanin mielestä psykologisesti vanki. Jäsenen mieleen on istutettu fobia, pelko jopa ajatuksestakin lähteä pois. Ihmisellä on vapaus¹⁶ liittyä, mutta ei erota. Hassanin mukaan jäseniään manipuloivan yhteisön silmissä eroa harkitsevalla ei voi yhteisön silmissä ikinä olla mitään ”laillista” syytä ryhmän jättämiseen.¹⁷ Jokainen organisaatio haluaa säilyttää jäsenensä, mutta ero oikeudenmukaiseen ryhmään on tässä suhteessa merkittävä. Oikeudenmukainen yhteisö ei milloinkaan käytä pelkoa ja syyllisyyttä pitääkseen jäsenet yhteisössä. Se luottaa siihen, että jäsenet kykenevät päättämään siitä, mikä on heille itselleen parasta. Tällaisen yhteisön jäsenet ovat vapaita eroamaan ryhmästä ilman painostusta ja syyllistämistä.¹⁸

Ryhmästä irtautuneen kohtalo voi olla raskas. Kirjassa *Take Back Your Life* korostetaan, että karkotettuja saatetaan syrjiä ja demonisoida. He voivat saada pysyvän leiman. Heidät voidaan merkitä viholliseksi, eikä heillä ole yhteisön jäsenten silmissä ihmisarvoa. Heistä voidaan levittää mitä kammottavimpia valheita. Hylkiön imagon saaminen voi olla yhteisönsä jättävälle kuolemaakin pahempi kohtalo.¹⁹

Steven Hassan toteaa suurimman ongelman irtautumisessa olevan oman identiteetin puuttuminen. Mielenhallinnan alla ollut ihminen on voinut kadottaa täysin oman identiteettinsä. Se on korvattu lahkon identiteetillä. Uskomukset, käyttäytyminen, ajatusprosessit ja tunteet on muokattu vastaamaan yhteisön normeja. Paine noudattaa yhteisön vaatimuksia, voi viedä kyvyn omien valintojen tekemiseen.²⁰ Leon Festinger kuvailee teoriassaan samaa kyvyttömyyttä. Festingerin mukaan kyvyttömyys valintojen tekemiseen on seuraus patologisesta ristiriitihin kohdistuvasta pelosta.²¹

¹⁵ Useassa yhteisössä ryhmän hylkäämä katsotaan myös Jumalan hylkäämäksi, koska yhteisön opetuksen mukaan pelastus on taattu vain sisällä oleville. Kääntäen tämä merkitsee, että ulkopuolelle siirtynyt on yhteisön silmissä Jumalan tuomitsema.

¹⁶ Lahkoon syntyneellä ei tällaista vapautta yleensä ole.

¹⁷ Yhteisöön jääneille annetaan hyvin negatiivinen ja usein myös liioiteltu kuva yhteisöstä lähteneestä tai erotetusta. Eroamisen syiksi voidaan Hassanin mukaan antaa esimerkiksi: heikkous, hulluus tai mielenvikaisuus, kiusaukset ja houkutukset, aivopesu, ylpeys ja häpeä.

¹⁸ Hassan 1990, 84, 104.

¹⁹ Lalich & Tobias, 33–34.

²⁰ Hassan 1990, 54–55.

²¹ Festinger 1957, 269.

Yhteisön antama tuki

Seitsemäs haastattelukysymys käsitteli jäsenten yhteisöstään saamaansa tukea. Kysymys jaettiin kahteen osaan. Vastaajia pyydettiin määrittelemään ensin niitä tapoja, miten yhteisö yleisesti tukee jäseniään. Sen lisäksi kysyttiin, kokiko haastateltu saaneensa itse tarpeeksi tukea yhteisöltään. Jäsenille tarjotun tuen merkitys on tuotu esille myös uskonnollisten yhteisöjen eettisissä periaatteissa. Periaatteissa vedotaan yhteisöjä ja kirkkokuntia tukemaan jäseniään henkisen tai hengellisen kriisin yhteydessä. Heitä tulee ohjata tarpeen vaatiessa tukeutumaan sosiaali- tai terveydenhuollon palveluihin.²² Jäsenellä pitää olla mahdollisuus hakea vapaasti apua kunnallisesta tai julkisesta hoitojärjestelmästä. Ammattihenkilöiden tulee osata suhtautua asiakkaidensa vakaumukseen ja omata riittävästi tietoa uskonnollisista yhteisöistä ja niiden toiminnasta.²³

Mielenterveydelliset ja muut vakavat ongelmat koskettavat yleensä vain pientä vähemmistöä uskonnollisiin yhteisöihin kuuluvista. Sitä vastoin tuen saaminen tavallisiin arjen ongelmiin, hyvinvointi ja yhteisön osoittama huolenpito ovat tärkeitä asioita jokaiselle jäsenelle. Kokivatko informantit saaneensa apua yhteisöltään?²⁴ Suurin osa haastattelukysymyksiin vastanneista kertoo yhteisönsä antaneen jonkinlaista tukea. Muutama mainitsee, ettei ole itse saanut tukea. Yhteisöjen tarjoama apu on ollut moninaista²⁵. Se on ulottunut hengellisestä avusta aina materiaaliseen avustamiseen.

Vastanneiden määrä on niin vähäinen, ettei mitään suoranaisia johtopäätöksiä voida saatujen tietojen perusteella tehdä. Jotain viitettä voi kuitenkin arvioida sen perusteella, että menettelytavat saman uskonyhteisön eri seurakuntien kesken näyttävät vaihtelevan.²⁶ Noin kaksi kolmasosaa kysymykseen vastanneista Jehovan todistajista kokee tai on kokenut saaneensa tukea. Vanhoillislestadiolaisista ja helluntailaisista vastaajista noin puolet mainitsee yhteisönsä tarjoavan lohdutusta ja sielunhoitoa. Muutamassa kirjeessä mainitaan, että apua on tullut lähinnä lä-

²² Salonen 1995, 11.

²³ Lahti 1995, 64.

²⁴ Koska sanaa yhteisö ei määritelty kysymyksessä tarkemmin, informanttien vastaukset eivät ole täysin vertailukelpoisia keskenään tämän teeman kohdalla.

²⁵ Apua on saatu materiaalisella tasolla tarjoamalla vaatteita, ruokaa tai rahallisen tuen ja työpaikkojen kautta. On autettu käytännön tasolla järjestämällä lastenhoitoa, kyytejä tilaisuuksiin, siivousapua ja vierailtu sairaiden sekä vanhusten luona. Jäsenet ovat saaneet henkistä tukea välittämisen, rakkauden, ja lohduttavien sanojen muodossa. Eräässä kirjeessä mainitaan tuki opintojen loppuun saattamiseksi. Myös hengellistä apua on annettu sielunhoidollisilla keskusteluilla, esirukouksin, Raamatun tutkisteluilla ja ”kypsää hengellistä seuraa” tarjoamalla. Erikoisimpana esimerkkinä voidaan pitää kirjeessä 26 esille tullutta mainintaa avusta riivaajien karkottamiseksi.

²⁶ Siinä missä toinen informantti on sitä mieltä, ettei mitään apua saada, voi toinen samassa yhteisössä ollut kuvailla hyvinkin yksityiskohtaisesti ja värikkäästi saamaansa huolenpitoa.

himmiltä ystäviltä, ei varsinaisesti yhteisöltään. Joissain vastauksissa tuodaan esille puolueellisuus. Henkilö, joka on aktiivinen ja sosiaalisesti taitavampi, saa herkemmin apua ja tukea ongelmatilanteisiinsa kuin tavallinen ”rivijäsen”. Tuki saattaa riippua myös siitä, miten paljon ihminen itse on valmis tekemään seurakuntansa hyväksi.

Muutamissa kirjeissä, jotka olivat entisten tai vielä mukana olevien Jehovan todistajien kirjoittamia, kritisoidaan voimakkaasti kyseisen yhteisön tarjoamaa hengellistä apua. Masentunutta tai ahdistunutta yleensä vain neuvotaan osallistumaan ja tekemään enemmän. Uupuneille annettu kehoitus lukea Raamattua, rukoilla ja tehdä enemmän julistustyötä ei helpota. Todellinen vaikutus voi olla täysin päinvastainen.

Yhteisö katsoi, että ratkaisu kaikkeen oli seuran kirjallisuuden ja Raamatun enempi tutkiminen ja kentällä käymisen lisääminen, sekä kypsässä hengellisessä seurassa oleminen. Todellisuudessa näiden asioiden painottaminen lisäsi syyllisyyden- ja huonommuudentunteita esimerkiksi kun oli masentunut, eikä jaksanut lisätä toimintaa.
(Kirje 18 JT)

Yhteisöjen jäseniin kohdistamaa auttamista ei kaikissa kirjeissä pidetä positiivisena asiana.²⁷ Jotkut vastaajista kokivat auttamisen eräänlaiseksi ansaksi. Esirukousta voidaan käyttää juorujen levityskanavana. Joissain ryhmissä esiintyy käytäntöä, jossa sielunhoidollisten keskustelujen aiheet tuodaan julkisesti koko yhteisön edessä käsiteltäviksi asioiksi. Muutamissa kirjeissä on korostettu, että rukousta käytetään vastuun pakoiluun. Sen sijaan, että tarjotaan konkreettista apua, seurakunnan kokouksissa pyydetään rukouksessa apua Jumalalta. Yhteisö saattaa rukoilla palavasti työttömälle työpaikkaa, vaikka apua tarvitseva henkilö toivoisi jonkun kysyvän yksinkertaisesti vain sitä, onko hänellä seuraavaksi päiväksi ruokaa.

Aineistosta löytyy myös erikoinen poikkeus. Körttiläisessä yhteisössä käytäntö eroaa muista ryhmistä opin ja asenteiden tasolla. Kirjeessä todetaan, ettei tuki ole tarpeen. Körttiläisen elämänkatsomuksen mukaan elämän tuleekin olla vaikeaa.

²⁷ Huolenpitoa kuvattiin joissain kirjeissä myös hyvin vahvoilla kielteisillä kuvauksilla kuten: kiristystä, armotonta, rajattua, ehdollista, sosiaalista kontrollia, nyöri joka sitoo, painostusta ja puolueellista. Kirjeet 4, 7, 15, 33, 44 ja 46.

4.2 Rankaiseminen

Rankaisemisen keinoja ovat esimerkiksi kivun tai häpeän tuottaminen, moite tai vapauden riistäminen. Kullervo Rainio kiteyttää, että normaalin aikuisen rangaistukseksi riittää yleensä pelkkä teon paheksuminen. Vaikka kiitoksilla ei ole meihin paljoa vaikutusta, kiitoksen poisjäänti on harvinaista. Se koetaan Rainion mukaan yleisesti rangaistuksena.²⁸

Helena Saarikoski kuvailee henkisen väkivallan muotoja. Kirjassa ei puhuta hengellisestä väkivallasta, mutta esimerkit sopivat myös uskonnolliseen yhteisöön. Saarikoski toteaa kiusaamista olevan montaa eri muotoa. Niitä ovat erottaminen, eristäminen, mustamaalaaminen, savustus ja boikotointi. Henkinen väkivalta on Saarikosken mielestä usein jopa fyysistä vahingoittavampaa ja vaikeammin parannettavissa koska henkisestä väkivallasta ei jää hoidettavaksi näkyviä vaurioita.²⁹

Aineistosta ilmenee monenlaisia rangaistuksen muotoja. Lievimmiksi voidaan katsoa ojentaminen, syyllistäminen, vaatimus parannuksen tekemiseen, työtehtävien lisääminen, puhutteleminen, kuulustelut, huomiotta jättäminen, juoruaminen ja paheksunta. Astetta pahempia sanktioita ovat ehtoollisen evääminen, uskottomaksi julistaminen, nolaaminen, julkinen ojennus, merkintä³⁰, leimaaminen³¹, oikeuskomitea, vastaamiskielto, temppelelkelpoisuuden menettäminen³², aseman menettäminen ja eristäminen. Eristämisessä on vahvuuksiltaan erilaisia muotoja, kuten tervehtimättä jättäminen, yhteisestä vapaa-ajan vietosta eristäminen tai koko yhteisöstä eristäminen eli erottaminen.

Helena Saarikoski kiinnittää huomiota termeihin ryhmäväkivalta sekä yhteisöväkivalta. Molempia käsitteitä voidaan peilata uskonnollisten yhteisöjen kautta. Saarikoski kuvaa ryhmäväkivaltaa tapahtumana, jossa joukko liittoutuu yksittäistä uhria vastaan. Kukaan ei puutu tilanteeseen. Se hyväksytään hiljaisesti peläten, että voisi itse olla seuraavaksi uhrin asemassa. Yhteisöväkivallasta voi tulla moraalisen kontrollin ja kurinpidon muoto. Se on järjestelmä, jossa lainsäätäjänä, syyttäjänä, tuomarina ja tuomion täytäntöön panijana toimii sama

²⁸ Rainio 1968, 88, 90.

²⁹ Saarikoski 2006, 13, 121.

³⁰ Pidetään puhe aiheesta johon merkitty on syyllistynyt. Nimeä ei mainita, mutta kaikki tietävät kenestä on kysymys.

³¹ Informantin mukaan valtaapitävät voivat ”pärstäkertoimen” perusteella leimata henkilön ”ei toivotuksi seuraksi”. Tämä tarkoittaa, että jäsen karttaa leimatun kanssa seurustelua, jos haluaa pysyä hyvissä väleissä Jehovan todistajien yhteisössä.

³² Temppelelkelpoisuuden menettäneellä ei ole mahdollisuutta korotukseen. Toisin sanoen hän ei voi päästä kuolemansa jälkeen parhaaseen paikkaan, jossa voisi tulla itse Jumalaksi.

yksinvaltainen toimija. Järjestelmä voi toteuttaa kurinpitoa monimuotoisilla rangaistusjärjestelmillä. Ne voivat vaihdella hienovaraisesta ojentamisesta ja paheksumisesta aina erottamiseen ja hylkäämiseen saakka, eli käytännössä sosiaaliseen kuolemantuomioon asti.³³

Esiintyykö uskonnollisissa yhteisöissä yhteisöväkivaltaa? Kyllä, jos käyttää yhteisöväkivallan määritelmänä Saarikosken kuvausta. Useat liikkeet ja lahkot toimivat juuri edellä kuvatulla tavalla. Yhteisö säättää lait, syyttää väärinteosta, tuomitsee väärintekijän ja toimeenpanee rangaistukset. Tämän tutkielman aineistossa mainitaan monia erilaisia rangaistuksia toimeenpanevia henkilöitä tai ryhmiä. Usean yhteisön kohdalla rangaistuksista vastaavia auktoriteetteja ovat pastorit, johtajat, saarnaajat tai puhujat. Tuomareina toimivina ryhminä mainitaan oikeuskomiteat, vanhemmistot, lautakunnat ja toimikunnat.

Jehovan todistajien oikeusjärjestelmä sai informanteilta eniten kritiikkiä. Jehovan todistajien rankaisuvallaa käyttävät seurakunnissa toimivat oikeuskomiteat³⁴. Eräs informantti uskoo, että oikeuskomiteoiden tuomiot on selkeästi päätetty jo etukäteen. Näin ollen syytetyille oli hänen tulkintansa mukaan aivan sama, mitä hän puhui puolustukseksi. Sillä ei olisi mitään merkitystä. Kymmenen Jehovan todistajien yhteisössä toiminutta tai toimivaa informanttia mainitsee kirjeessään oikeuskomitean. Heistä seitsemän moittii³⁵ oikeuskomitean käytäntöjä tai jäseniä.

Jukka Timonen arvostelee lisensointityössään kovin sanakääntein Jehovan todistajien rangaistuskäytäntöjä armon puutteesta. Timosen mukaan synnit kyllä tunnustetaan, mutta sen sijaan että väärintekoon syyllistyneelle Jehovan todistajalle tarjottaisiin anteeksiantamusta, hän saa kurinpalautuksen tai julkinen nöyryytyksen.³⁶

Kullekin yhteisölle tyypilliset oppirakennelmat heijastuvat rangaistuskäytännöissä. Maitobaaritaustaisten informanttien mukaan ryhmässä käytetään ran-

³³ Saarikoski 2006, 123–124.

³⁴ Oikeuskomitea koostuu kolmesta vanhimmistoveljestä. Oikeuskomitean istunnot eivät ole julkisia. Niitä ei saa nauhoittaa, eikä syytetty saa niistä minkäänlaista dokumenttia. Syytetyllä ei saa olla puolustajaa tai todistajia mukanaan. Jos tuomiosta haluaa valittaa, se tulee tehdä kirjallisena.

³⁵ Todetaan, etteivät kyvyt riitä asioiden käsittelyssä. Oikeuskomiteassa syytetyllä ei ole minkäänlaista oikeutta puolustautua seurakunnan edessä, koska hänen kanssaan puhuminen on erottamisen jälkeen kiellettyä. Oikeuskomitean vanhimmat toimivat yhtä aikaa syyttäjinä, puolustusasianajajina ja tuomareina. Informantin mielestä yhtälö on mahdoton. Eräs informantti kutsuu oikeuskomitean toimintaa mielivaltaiseksi. Yhdessä kirjeessä kritisoidaan sitä, että oikeuskomitean jäsenet ovat hyvin heikosti koulutettuja. Eräs informantti moittii sitä, että nämä kouluttamattomat miehet kaivavat esille teini-ikäisten tyttöjen sukupuolielämän asioita yksityiskohtaisesti. Tytöt joutuvat yksin syyttäjiensä eteen. Avustajaa tai asianajajaa ei sallita.

³⁶ Timonen 2007, 151.

gaistusmenetelminä etupäässä nöyryyttämistä. Nöyryyttämisen muotoina käytetään julkista nuhtelua, julkisia anteeksipyyntöjä sekä nolaamista.

Tehokkain rangaistus oli julkinen nuhteleva, jonka suoritti NN tai joku tämän lähettämänä. Myös anteeksipyyntö piti toimittaa kaikille seurakuntalaisille, joita asia koski. Anteeksipyyntöä saattoi joutua hiomaan moneen kertaan, ennen kuin se meni läpi paimenen tarkastuksesta ja sen sai lähettää.
(Kirje MB/MP)

Erityisen vakavana voi pitää kahden informantin mainintaa Maitobaarin jäsenten lapsiin kohdistuvaa kurittamista. Maitobaarissa käytetään lasten rankaisemisessa fyysisistä väkivaltaa, tukistamista ja selkäsaunoja.

Lapsia kuritettiin fyysisesti piiskaa ja tukkapölyä käyttäen, ja kurittaminen oli sallittua myös lastenhoitotilanteissa, kun omat vanhemmat olivat opetusta kuuntelemassa ja lasta hoitivat vuorossa olevat lastenhoitotiimin jäsenet. Tiedettiin varsin hyvin, että fyysinen kuritus on laissa kiellettyä. Toivoimme vain, ettei asia tulisi koskaan esiin ja jos tulisi, kärsisimme marttyyreina sakkotuomiot.
(Kirje MB/MP)

Eräs Maitobaarin painotuksista on avioavaimon alamaisuus miehelleen. Maitobaarissa ollut informantti kuvailee rangaistusta, jossa vaimo laitettiin ryömimään miehensä edessä kahdeksan metriä joka aamu kahden viikon ajan. Tämä oli johtajan määräämä lääke parin avioliitossa esiintyviin ongelmiin.

Yhteisöissä esiintyvät rangaistukset voivat olla julkisia, yksityisiä tai näennäisesti yksityisiä, jolloin asia on kuitenkin kaikkien tiedossa. Jukka Timonen tuo tämän käytännön esille lisensiaattityössään. Timonen kuvailee julkisten moitteiden naamiointia yleiseen nuhteluun. Puheessa ei ketään mainita nimeltä, mutta koko yhteisölle on selvää ketä moite koskee.³⁷

Pahana ongelmana informantit pitävät sitä, että väärinteosta saatu rangaistus ei perustu itse väärintekoon. Teosta seurannut sanktio saattaa olla oikeudenmukaisuuden sijasta suoraan suhteessa väärintekijän sosiaaliseen arvoasemaan.

Ei kohdella tasapuolisesti. Jos seurakunnan vanhin tekee virheen, se johtuu ”epätäydellisyydestä”. Se ymmärretään ja se annetaan anteeksi helposti. Mutta jos seurakunnan tavallinen rivijäsen tekee jotain mikä ei ole ihan oikein tai vaikka ei edes tee, mutta joku väittää niin, niin vanhimmat perustavat ”oikeuskomitean” tutkimaan tätä virhettä. Usein seurauksena on erottaminen, mikäli tämä jäsen ei tirautu ”katumuksen kyyneleitä”. Myös vanhinten lapset saavat ”armon” usein silloin kun tavallisten rivijäsenten lasten kohdalla mono heilataisi. Tasapuolisuudesta en ole koskaan kuullut. Tiedän tapauksen, missä vanhimman täysi-ikäinen poika jäi saman vuorokauden aikana kaksi kertaa kiinni rattijuoppoudesta ja menetti korttinsa, mutta edes tällaisesta rikoksesta ei seurannut vanhimman pojalle mitään sanktiota seurakunnassa, vaikka hän oli toiminut tavalla, mikä oli kristitylle sopimatonta. Tämä

³⁷ Timonen 2007, 151.

poika piti edelleen kokouksissa puheita lavalta, ikään kuin kaikki olisi hyvin ja mitään ei ollut tapahtunut, vaikka puhujilta edellytetään virallisesti moitteetonta käytöstä. Luulen, että tavallinen rivijäsen olisi menettänyt ”edun” pitää yleisölle puheita.
(Kirje 15 JT)

Hyvä sosiaalinen asema voi suojella rangaistuksilta tai lieventää niitä. Jos rangaistuksista ollaan eri mieltä, painaa sen mielipide enemmän, joka on arvoasteikossa korkeammalla sijalla. Saarnaajan sanoilla on enemmän arvovaltaa kuin tavallisella jäsenellä. Saarnaajan kanssa eri mieltä oleva joutuu katumaan ja tekemään parannusta virheistään.

Pelastusarmeijan palveluksessa ollut informantti kirjoittaa, että yhteisössä rangaistusvalta kuului ylimmän johtotiimin tehtäviin. Upseereita ei erotettu. Väärin tehneelle annettiin ymmärtää, että olisi parempi lähteä itse ennen erottamista. Sotilaita erotettiin, mikäli puhuttelu ei johtanut parannuksen tekoon. Säännöt vaikuttivat yhteiskunnan tuomioistuihin saakka. Pelastusarmeijan upseeri ja sotilas eivät informantin mukaan saa käydä oikeutta yleisten tuomioistuinten kautta. Syyttömyys tai syyllisyys ei vaikuta tilanteeseen.

Stephen Arterburn ja Jack Felton kutsuvat uhrin roolia onnettomammaksi kaikista sairaan uskonnon rooleista. Uhrin ovat sopeutuvaisia ihmisiä. He eivät aiheuta ongelmia, koska uskovat kaiken opetuksen tulevan suoraan Jumalalta. Sokealla kannatuksella uhrin mahdollistavat toiminnan. He eivät aiheuta hämmennystä eivätkä ”keikuta venettä”. He unohtavat omat tarpeensa ja uhrautuvat systeemin edun takia ja ovat mieluummin hyväksikäytettyjä ryhmässään kuin luopuvat yhteisöstään. Uhrin suurin pelko on yhteisön ulkopuolelle joutuminen. Johtajat tietävät tämän ja voivat käyttää heitä säännöllisesti hyväkseen. Uhrin piilottavat kaiken surun ja tuskan toisiltaan. Kivusta ja ongelmista huolimatta jokainen heistä käyttäytyy niin kuin olisi suuri etuoikeus saada olla osallisena vain ja ainoastaan ”tässä maailmanlaajuisessa missiossa”.³⁸

Marianne Jansson ja Riitta Lemmetyinen kuvaavat vastaavaa asetelmaa. Luostariyhteisön tavanomainen rangaistus oli määrääjäksi yhteiselämän ulkopuolelle sulkeminen. ”Tuomion alla” oleva sisar eristettiin yhteisistä ruokailuista ja tilaisuuksista. Erottamisen pelosta sisaret alistuvat tuomittavaksi ja rangaistavaksi.³⁹

³⁸ Arterburn & Felton 2006, 196.

³⁹ Jansson & Lemmetyinen, 1998, 62, 145, 154–155.

Ulkopuolisten on vaikea ymmärtää, miksi jäsenet alistuvat vallankäyttäjien mielivallan ja oikkujen edessä. Walter Kania neuvoo epäterveen uskonnon läheisyyteen joutuvia ottamaan yhteisöön etäisyyttä. Mikäli joku sanoo, mitä pitää ajatella ja uskoa, on syytä suhtautua häneen varauksellisesti. Uskonto muuttuu hengellisestä poliittiseksi, jos se sanelee, mitä uskoa ja miten tulee käyttäytyä. Silloin kun pelkoa ja jumalallista rangaistusta käytetään käytöksen muovaamisessa, henkilöä ollaan todennäköisesti altistamassa epäterveille uskonnolle. Tällaisen uskonnon tavoite on olla jokaisen jäsenen elämän korkein auktoriteetti.⁴⁰

4.3 Tasapuolisen kohtelun toteutuminen

Tasa-arvon toteutuminen

Useimpien yhteisöjen toiminta perustuu yhteisön jäsenten tasapuoliselle kohtelulle. Olipa kyse sitten profaanista eli maallisesta tai uskonnollisesta yhteisöstä, tasa-arvoisuutta pidetään lähes poikkeuksetta yhteisön ihanteena. Yksittäisen henkilön suosiminen ilman hänen omia ansioitaan, koetaan muun ryhmän taholta epäoikeudenmukaiseksi.

Informanteilta kysyttiin yhteisöjen tasa-arvon toteutumisesta. Kysymyksellä pyrittiin selvittämään, onko kontrollointikäytännössä eroja saman yhteisön eri jäsenten kesken. Vastauksista voidaan päätellä, että informanttien yhteisöissä arvostetaan tasapuolisuutta. Ainoan selkeän poikkeuksen tekee Kirjeopisto Via. Yhteisön entinen jäsen mainitsee, että jäseniä ei kohdeltu tasapuolisesti ja se oli yhteisössä täysin oikeutettua. Syy epätasa-arvoon oli raamatullinen. Selityksenä olivat jae, joissa mainitaan Johanneksen olleen Jeesukselle rakkain⁴¹ opetuslapsi. Epätasa-arvoisuus yhteisössä ilmeni siten, että toisia jäseniä neuvottiin enemmän. Hierarkiassa alimpana olevia ripitettiin julkisesti ja jotkut heistä joutuivat vaihtamaan jopa sukunimensä.

Uskontojen Uhrien tuki ry nostaa tasa-arvon yhdeksi terveen uskonnollisuuden kriteereistä. Uskonnollisissa yhteisöissä ihmisten kohtelun, puhuttelun ja heistä puhumisen tulee olla tasa-arvoista. Yhteisön jäseniä pitää kohdella kunnioitavasti sekä tasa-arvoisesti riippumatta heidän yhteiskunnallisesta asemastaan, ar-

⁴⁰ Kania 2006, 156–157.

⁴¹ Joh.20:2.

vostaan, ammatistaan, sukupuolestaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai terveydestään.⁴²

Kirjeopisto Vian tekemää poikkeusta lukuun ottamatta, kysymykseen tasapuolisesta kohtelusta tuli hyvin samankaltaisia vastauksia lähes⁴³ jokaisesta tutkielman kohteena olevasta yhteisöstä. Useimmissa kirjeissä painotettiin, että säännöt eivät olleet samoja kaikille. Pari vastaajaa ei ollut varma, oliko hänen ryhmässään ollut tasapuolisuutta vai ei. Vain muutamassa kirjeessä tuotiin selkeästi esille tasapuolinen suhtautuminen kaikkiin jäseniin. Myös tasapuolisuus koetaan eri tavalla⁴⁴ henkilöstä ja lähipiiristä riippuen.

Vastausten perusteella vaikuttaa siltä, että lähes jokaisessa yhteisössä on jonkinlainen arvojärjestys. Yksinkertaisimmillaan se on yhteisön auktoriteettihenkilöiden⁴⁵ tai heidän perheenjäsentensä eriarvoinen suhde ryhmän muihin jäseniin. Vaikka yhteisöjen periaatteena on pyrkimys hyvään ja tasapuolisuuteen, voi jäsen tuntee itsensä ”toisen luokan uskovaiseksi”.

Järjestäytyneissä ryhmissä on tavallisesti selkeä työnjako. Ihmisillä on erilaisia tehtäviä ja rooleja. Näin on myös uskonnollisissa yhteisöissä. Tästä otetaan esimerkkinä Jehovan todistajien yhteisö. Yhdysvalloissa vaikuttavan hallintoelimen ja seuran presidentin lisäksi järjestöllä on maakohtaisesti monisäikeinen hierarkkinen järjestelmä. Seurakunnissa on julistajia, tienraivaajia ja erikoistienraivaajia. Muuta hierarkiaa on avustava palvelija, vanhin, vyöhykevalvoja, piiri-valvoja, kierrosvalvoja sekä esivalvoja.

Jäseniä ei kohdella tasapuolisesti. Yhteisön sääntöjen rikkomisesta seuraa joitakin sanktioita. Vaikka yksilö katuisi, häntä ojennetaan ja tästä ilmoitetaan seurakunnalle. Hänellä on sen jälkeen jonkin aikaa rajoituksia esim. ei voi vastata kokouksissa. Riippuu paljon yksilön ”pästäkertoimesta” ja siihenastisesta maineesta ja perhe/sukutaustasta, miten häntä kohdellaan ilmoituksen jälkeen. Tai kuten omassa tapauksessani, kun olin rikkonut yhteisön sääntöjä, mutta katunut, asiasta vaiettiin eikä julkista ojennusta annettu lainkaan, koska olin vanhimman vaimo.

Yksilö voi myös toisaalta saada ”leiman” otsaansa: Huonoa seuraa, kartettava!

(Kirje 21 JT)

⁴² Terve uskonnollisuus, www-dokumentti.

⁴³ Kolme informantia jätti kokonaan vastaamatta tähän kysymykseen.

⁴⁴ Vastausten perusteella voidaan todeta, että myös tasa-arvoisuuden kokeminen on hyvin subjektiivinen tunne. Samoin kuin hengellisen väkivallan suhteen, on kyse tunteista. Eroja löytyi myös saman yhteisön sisällä. Tilanne, joka toisesta yhteisön jäsenestä tuntuu hyvältä ja oikeudenmukaiselta, voi toisesta olla kestämaton ja epäreilu. Ihmisille on ominaista, että suurimmat epäkohdat havaitaan vasta sitten, jos ne kohdistuvat omaan persoonaan.

⁴⁵ Kirjeissä mainittuja auktoriteettihenkilöitä ovat esimerkiksi papit, puhujat, vanhimmat, SRK:n johtokunnan jäsenet, pastori ja johtaja.

Jos johtavassa asemassa olevilla on paljon valtaa, he voivat valita omat suosikkinsa. Joissain yhteisöissä auktoriteettien ympärille on muodostunut pieni sisäpiiri. Tällaisessa tapauksessa voidaan puhua eräänlaisesta hovista tai valiopiiristä.

Pastorin ympärillä oli se valiopiiri ja sitten olimme me muut. Seurakunnassa ei näkynyt laitapuolen kulkijoita, jäsenet olivat varakkaita, iloista esittäviä, hyvissä asemassa. Jos heikko ja laitapuolen kulkija eksyi kokoukseen, ei käynyt monta kertaa.
(Kirje 25 Ek)

Kirjassa Toxic Faith todetaan, että yleensä vahva johtaja poimii ympärilleen heikkoja alaisia. Heitä on helpointa manipuloida ja huijata. Helposti johdateltavat ihmiset toteuttavat kaikki auktoriteettihenkilön toiveet kyseenalaistamatta.⁴⁶

Perheen vaikutus seurakunnan sisäisessä arvomaailmassa

Aineiston perusteella lasten olemassaolo voi nostaa tai laskea perheen aikuisten sosiaalista asemaa yhteisön sisällä. Toisissa yhteisöissä lapset katsotaan eräänlaiseksi meriitiksi eli ansioksi varsinkin synnyttäjälle. On myös yhteisöjä joissa lapsia pidetään taakkana tai ainakin esteenä Jumalan työn täysipainoiselle toteuttamiselle.

VI yhteisössä voi ansioitua ja ansaita etuoikeuksia synnyttämällä ja ansioitumalla muuten Siionin työssä. Mitä ahkerampi työmuurahainen ihminen on, ja mitä suurempi perhe lähinnä naisella on, sitä korkeammalla hän on sosiaalisessa asemassa. Jos ihminen kuitenkin uupuu eikä omaa superihmisen voimia hän vajoaa sinne sosiaalisesti kaikkein halveksituimpien joukkoon.
(Kirje 13 VL)

Eriarvoisuus voi koskettaa perhe-elämää useilla eri alueilla. Aineistosta ilmenee tapaus, jossa vanhoillislestadiolaisessa liikkeessä arvoasema vaikutti suoraan suhde- ja käyttökäytökseen syntyvyyden säännöstelyssä. Informantti mainitsee, että eräs liikkeen ansioitunut henkilö puhuu kovasanaisesti ehdottoman ehkäisykiellon puolesta, vaikka hänen omalle vaimolleen on tehty sterilisaatio. On helppoa sanoa, että sairauden kohdatessa luontokin opettaa pidättäytymään, kun tämä sääntö ei ulotu omaan elämään saakka.

Jehovan todistajana yli 30 vuotta toiminut informantti nostaa esille edellisestä esimerkistä täydellisesti poikkeavan ajatusmaailman. Kirjoittaja korostaa, että lapsettomuuden vapaaehtoisesti valinneita miehiä suositellaan helpommin seurakuntien johtotehtäviin. Toinen Jehovan todistajana myös yli 30 vuotta ollut

⁴⁶ Arterburn & Felton 2006, 143.

informantti toteaa, että yhteisön haaratoimistoissa ympäri maailmaa on yleensä vain lapsettomia pariskuntia.

Kuitenkin yhteisössä kannustetaan jäseniä keskittymään hengellisiin toimiin ja välttämään huomiota hajottavia tekijöitä, joihin voi lukeutua puoliso tai mahdolliset lapset. Jotkut siis pidättäytyvät menemästä naimisiin tai hankkimasta lapsia osallistuakseen mahdollisimman paljon seurakunnan toimiin. – –

Muistan hyvin alkuraskauden huonon omantunnon ja lievän häpeän tunteen siitä, että olimme halunneet lisää lapsia. Odotukset seurakunnassa olivat minun suhteeni sellaiset, että kun poikamme aloittaisi koulun, minä aloittaisin kokoaikaisen tienraivauksen eli käyttäisin 90 tuntia kuussa saarnaamiseen. Monille tieto raskaudestani tuli melkoisena yllätyksenä. Minulla kesti pitkään päästä tasapainoon äitiyden ja seurakunnan julistajan vaatimusten täyttämässä.

(Kirje 21 JT)

Yllä olevan lainauksen kirjoittanut informantti on ollut ryhmän aktiivinen jäsen yli 20 vuotta. Hän noudatti miehensä kanssa annettuja ohjeita tunnollisesti vuosien ajan. Viimein he päätyivät tekemään asiassa oman ratkaisunsa. Informantti kertoo olleensa jälkepäin onnellinen siitä, että he päättivät toimia yhteisön ohjeita vastaan ja yrittää perheellisäystä häpeästä huolimatta.

Yhteisön odotuksia ja asenneilmastoa vastoin toimiminen ei ole helppoa. Kapinoiva kokee syyllisyyttä ja häpeää toivoessaan lasta, vaikka lapsen tulisi olla avioparille luonnollinen ja iloinen asia. Ryhmän normeja vastaan toimiminen vaatii rohkeutta. Ne, joilla riittävää rohkeutta ei ole, joutuvat sopeutumaan yhteisön mielipiteeseen. He jäävät anonyymien auktoriteetin⁴⁷ suggestion uhreiksi. Tänäkin päivänä useiden todistajapariskuntien haaveena on hankkia lapset vasta paratiisissa⁴⁸, jota he odottavat maan päälle Harmagedonin sodan jälkeen.

Mikä selittää vanhoillislestadiolaisen ja Jehovan todistajien täysin päinvastaiset näkemykset perheellisäykseen? Käytäntöjen juuret ovat vahvasti sitoutuneet yhteisöjen oppirakennelmiin. Vanhoillislestadiolainen seurakuntakäsitys lähtee siitä, että seurakunta kasvaa sisältä päin. Jäsenmäärän lisäys tulee omien jälkeläisten kautta. Ryhmään ei pyritä värväämään yhteisön ulkopuolisia. Mitä enemmän jälkeläisiä tuotetaan, sitä suurempi kasvu seurakuntaan saadaan. Jehovan todistajat toimivat täysin vastakkaisesti. Heidän yhteisönsä on hyvin vahvasti ulospäin suuntautuva. Ovelta ovelle -työ eli kentällä käyminen ja uusien jäsenten värvääminen on todistajan tärkein tehtävä. Seurakunta kasvaa yhteisön ulkopuolelta. Omien jälkeläisten synnyttämistä ei suosita, koska lapset ovat yksi suurimmista esteistä julistustyössä. Perheelle annettu aika on pois seurakunnalle annettua ajasta. Lasten hankkiminen ei ole kiellettyä, mutta virallinen opetus suosittaa

⁴⁷ Anonyymiä auktoriteettia käsitellään lisää tulosluvussa 5.1.

⁴⁸ Hakala 1995, 35.

aviopareille lapsettomuutta⁴⁹. Myös yksin elämistä suositetaan. Vaihtoehtona puolison tai perheen sijasta tarjotaan sananpalvelukseen käytettävän ajan lisäämistä. Kumpikin näistä suosituksista tähtää kaikkien liikenevien voimavarojen käyttämisestä uusien jäsenten värväämiseen.

Puolison ja suvun vaikutus tasa-arvon toteutumiseen

Arvonantoa voi saada oman suvun tai puolison suvun kautta. Useamman kuin yhden tai kahden tutkielman yhteisön kohdalla informantit kertovat erityisistä valtaa pitävistä suvuista. Korkeammassa asemassa olevaan sukuun syntyminen tai arvostettuun sukuun kuuluvan kanssa avioituminen saattaa vaikuttaa merkittävästi asemaan.

Nykyisessä seurakunnassa täytyy kuulua johonkin tiettyyn sukuhaaraan tai omata jonkun mielettömän hyvän taidon, että pääsee sisäpiiriin.
(Kirje 46 Hel)

Yllä olevan informantin lisäksi toinenkin helluntailainen informantti kirjoittaa sosiaalisen aseman ja sukupuolen vaikutuksesta. Hän toteaa, että helluntailiikkeessä ”suvut” ovat vahvasti vallassa. Asemaan vaikuttaa se, kenen lapsi olet tai kuka isovanhempasi on. Arvoasema näkyy ja tuntuu. Näin siitä huolimatta, että ulkopuolisille kerrotaan kaikkien olevan yhteisössä yhtä tärkeitä ja arvostettuja. Puheet eivät kohtaa todellisuutta.

4.4 Informanttien ajautuminen mielenhallintaan

Informanteilta kysyttiin myös ryhmän jäsenyyteen johtaneesta prosessista. Uskonnolliseen yhteisöönsä liittyvät voidaan jakaa aineistossa karkeasti kahteen ryhmään. Ensimmäiseen joukkoon kuuluvat ne, jotka ajautuvat mukaan lapsuudessa. Näitä ovat yhteisöön syntyneet sekä ne, joiden vanhemmat liittyvät mukaan lasten ollessa pieniä. Toinen ryhmä muodostuu aikuisiällä opetuksesta kiinnostuneista. He ovat tehneet itsenäisen päätöksen liittymisestään.

Saara Kinnunen arvioi kodin merkitystä uskonnollisuuden kehityksessä. Kinnusen mukaan autoritaarista kasvatusta harjoittavan kodin lapset omaksuvat mustavalkoisen uskon. He sisäistävät opetuksen oikeasta ja väärästä omassa ja muiden elämässä. Niinpä he suhtautuvat yleensä tuomitsevasti muihin. Heidän uskonsa on valmiiksi kaavamaisista. Tämän lisäksi he ovat eläneet tilanteessa, josta

⁴⁹ Franz 2002, 285, 295.

on mitä todennäköisimmin puuttunut rohkeus kyseenalaistaa vanhempien uskonnollisia malleja.⁵⁰

Voiko henkilö tiedostaa itse olevansa mielenhallinnan uhri? Pystyykö manipuloitu ymmärtämään, mitä hänelle prosessissaan tapahtuu? Näihin itse asettamiinsa kysymyksiin Steven Hassan vastaa kieltävästi. Hassan toteaa, että useimmat ulkopuolella olevat käsittävät sisällä olevan henkilön vaikeuden havaita mielenhallinnan olemassaoloa.⁵¹ Kontrolloinnin havaitseminen vieraisissa yhteisöissä voi olla helppoa niille, jotka eivät näe vastaavaa ongelmaa omassa yhteisössään ja itsessään. Uskontojen uhrien tuen sivuilla tilannetta verrataan⁵² siihen, ettei kehyksiä voi nähdä, jos on itse kuvassa sisällä.

Eräs informantti tuo esille tämän ongelman. Liikkeessä sisällä ollessaan hän ei ajatellut yhteisön toimintaa kontrollointina. Muiden tavoin hän piti sitä huolehtimisena ja välittämisenä. Vasta alkaessaan ilmaista todellisia ajatuksiaan, jotka poikkesivat yhteisön antamista ajatusmalleista, hän tiedosti tarkoituksellisen manipuloinnin.

Marianne Jansson ja Riitta Lemmetyinen korostavat samaa ongelmaa. Näennäisestä huolenpidosta voi pahimmillaan muodostua otollinen manipulaatioväline. Luostarissa kontrollointi saatettiin naamioida hengellisen kasvun opettamiseksi. Väittäessään tietävänsä, mikä kussakin tilanteessa olisi paras tapa toimia, johtava sisar pystyi kohtelemaan muita sisaria niin kuin itse halusi.⁵³

Ketkä kiinnostuvat näistä ryhmistä ja joutuvat mielenhallinnan uhreiksi? Hannu Lauerma tuo esille, että hyvin harvat heistä ovat älyllisesti muita alemmalla tasolla tai psyykkisesti sairaita. Yhteisenä piirteenä uhreilla voidaan nähdä ainoastaan selkeä suggestioherkkyys. Monet lahkoista hurmaantuneet ovat lähteneet mukaan suuren surun tai elämänkriisin keskeltä. Kun riippuvuus on syntynyt, perääntyminen on huomattavasti vaikeampaa kuin voisi kuvitella.⁵⁴

Matti Liljeqvist ottaa esille kaksi mielenhallinnan kohteiksi sopivaa yhtenäisempää ryhmää. Ensimmäinen ryhmä on kriisin kohtaamat ihmiset. Omat tai läheisen ihmisen vakavat sairaudet, lähipiirissä tapahtuneet kuolemantapaukset, työongelmat, tai uusi kotipaikkakunta muuttavat elämää. Oma paikka on löydetä-

⁵⁰ Kinnunen 1996, 42.

⁵¹ Hassan 1990, 53.

⁵² Aivopesu – vapaasta tahdosta?, www-dokumentti.

⁵³ Epäilykset töiden laiminlyönneistä antoivat esimiessisarelle syyn eritystarkkailuun, jonka kohteena ollut sisar joutui kirjoittamaan vihkoon päivän askareet minuutin tarkkuudella. Vihkon ja valvonnan sanottiin olevan hyväksi sisaren kasvulle ja kehitykselle. Minuuttiaikataululla tehtyä kontrollointia jatkui vuoden ajan. Jansson & Lemmetyinen 2006, 47–48.

⁵⁴ Lauerma 2009, 127; Katso myös Lalich & Tobias 2006, 21–22.

vä uudestaan. Tällaisessa tilanteessa voi olla helpottavaa, jos joku ulkopuolinen sanoo, miten asioiden tulisi olla. Uskontoaan ryhmän ulkopuolella oleville tarjoavan henkilön osoittama ylenpalttinen rakkaudellisuus⁵⁵ ja välittäminen herättävät luottamuksen myös hänen yhteisöönsä. Toisen mielenhallinnalle otollisen ryhmän muodostavat turhautuneet joilla on halu muutokseen elämässään. Jatkuvien epäonnistumisten jälkeen ihminen alkaa toivoa muutosta. Jos hänelle tällaisessa tilanteessa tarjotaan toivoa paremmasta huomisesta, hänet on helppo saada ansaan.⁵⁶

Analyysin 49 kirjeen informanteista 23 kertoo liittyneensä tai tulleensa liitetyksi yhteisöön lapsena tai heti syntymänsä yhteydessä. Moni painottaa sitä, että ryhmään liittyminen tapahtui lapsuudessa⁵⁷ pakonomaisesti. Valinnanvaraa ei ollut. Kirkon herätysliikkeiden jäsenillä liittymiseksi on katsottu perinteinen luterilainen kaste, joka on toimitettu vauvana.

En liittynyt. Minut liitettiin syntymästani asti. Minulle ei koskaan annettu muuta mahdollisuutta. Kuulumistani ko. ryhmään pidettiin itsestään selvänä. Selväksi tehtiin myös se, ettei ollut suotavaa, että eroaisiin ryhmästä.
(Kirje59 VL)

Olen kasvanut siihen. Eli muita vaihtoehtoja ei ole ollut! Koko elämä on pyörinyt sen ympärillä, koska koko suku, ja kaikki kaverit olivat heitä. Eli koko todellisuuteni oli rajoittunut lestadiolaisuuteen, muu maailma on ollut vieras ja uhka.
(Kirje 6 VL)

Kahdeksan haastateltua on mennyt kasteelle⁵⁸ alaikäisenä. Kaksi heistä on ollut kastettaessa vain kahdeksanvuotiaita⁵⁹.

Minut kastettiin ja konfirmoitiin 8-vuotiaana. Mormonit uskovat että 8-vuotias on jo vastuullisessa iässä, mutta ainakaan minä en tuossa iässä ollut kypsä tekemään sellaista valintaa, kasteelle meno johtui isän halusta – ja luottaahan lapsi vanhempansa, jos tämä sanoo että niin on hyvä ja oikein.
(Kirje 55 MAP)

⁵⁵ Tällaista normaalia vahvempaa ja tarkoitushakuista rakkaudellisuutta kutsutaan joidenkin uskontojen piirissä rakkauspommitukseksi. Värväystilanteessa käytetty tunnelataus laantuu yleensä siinä vaiheessa kun henkilö on saatu vahvasti sitoutettua mukaan toimintaan esimerkiksi kasteelle.

⁵⁶ Luennon sivut 2–3/11. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti.

⁵⁷ Katso myös Lalich & Tobias 2006, 241.

⁵⁸ Ryhmään kuuluu yhteisöjä, joissa kasteelle menijät ovat olleet 8–17 vuoden ikäisiä ja ovat voineet myös itse jossain määrin vaikuttaa kastepäätökseensä.

⁵⁹ Kahdeksanvuotiaana kasteella käyneet kuvaavat kasteen tapahtuneen isän halusta tai ”vapaasta tahdosta” joka oli itse asiassa itsestäänselvyys. Muita kasteesta tulleita kommentteja oli: kollektiivinen painostus, ei aivan oma valinta ja itsestäänselvyys kuin syöminen tai juominen, koska mieleen ei edes tullut muita vaihtoehtoja. Vain yksi alaikäisenä kasteella käynyt kertoi menneensä kasteelle omasta halustaan. Hän oli mennyt kasteelle muita informantteja vanhempana, vasta 17-vuotiaana.

Kontrolloivan lahkoon piiriin syntyminen tai pienenä lapsena joutuminen altistaa lapsen indoktrinaatioon. Mitä vakuuttuneimpia vanhemmat ovat vakaumuksestaan, sitä todennäköisemmin he yrittävät siirtää asenteensa lapsiinsa. Lapsi haluaa miellyttää vanhempiaan ja ristiriitatilanteita välttääkseen, hän sitoutuu vanhempiensa antamiin vaihtoehtoihin. Lapset eivät yleensä juurikaan kapinoi vanhempiaan vastaan uskonkäsityksissä ennen murrosikää.

Uskonnolliseen aatteeseen on helppo tarttua, jos kokee että sen takaa löytyy Jumalan tahto. Sellaisessa tilanteessa voi tuntua hyvä jättää oma tahtonsa ja jättäytyä muiden ohjailtavaksi. Saara Beckman toteaa mukautumisen käyvän helpoimmin silloin, kun lapsi on pieni eikä tiedä paljoakaan maailman menosta. Oma tahto voidaan riistää ja pakottaa vastaanottamaan se, mitä päähän ahdetaan. Tällainen ihminen luulee, että näin on oikein, eikä mitään muuta olekaan.⁶⁰

⁶⁰ Beckman 1999, 54.

5. Vallankäyttö ryhmässä ja vallankäyttäjän profiili

5.1 Auktoriteetti, oppi, valta ja asema

Hannu Lauerma nostaa autoritaarisuuden yhdeksi lahkoon vaarallisuutta kuvaavaksi piirteeksi. Vaarallisiksi katsotuissa uskonnoissa auktoriteettihenkilöiden määräyksiä ei saa arvostella. Oppien arvostelijat ja tottelemattomat yksilöt suljetaan ulos yhteisöistä. Lauerma tuo esille myös kysymyksen hierarkkisyyden epäterveydestä. Onko yhteisössä eteneminen sidottu omiin suorituksiin ja kuuliaisuuteen auktoriteetteja kohtaan?¹

Erich Fromm määrittelee auktoriteetin ihmisten välisillä suhteilla. Autoritaarisessa suhteessa toinen pitää toista itseään ylemmässä asemassa. Auktoriteetin ei välttämättä tarvitse olla henkilö eikä yhteisö. Sanalla voidaan kuvata myös sisäistä auktoriteettia jota voidaan kutsua velvollisuudeksi, omatunnoksi tai joskus jopa yliminäksi. Fromm nimittää sitä avoimeksi auktoriteetiksi. Avoimen auktoriteetin lisäksi hän ottaa tekstissään esille ”anonyymin” auktoriteetin. Anonyymi auktoriteetti on hänen mielestään huomattavasti avointa tehokkaampi. Terveeksi järjeksi tai yleiseksi mielipiteeksi naamioitunutta avointa auktoriteettia ei yleensä epäillä. Kyseessä on eräänlainen suggestio, jossa ei kyetä näkemään käskyä eikä käskijää. Anonyymin auktoriteetin taktiikkana on käyttää hellävaraista taivuttelua suoran painostuksen sijasta.²

Uskovainen ”haluaa” olla käyttämättä ehkäisyä, korvakoruja, maantienväristä tukkaa jne. Eikä hän ”halua” käyttää alkoholia, edes saunakaljan verran.
(Kirje 52 VL)

Ehdotonta kieltoa ei ollut, mutta rivien välissä jälleen oli asenne, että kunnon uskovainen ei meikkiä kaipaa tai sitä piti olla niin vähän, ettei se juuri erottunut. Vaatteiden tuli olla riittävän säädyllisiä. Kunnon uskovainen luki vain kristillisiä kirjoja, katseli vain Jeesus-elokuvia, ei käynyt teatterissa (syntiä!) eikä katsonut televisiosta juuri pikkukakkosta väkevämpiä ohjelmia.
(Kirje 53 Hel)

Informanttien kirjeistä voidaan havaita, että tällainen anonyymin auktoriteetin taktiikka on käytössä useassa yhteisössä. Henkilöä ei suoraan kielletä tekemästä jotain tiettyä asiaa. Sen sijaan hänelle opetetaan asiat, joita uskovainen ei halua tai haluaa tehdä, kaipaa tai ei kaipaa. Näin yleisestä mielipiteestä saadaan tehokas auktoriteetti ja pelote, joka estää jäsentä toimimasta yhteisön sääntöjä vastaan.

¹ Lauerma 2006, 236–237.

² Fromm 1962, 160–163.

Käytännössä on yhdentekevää sanotaanko, ettei uskova saa käyttää ehkäisyä, vai että uskova ei halua käyttää ehkäisyä. Lopputulos on sama, vanhoillislestadiolainen uskova ei käytä ehkäisyä. Kun sääntö puetaan uskovien yhteiseksi haluiksi, ei todellista kieltäjää eikä kieltoa nähdä, eikä sitä vastaan voi kapinoida.

Oppien ja normien omaksuminen ja noudattaminen

Manipuloivan uskonnollisen yhteisön vaikutuksesta identiteettinsä hukannut jäsen uskoo alistaneensa itse itsensä täysin vapaaehtoisesti ryhmälle, johtajalle tai Jumalalle. Tiukan kontrollin alla ryhmän jäsen ei kuitenkaan tee ratkaisujaan itse, vaan hänen arviointikykyään heikennetään ja ratkaisujen muodostaminen tehdään tarkoituksellisesti hyvin vaikeaksi. Jäsen saattaa tulla niin riippuvaiseksi yhteisöstään, ettei hän lopulta pysty tekemään pieniäkään päätöksiä ilman ohjausta.

Tavallisesti uskonnollisen yhteisön jäsen omaksuu helposti ryhmän normit. Mitä kauemmin hän on ollut mukana, sitä tarkemmin hän ne tuntee ja osaa sopeuttaa käyttäytymisensä niiden mukaan. Sosiaalipsykologian professori Kullervo Rainiosta on mielenkiintoista, että vain harvoja uskonnollisen ryhmän sisäisiä normeja voidaan ilmaista sanallisten sääntöjen kautta. Sanattomien sääntöjen oppiminen onnistuu hänen mukaansa suhteellisen harvoin ilman hairahtumista ja yhteisön painetta.³

Miehillä on tummat puvut krakan kanssa (rusetti ei kelpaa) ja naisilla on aina hame. Niillä, jotka pukeutuvat ”oikein”, on arvostelukykyä. Vasta-alkajalta ei voida edellyttääkään arvostelukykyä, mutta siinä vaiheessa kun henkilön pitäisi jo tietää oikea pukeutumiskoodi, hänen ”epäasialliseen” pukeutumiseensa suhtaudutaan paheksuen.
(Kirje 29 JT)

Kun yksilö on ollut tarpeeksi kauan ristiriitatilanteessa, jossa hän on yrittänyt ymmärtää omituisia oppeja ja väittämiä, hän luovuttaa. Tämän jälkeen hän sopeutuu yhteisön malliin toimimalla samalla tavalla kuin olettaa muidenkin ajattelevan ja tekevän.⁴

Matti Liljeqvist tuo tekstissään esille olennaisen asian uskonnollisen auktoriteetin vallasta. Yleensä uskonnolliset johtajat toimivat ”Jumalan valtuutuksella”. Tämä näyttäisi olevan selvää ainakin heille itselleen. Erääksi johtajan tärkeimmistä ominaisuuksista Liljeqvist mainitsee karismaattisuuden. Vahva karismaattinen

³ Rainio 1968, 61–62.

⁴ Aivopesu – vapaasta tahdosta?, www-dokumentti.

johtaja saa yhteisön jäsenet luottamuksen ja innon valtaan. Tällainen persoonajohtaja vaikuttaa enemmän tunnetasolla kuin ajatuksen ja järjen tasolla.⁵

Karismaattinen johtaja tarvitsee aina kannattajajoukon. Kannattajajoukko kokee johtajan toteuttavan juuri heidän unelmiaan ja edustavan heidän ajatuksiaan. äärimmäisessä tapauksessa yhteisö on valmis seuraamaan johtajaansa vaikka kuolemaan. Karismaattisen auktoriteetin sanat saavat suuren merkityksen. Hän saavuttaa usein legendan maineen jo eläessään. Hänestä voidaan kertoa tarinoita, joista suurin osa on mielikuvituksen tuotetta. Karismaattinen johtaja vakuuttaa puhetaidollaan ja esiintymisellään. Useimmat uskonnolliset johtajat ovat karismaattisia.⁶

Jos uskonnollinen yhteisö on tiukasti manipuloitu, on auktoriteettihenkilöllä verraten vapaat kädet muodostaa oma asemansa toiveidensa mukaan. Kun hän on saavuttanut tarpeeksi vahvan aseman, hän voi julistaa olevansa profeetta, kuningas tai jopa Jumalan Pojan maanpäällinen inkarnaatio⁷. Haastatteluaineistosta kävi ilmi, että useassa eri yhteisössä⁸ puhuttiin profeetasta tai profeetoista.

Oppikysymyksiä ei missään tapauksessa saanut arvostella. Eikä opettajia, joita oli kaksi. Vain tällä yhteisöllä oli totuus/Totuus. Perustajajäsenistä vanhemmalla oli aito selvänäköisyys, muilla ei, paitsi ehkä ajoittain. Tämä vanhempi antoi 1970-luvulla ymmärtää olevansa Jeesuksen inkarnaatio.
(Kirje 48 Via)

Kirkolla on oppinsa mukaan profeetta ja lisäksi apostolit, jotka myöskin ovat profeettoja. Profeetan uskotaan saavan ilmoituksia suoraan Jumalalta. Profeetan sanomisia ei siis tule kyseenalaistaa.
(Kirje 55 MAP)

Entiset maitobaarilaiset kuvailevat kirjeissään yhteisön auktoriteettihahmoa ja hänen suosikkejaan. Eräs heistä mainitsee Maitobaarin ryhmän johtajalla olleen

⁵ Luennon sivu 9/11. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti.

⁶ Vilkkö-Riihelä 1999, 657.

⁷ Yksi tällaisista Jeesuksen inkarnaationa eli Kristuksen uutena ruumiillistumana itseään pitävistä on Siperiassa Krasnodarin alueella asuva entinen venäläinen liikennepoliisi Sergei Torop. Hänen kannattajansa elävät parhaillaan (huhtikuussa 2010) vuotta 50. Yhteisön ajanlasku on alkanut Toropin syntymästä 14. tammikuuta. Vissarioniksi itseään kutsuva Torop on saarnannut sano- maansa jo noin 20 vuotta. Hänellä on myös omat nettisivut. STT, 2009; Vissarion, www-doku- menti.

⁸ Profeetat tai yksittäinen profeetta tulee esille Mormonikirkossa, Maitobaarin / Maanantaipiirin yhteisöissä, Adventtikirkossa, helluntaiseurakunnissa, Elävät kivet – yhteisössä, Cityseura- kunnassa sekä Suomen vapaa lähetys ry:n yhteydessä. Jehovan todistajien yhteydessä nostetaan esille hallintoelimen merkitys. Vanhoillislestadiolaista yhteisöä kuvaavissa kirjeissä ei mainittu sanaa profeetta, mutta useassa eri tekstissä tuodaan esille, että puhujat eli saarnaajat ovat ihmisiä, joiden kautta Jumala puhuu. Myös esikoislestadiolainen käsitys on aineiston perusteella se, että vain saarnaajien ymmärrys on oikea. Kirjeopisto Vian jäsenenä ollut puhuu selvännäkijöistä. Lisäksi yhdessä helluntailaisuudessa mukana olleen informantin kirjeessä mainitaan tässä yhteydessä sana oraakkeli. Oraakkelin synonyymejä ovat tietäjä, ennustaja tai selvännäkijä.

myös ”silmätikkuja”. Tällaiseksi auktoriteettipersonan negatiivisen huomion kohteeksi joutuva tulee olemaan mitä todennäköisimmin epäsuosiossa myös muun ryhmän silmissä.

Johtaja halusi, että häntä pidettiin profeettana. Hän mm. sanoi, että sai Jumalalta niin tarkat tiedot tulevaisuudesta kuin vain halusi. Hän kuitenkin lopetti kysymästä liian tarkkoja kysymyksiä, koska elämä kävi perin tylsäksi, kun aina tiesi, mitä seuraavaksi tulisi tapahtumaan. Johtaja perusteli asemaansa myös kertomuksillaan tekemistään ihmeistä. Hän kertoi, että oli saanut sateen lankeamaan tarkkaan rajattuun paikkaan, pysäyttänyt luodin paljain käsin ja monia muita tämän kaltaisia juttuja.

(Kirje 41 MB/MP)

Auktoriteetti ei aina itse ilmaise suoraan sanallisesti olevansa profeetta. Profeetalaisuus voidaan Matti Liljeqvistin mukaan ymmärtää siitä, että kyseinen henkilö kertoo itsellään olevan yliluonnollista ja muilta salattua tietoa. Raamattuun perustuvissa laškoissa johtajat voivat olla omasta mielestään ainoita henkilöitä, joilla on kyky selittää Jumalan sanaa oikein ja korottavat siten itsensä profeetan asemaan.⁹

Useassa tutkimusaineiston kirjeessä mainitaan Jumalan tai Pyhän Hengen ohjaus Raamatun tekstien selittäjänä. Pyhän Hengen inspiroiva vaikutus voi koskea vain yhtä johtajapersoonaa, pientä ryhmää yhteisön johdossa tai esimerkiksi kaikkia yhteisön saarnaajia. On kuitenkin yhteisöjä, joissa uskotaan armolahjojen¹⁰ olevan kaikkien jäsenten ulottuvilla. Näin on esimerkiksi helluntaiseurakunnissa, joissa Pyhän Hengen lahjat kuten profetointi on myös tavallisten jäsenten käytössä. Aineiston pohjalta voidaan todeta, että mitä tiukimpiin rajoihin Raamatun tulkinta ja Pyhän Hengen vaikutus yhteisössä sijoitetaan, sitä ankarammin suhtaudutaan profetioiden, oppikysymysten ja auktoriteettien kritisointiin.

Lapsuudesta on mieleen jäänyt, kuinka seuroissa saarnaajat käyttivät seuraavaa ilmaisua: Minun kauttani meidän taivaallinen isämme puhuu teille rakkaat seuravieraat.
(Kirje 49 VL)

Tällainen harvoille ja valituille annettu jumalallisen ymmärryksen lahja johtaa yhteisön jäsenet luonnollisesti ehdottomaan kuuliaisuuteen näitä auktoriteetteja kohtaan.¹¹

⁹ Luennon sivu 2/11. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti; Arterburn & Felton 2006, 138–139.

¹⁰ Armolahja (kr. kharisma) on Jumalan antama lahja tai kyky seurakunnan rakentamista ja palvelua varten. Raamatussa mainittuja armolahjoja ovat esimerkiksi profetointi ja kielillä puhumisen lahja. 1Kor.14.

¹¹ Luennon sivu 2/11. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti.

Tanja Kukkulan tutkimuksessa informanttien kertomuksissa keskeistä on ollut se, että johtaja siirtävät omaa vastuutaan syrjään vetoamalla uskonnollisiin teksteihin. Tällöin hengellistä painostusta kokeneella jäsenellä ole mahdollisuutta vastakkaiseen mielipiteeseen opinkohdista, vaikka sellaiseen olisi tarvetta. Kun auktoriteettiin suunnattu kritiikki kääntyy koskemaan johtajan sijasta uskonnollisia tekstejä, on oppi hyväksyttävä ehdoita.¹²

Tutkimusaineistosta¹³ nousee voimakkaasti esille se, että tiukasti kontrolloiduissa yhteisöissä omia näkemyksiä oppikysymyksistä ei hyväksytä. Kahdeksassa kirjeessä on maininta, että joskus arvostelua tapahtuu, mutta siitä ei yleensä selviä ilman sanktioita¹⁴. Peräti 33 kirjeessä todetaan, ettei oppeja saa arvostella. Useassa kirjeessä oppien arvostelu käsitetään Jumalan arvosteluksi. Oppi on saanut Jumalan aseman. Joissain seurakunnissa oppikysymysten kritisointi rinnastetaan Pyhän Hengen pilkkaamiseen, mikä on Raamatussa määritelty synneistä vakavimmaksi¹⁵. Tällainen väite näyttää toimivan vahvana pelotteena.

Totuus tuli keskitetyksi Yhdysvalloissa olevalta keskustelimiteltä. Kritiikkiä ei hyväksytty. Se oli verrattavissa Pyhän Hengen pilkkaamiseen.
(Kirje 56 JT)

Kuuliaisuus tarkoittaa luostarissa sitä, että Jumalan tahto toteutuu johtavien sisarten kautta. Jumalan tahto saattoi siis olla mitä eriskummallisinkin. Johtajalle ei saanut sanoa vastaan, oli vain nöyrästi toteltava mitä tahansa.
(Kirje Ort.nun)

Ei missään tapauksessa. Kyseenalaistamista pidettiin vääräoppisuutena ja siten syntiä. Minulle sanottiin jo lapsena, että jos olen oikeasti uskomassa, en tulisi edes kysyneeksi esim. sitä, miksei uskovaaisessa perheessä voi olla telkkaria.
(Kirje 59 VL)

Oppien kyseenalaistaminen eliminoidaan yhteisössä, jossa perustelut viedään niin pitkälle, että arvosteleminen on synti, jota ei voi milloinkaan saada anteeksi. Varras ja murhaajakin voi saada anteeksi, mutta yhteisön dogmeja kritisoivalle ”Pyhän Hengen pilkkaajalle” ei anteeksi anneta.

¹² Kukkula 2007, 53.

¹³ Kymmenessä kirjeessä tähän asiaan ei ole otettu kantaa.

¹⁴ Kirjeistä löytyi seuraavia mainintoja: ”Joka arvostelee – joutuu tulilinjalle. Kukaan ei oikein uskalla. Sai jos uskalsi. Sai – mutta ei kokouksissa. Nykyään näyttää saavan, kun ei tee sitä julkisesti. Sai jossain määrin – mutta leimautui. Saa – raamattuopistossa. Kun vielä tutkii, saa olla epäilyksiä ja vastaväitteitä, mutta kun on käynyt kasteella, tulee keskustella ainoastaan vanhimpien tai kokoneiden sisarten kanssa. Julkisesti ei oppia silloinkaan saa arvostella.”

¹⁵ Raamatun mukaan Pyhän Hengen pilkka on synti, jota ihminen ei voi saada anteeksi. Kohta löytyy Raamatusta kahdesta eri jaejaksosta: Mark.3:28–29 sekä Luuk.12:10.

Vaikka yksittäiset ihmiset olisivat erehtyviä ja epätäydellisiä, nostetaan moni seurakuntayhteisö erehtymättömyyteen. Väljimmin tähän ajatukseen näytettäisiin haastatteluaineiston perusteella suhtautuvan helluntaiseurakunnissa. Myös vallankäytön jakautuminen vaihtelee suuresti. Pienessä yhteisössä vallankäyttäjänä toimii tavallisesti yksi tai korkeintaan muutama henkilö. Täysin vastakkainen käytäntö on uusilla uskonnollisilla yhteisöillä¹⁶, joiden juuret ovat Yhdysvalloissa. Niillä on nähtävissä syvä porrastettu valtahierarkia¹⁷, jota johdetaan hallitsevan ryhmän tai henkilön kautta maamme ulkopuolelta. Yhteisön koko kansainvälisessä mittakaavassa voi olla miljoonia ihmisiä. Suomessa kyse voi olla marginaalisen pienestä ryhmästä.

Kirkko on aika byrokraattisesti johdettu. Jokaisella on johtaja, profeetalla sen sanotaan olevan Jeesus. Ei kukaan voi lähteä soveltamaan omia oppejaan, kun materiaalit jne. tuotetaan kaikkialle maailmaan samasta paikasta.
(Kirje 45 MAP)

Mormonikirkon jäsenmäärä on yhteisön Internet-sivujen mukaan tällä hetkellä (vuonna 2010) noin 13 miljoonaa. Vuosittainen kasvu on keskimäärin 300 000 henkilöä. Suomessa mormoneja on vain noin 4500.¹⁸

Hallintoelimen alaisuudessa on monenlaisia erilaisia osastoja. Sen alla esimerkiksi tuotetaan Vartiotorni- ja Herätkää – lehtiä, joista saa lukea viimeisimmät viralliset totuuden viivahteet ja sovellustavat. Herätkää- ja Vartiotorni- lehdet kirjoitetaan valmiiksi Yhdysvalloissa, ja samat lehdet julkaistaan käännettynä ympäri maailmaa. Esimerkiksi suomalaisissa lehdissä ei ole mitään yhtään ainoaa Suomessa kirjoitettua tekstiä, vaan ainoastaan englanninkielisestä alkutekstistä käännettyjä. Lehtien kautta paljastuu vähän väliä ”uutta valoa” totuudesta.
(Kirje 29 JT)

Jehovan todistajien kirjallisuus tuotetaan Yhdysvalloista käsin. Kirjallisuus käännetään samanlaisena joka maahan. Lehtien kohdalla pyritään siihen, että materiaali luetaan kokouksissa aina saman viikon aikana maasta riippumatta. Tunnus-

¹⁶ Tällaisia maailmanlaajuisia Yhdysvalloista Suomeen rantautuneita yhteisöjä ovat esimerkiksi mormonit eli Myöhempien Aikojen Jeesuksen Kristuksen Kirkko sekä Jehovan todistajat. Molempien yhteisöjen jäsenmäärä Suomessa on vähäinen monimiljoonaisiin kansainvälisiin jäsenmääriin verrattuna.

¹⁷ Jehovan todistajilla ylin uskonnollisten asioiden päätäntävalta on Yhdysvalloissa. Uskontokuntaa johtaa Vartiotorni-seuran hallintoelin. Yhteisö katsoo tämän miehistä koostuvan hallintoelimen edustavan Jumalan näkemyksiä. Paikallisia seurakuntia johtavat vanhimmistot. Venesperiä 2008, 46.

Niin hallintoelimen kuin vanhimmiston edustajana voi toimia vain mies. Naisilla ei yhteisössä ole hallintovaltaa, eikä oikeutta varsinaisten puheiden pitämiseen kokouksissa tai konventeissa.

¹⁸ Tietoa Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen kirkosta, www-dokumentti.

omaista Jehovan todistajien kirjallisuudessa on se, ettei kirjoittajien nimiä¹⁹ anneta julkisuuteen.

Ensimmäistä kertaa kuultuani hallintoelimestä ja huomattuani, kuinka sen ratkaisuja kunnioitettiin myös Suomessa, en voinut kuin pyöritellä silmiäni. Ensimmäinen ajatus oli, että ”Tämä ei voi olla totta, ei nykyaikana!”. Joskus muinaisessa Egyptissä ehkä oli Faarao, joka sanoi kaikelle kansalle, miten asiat ovat, ja kansa uskoi tyhmyyksissään, mutta että sivistyneessä länsimaassa 2000-luvulla! Vähitellen siihen retoriikkaan ja ihmisten hyväuskaisuuteen sitten vain tottui.
(Kirje 29 JT)

Jehovan todistajat kutsuvat omaa hallintomalliaan teokraattiseksi²⁰. Teokraattisessa hierarkkisessa pyramidissa Vartiotorniseuran ylimmän hallintovallan sanotaan kuuluvan Kristukselle ja Jehovalle.

Ongelmien syiden etsintä ja tulkinta

Vaikeuksilla ja ongelmilla on syynsä. Ihmisillä on tapana pohtia selityksiä. Yhtenä haastattelukysymyksenä kysyttiin, mistä vaikeuksien tai onnettomuuksien sanottiin johtuvan. Viiden²¹ suurimman tutkimuksessa mukana olevan ryhmän vastauksista löytyy kullekin yhteisölle tunnusomaisia piirteitä. Ne ovat verrattain helposti selitettävissä oppirakennelmien perusteella ja seuraavat muuta arvomaailmaa. Niistä yhteisöistä, joista saapui vain yksi tai kaksi vastausta, ei voi tehdä kuin hyvin suppeita oletuksia.

Synti ja riivaajat ovat keskeisellä sijalla Maitobaarin opetuksissa. Ei siis ole yllättävää, että jäsenten syntisyys mainitaan yhtenä syynä ongelmiin jokaisen maitobaaritaustaisen kirjeessä. Informanttien mukaan johtaja syytti yhteisön jäseniä tottelemattomuudesta, epäpuhtaudesta, epäpyhydestä sekä laiskuudesta. Jos johtajalla oli ollut taloudellisesti vaikeaa, hän syyllisti siitä yhteisön jäseniä. Vaikeudet johtuivat siitä, että jäsenet eivät olleet rukoilleet tarpeeksi ja olivat kiittämättömiä ja syntisiä. Johtaja itse oli marttyyri ja hän oli uhrannut kaiken yhteisön vuoksi.

Vaikeudet johtuivat usein yksilön omista synneistä ja riivaajien aiheuttamasta kiusasta. Yhteisössä sattuneiden kuolemantapaustenkin johtaja sanoi liittyvän siihen, että emme tehneet parannusta. ”Kuinka monen tarvitsee vielä kuolla?”
(Kirje 7 MB/MP)

¹⁹ Esimerkiksi heidän suomenkielisen raamatunkäännöksensä kääntäjistä ja kääntäjien ammattitaidosta ei ole mitään tietoa.

²⁰ Hakala 1995, 112.

²¹ Nämä viisi ovat Jehovan todistajat, vanhoillislestadiolaiset, helluntailaiset, Maitobaari sekä mormonit.

Yleensä takana oli jonkun tai joidenkin synti. Esim. NN saattoi syyttää muiden helmasyntiriivaajia siitä, ettei hän saanut yöllä unta. Laajemmassa mittakaavassa ajateltuna esimerkiksi Tsunami oli NN:n mukaan Jumalan tapa pyyhkiä pois ruotsalaiset seksitivistit ja olla näin varoittavana esimerkkinä.
(Kirje 58 MB/MP)

Informantti kertoo, että jokainen maitobaarilainen velvoitettiin käymään läpi sielunhoito. Ryhmän sielunhoito eroaa melkoisesti totutusta luterilaisesta sielunhoitokeskustelusta. Maitobaarissa sielunhoito on syntien tunnustamista ja analysoimista. Selvitettiin, mitä riivaajia ihmiseen oli syntien kautta mennyt ja ajettiin riivaajia ulos. Kyse oli jatkuvasta prosessista, sillä uusia syntejä ilmeni koko ajan. Syntejä lähetettiin johtajalle Excel-taulukoissa. Taulukoissa oli omat sarakkeet syntien ilmenemismuodoille, parannusehdotuksille sekä siihen, missä aikataulussa asioiden hyväksi aikoi tehdä jotain.

Vanhoillislestadiolaiset lähestyvät aihepiiriä täysin eri näkökulmasta. Opin painotus näkyy aineistossa selvästi. Eniten kommentteja liittyy Jumalan vaikutukseen ongelmien synnyssä. Vastauksissa kerrotaan Jumalan sallimuksesta. Muutamat informantit mainitsevat että Jumalan koettelee, mutta hän ei hylkää. Jumala antaa ilon ja surun. Jumalan siunauksen puute mainittiin kahdessa vastauksessa yhtenä ongelmien aiheuttajana. Myös Jumalan rankaiseva puoli tuli esille. Toinen teema, joka sai vanhoillislestadiolaisilta useita mainintoja, oli synti. Synti voi tarttua ja siitä rangaistaan. Syntien anteeksi pyytäminen ja omantunnon puhtaana pitäminen ovat keskeisiä opinkohtia vanhoillislestadiolaisessa uskossa. Niitä käsitellään enemmän tulosluvussa 3.2.

Kun kaikki muut yhteisöt puhuvat ongelmista ja koettelemuksista negatiiviseen sävyyn, tekevät mormonit poikkeuksen. Ongelmat ja vaikeudet nähdään osittain myönteisessä valossa. Mormonitaustasta kirjoittava informantti korostaa koettelemusten olevan tarkoituksenmukaisia ja usein opettavaisia. Jumala antaa voiman kohdata vaikeudet. Vaikeudet kasvattavat yhteyttä Jumalaan ja asettavat ihmisen oikeaan asemaan suhteessa Jumalaan.

Harvemmin koettelemuksien syy nähtiin rangaistuksina. Rangaistus oli pikemminkin siunauksista sivuun jääminen. Meille kerrottiin, että koettelemuksia tuli, koska elämän tarkoitus oli oppia ja kehittyä. Koettelemuksien kautta opimme kestämään niitä ja turvautumaan herraan. Kaikki koettelemukset voitaisiin kestää uskon avulla. Joskus tosin ylpeys saattoi aikaansaada koettelemuksen, jotta ihminen ymmärtäisi olevansa aina ja kaikessa täysin riippuvainen Jumalasta.
(Kirje 45 MAP)

Aineistosta ei nouse mormonien opin kohdalla esille mitään erityistä syytä ongelmien aiheuttajaksi. Informantit kertovat paholaisen, synnin, huonon elämän ja ylpeyden vaikutuksesta. Nämä jäävät kuitenkin yksittäisiksi maininnoiksi.

Helluntailaisuudesta ei aineiston perusteella voi päätellä mitään erityistä teemaa ongelmien selitykseksi. Vastauksissa mainitaan synty, tottelemattomuus, paholainen, Jumalan tahto tai hänen rangaistuksensa, rukouksen vähäisyys, elämän hallitsemattomuus ja se, että kaikkea vain sattuu. Ihminen ei hallitse täysin omaa elämäänsä ja joutuu valitsemaan, onko sielunvihollisen vai Jumalan puolella. Jos on Jumalan puolella, sielunvihollisen ahdistelulta ei voi välttyä.

Jehovan todistajien oppien vaikutus näkyy vastauksissa. Aineistosta löytyy selviä painotuksia. Ensimmäinen ja eniten painotettu syy on paholaisen ja demonien osuus ongelmien aiheuttajana. Kaikkiaan 11 vastaajista mainitsee paholaisen tai demonit. Ronja Venesperä viittaa artikkelissaan todistajien kertomuksiin, joissa demonit riivaavat ihmisiä tai kätkeytyvät tavaroihin.²² Muita Jehovan todistajilla korostuvia painotuksia ovat epätäydellisyys sekä sattuman vaikutus. He eivät usko sallimukseen tai Jumalan koettelevan meitä. Kenelle tahansa voi sattua mitä tahansa jos on väärässä paikassa väärään aikaan. Heidän tulkintansa sattuman vaikutuksesta vaikeuksien ja ongelmien synnyssä perustuu Saarnaajan kirjan jakeeseen 9:11²³.

Jokaisesta tutkimuksessa mukana olevasta seurakunnasta löytyi jonkinlainen vastaus tähän kysymykseen. Useimmat informantit kertovat synnin²⁴ ja henkivaltojen vaikutuksesta²⁵. Yksittäisistä kirjeistä ilmenee muutama hieman erikoisempi painotus. Körttiläistaustainen informantti mainitsee koston. Onnettomuudet voivat johtua jo esi-isien tekemistä synneistä. Tämä viittaisi siihen, että körttiläisyydessä käytetään Mooseksen kirjan kohtaa²⁶, jossa puhutaan Jumalan kostavan isien pahat teot kolmanteen ja neljänteen polveen saakka. Kirjeopisto Viialla on myös tässä teemassa muista eriävä painotus. Siinä missä

²² Venesperä 2008, 52.

²³ ”11. Taas minä tulin näkemään auringon alla, että ei ole juoksu nopsain vallassa, ei sota urhojen, ei leipä viisaitten, ei rikkaus ymmärtäväisten eikä suosio taitavain vallassa, vaan aika ja kohtalo kohtaa kaikkia.” Saarn. 9:11.

²⁴ Synty mainitaan syynä yksittäisiltä jäseniltä tulleissa kirjeissä körttiläisyydessä, pelastusarmeijassa, adventtikirkossa, esikoislestadiolaisuudessa sekä ortodoksisessa nunnaluostarissa.

²⁵ Paholaisen ja henkivaltojen vaikutus on esillä Suomen vapaa lähetys ry:ssä, vapaakirkossa, pelastusarmeijassa, Cityseurakunnassa, Elämän sana ja Elävät kivet seurakunnissa.

²⁶ 4. ”Älä tee itsellesi jumalankuvaa äläkä mitään kuvaa, älä niistä, jotka ovat ylhäällä taivaassa, älä niistä, jotka ovat alhaalla maan päällä, äläkä niistä, jotka ovat vesissä maan alla. 5. Älä kumarru niitä äläkä palvele niitä. Sillä minä, Herra, sinun Jumalasi, olen kiivas Jumala, joka koston isien pahat teot lapsille kolmanteen ja neljänteen polveen, niille, jotka minua vihaavat; 6. mutta teen laupeuden tuhansille, jotka minua rakastavat ja pitävät minun käskyini.” 2Moos.20:4–6.

kristillisperäiset yhteisöt etsivät ongelmien syitä synnistä, maailman viettelevyydestä tai demonien vaikutuksesta, itämaiseen filosofiaan suuntautunut Kirjeopisto Via tarjoaa selityksenä karmaa²⁷ ja astrologiaa²⁸.

Tavallisesti vaikeudet johtuivat negatiivisesta karmasta, omasta, suvun ja/tai inkarnaatioiden karmasta, tai joku musta oli tehnyt pahaan tai "vääräoppinen" vialainen. Myöhemmässä vaiheessa voi syyttää tähtien asentoa ja omaa heikkoutta ja kykenemättömyyttä suoritua karmastaan. Tai siitä, ettei ajatellut positiivisesti. Myös sana "ei" oli negatiivinen. (Kirje 48 Via)

Jotkut yhteisöt projisoivat eli ulkoistavat ongelmien aiheuttajat pois omasta yhteisöstään. Morgan Scott Peck²⁹ kertoo psykiatrien kuvaamasta heijasteilmiöstä³⁰. Tällaisessa heijasteilmiössä subjekti kokee itsensä täysin moitteettomaksi. Joutuessaan ristiriitatilanteeseen ympäristönsä kanssa, hän syyttää ongelmista ulkomaa-ilmaa. Omat ongelmat ja oma pahuus heijastetaan ryhmän ulkopuolelle. Paha ei koskaan nähdä itsessä, mutta sitäkin selvemmin sitä nähdään paljon kaikissa muissa.³¹

Elämäkerrallisissa teoksissa esiintyy muutamia kuvaavia esimerkkejä heijasteilmiöstä. Ensimmäinen on Mariasisarten tapa selittää kielteiset asiat. Mariasisaret tulkitsevat vastoinkäymiset Jumalan rangaistuksiksi. Olipa kyseessä puutarhan tuholaiset, pitkäkestoinen kuivuus tai sade, syynä oli aina Jumalan siunauksen väistyminen. Kaikkia ongelmia tulkittiin vertauskuvina. Jos alueella nähtiin rotta, voitiin ongelma selittää pureviksi sanoiksi sisarten välisessä kanssakäymisessä.³²

Toinen kuvaus on Pekka Virkamäen kirjasta Arka ja ahdas ismi, jossa hän kuvaa elämäänsä Hare Krishna -järjestössä. Kaikki mitä tapahtui, tulkittiin Krishnan järjestämäksi. Koska Jumala on kaiken alkusyy, hänen vaikutti kaikkeen ja kaikessa. Jokaisessa tapahtumassa nähtiin viesti tai opetus. Esimerkiksi

²⁷ Karma on uskomus, jonka mukaan ihmisen tekojen hyvyys ja pahuus määräävät hänen asemansa ja elämänsä jälleensyntymisessä. Karmaa voidaan kuvata myös sanalla kohtalo.

²⁸ Astrologia on uskomus, jonka mukaan ihmissuhteet ja ihmisen kohtalo selittyy tähtien ja muiden taivaankappaleiden kulloisenkin sijainnin mukaan.

²⁹ Morgan Scott Peck (1936–2005) oli yhdysvaltalainen psykiatri. Hän tuli kuuluisaksi self-help-terapiakirjoistaan.

³⁰ Huolimatta siitä, että Peck tuo ajatuksensa esille erityisesti ”pahan ihmisen” taipumuksena, katson, että hänen teoriaansa voidaan tässä tapauksessa soveltaa myös epäterveisiin uskonnollisiin yhteisöihin.

³¹ Peck 1989, 80; Myös Markku Ojanen ottaa esille pahan projisoimisen itsestä muihin ihmisiin. Ojanen 2006, 245.

³² Jansson & Lemmetyinen 1998, 51.

vessanpytyn tukkeutuessa uskottiin, että Krishnalla oli jokin ylimaallinen ja järkevä syy viemäriputken tukkimiseen.³³

Hyvän auktoriteetin tunnistaminen

Millainen on hyvä vallankäyttäjä? Marianne Janssonin ja Riitta Lemmetyisen mielestä hyvä johtaja tahtoo laumansa parasta. Vaikka johtaja on laumansa paimen, hän tiedostaa, etteivät lampaat kuulu hänelle. Hyvä hengellinen johtaja ei tee johdettavistaan lapsia, joilta vaaditaan ehdotonta kuuliaisuutta. Hän ohjaa kuuliaisuuteen Jumalaa kohtaan. Tällainen auktoriteettipersona tiedostaa valtansa rajat. Hän antaa ryhmän jäsenille vapauden kuulua joukkoon tai erota. Jos joku valitsee lähtemisen, siitä ei seuraa välien katkeamista, hylkäämistä eikä syytelyä. Tervehenkinen johtaja antaa jokaiselle vapauden ajatella itsenäisesti.³⁴

Maija-Riitta Ollila määrittelee nöyryyden avoimuudeksi. Avoimuus, jossa ollaan valmiita muuttamaan ja korjaamaan omia näkemyksiä uuden tiedon pohjalta on Ollilan mukaan ase, joka suojaa väärää vallankäyttöä vastaan. Oikeassa olemisen tilasta kumpuava fundamentalismi orjuuttaa seuraajansa. Rakentava kuuliaisuus nojautuu luottamukseen ja siihen pitää sisältyä aina mahdollisuus kritiikkiin. Jos annetut käskyt sotivat moraalista vastaan tai motiivina on pelko, tulisi hälytyskellojen soida.³⁵

Kaikilla ihmisillä on Matti Liljeqvistin mielestä jonkinlainen halu vallankäyttöön ja toisten ihmisten hallitsemiseen. Riippuu ihmisestä, miten suureksi tuo halu muodostuu. Aina on olemassa niitä jotka haluavat hallintaansa koko maailman. Uskonto voi tarjota sopivan pohjan tällaisille pyrkimyksille. Johtajasta riippuu, kuinka puhtaat hänen vaikuttimensa asiasta ovat. Keskeinen kysymys onkin, toimiiko hän auktoriteettiasemassaan velvollisuudesta, vai tyydyttääkö hän omia itsekkäitä tarpeitaan?³⁶

5.2 Vallan väärinkäyttäjät

Pahuus voi naamioitua myös hyväksi. Martti Lindqvist toteaa hyväksi naamioituneen pahan olevan yksi vaarallisimmista pahuuden muodoista. Vaara on tilanteessa, jossa pahuus ei ymmärrä omaa laatuaan ja kuvittelee itse olevansa absoluuttisen hyvä. Silloin kun joku yksilö tai ryhmä kuvittelee olevansa ainoastaan

³³ Virkamäki 2005, 78.

³⁴ Jansson & Lemmetyinen 2006, 201–202; Katso myös Lövä 1991, 41.

³⁵ Ollila 2005, 314–315.

³⁶ Luennon sivu 10/11. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti.

hyvä ja tietävänsä, mikä muille on parasta, tulisi olla aina varuillaan. Pahimmat historian julmuuksista ovat saaneet alkunsa juuri kuvatun kaltaisesta asetelmasta. Järjestelmällisin pahuus on liittynyt persooniin, joita on pidetty jumalan vertaisina tai nostettu pyhimyksiksi. Ihminen, joka julistautuu hyväksi ja uskoo sanomaansa luvaten pelastusta häneen turvautuville, tulee sokeaksi itselleen, omalle käytökselleen ja käytöksensä seurauksille. Lindqvistin mielestä hyvään naamioitunut paha saavuttaa suurimman voimansa silloin, kun auttajat uskottelevat voittaneensa pahuuden omassa itsessään ja muuttuneensa täysin hyväksi. Jos paha julistetaan voitetuksi, se palaa takaovesta ja pystyy sen jälkeen tekemään tuhoa kenenkään puuttumatta asiaan.³⁷

Markku Ojanen puuttuu oman minän palvontaan. ”Suurimmat vaarat liittyvät oman itsen palvontaan. Kun oma minä nostetaan kaiken yläpuolelle, seurauksena voi olla hillitön itsekkyyttä.³⁸ Ihmisen on helppo keksiä puolusteluja sille, että hän toimii itsekkäästi omia etuja ajaen. Hän uskottelee, että kaikki tekevät niin. Hän voi uskotella olevansa niin erikoislaatuinen, että se oikeuttaa hänen tekonsa.”³⁹

Henkisen vallankäytön prosessi on Martti Lindqvistin mielestä aina samanlaisena toistuva. Karismaattisen johtajan ensimmäinen tehtävä on voittaa ryhmä puolelleen. Hän käyttäytyy siten, että saa persoonalleen yhteisön luottamuksen ja absoluuttisen luotettavuuden, olipa kyse mistä asiasta tai aiheesta tahansa. Näin hän eliminoi kritiikin. Yhteisö alkaa kokea yhteenkuuluvuutta johtajan salaperäisen voiman kanssa. Johtaja saa heidät tuntemaan itsensä vahvoiksi. Ilman johtajaa he eivät ole mitään. Tämän jälkeen on helppoa luoda stereotyyppisiä viholliskuvia ”pahasta maailmasta”, joka vastustaa eikä ymmärrä ”totuutta”. Yhteisö alkaa totella auktoriteettiaan sokeasti. Se mitä johtaja sanoo ja säätää – on laki.⁴⁰

NN oli samanaikaisesti profeetta, paimen ja raamatunopettaja. Häneltä tuli viime kädessä sana Jumalalta. Jälleen kerran periaatteessa oli mahdollisuus koetella (koska Raamatussa sanottiin niin), mutta käytännössä kukaan ei niin koskaan tehnyt. Jos joku kyseenalaisti jotain, kyseenalaistajalla oli ongelma tai synty, jota hän ei halunnut tunnustaa. (Kirje 58 MB/MP)

³⁷ Lindqvist 2002, 124, 127–128, 154.

³⁸ Katso myös Lövä 1991, 16, 19, 23.

³⁹ Ojanen 2007, 241.

⁴⁰ Lindqvist 1990, 138–139.

Lindqvistin mukaan sokeasta auktoriteettiin luottamisesta on vain pieni askel täydelliseen katastrofiin. Tällainen auktoriteetti on kykenevä saamaan joukkonsa mukaan mihin tahansa mielettömyyteen ilman pienintäkään epäröintiä.⁴¹

Mistä auktoriteetin vallan turmeleva vaikutus saa alkunsa? Tärkeimpänä syynä vallan haitalliselle vaikutukselle Markku Ojanen pitää auktoriteettihenkilöä kohtaan annetun kritiikin vähenemisen. Kritisoinnin vähentyessä ihaileva ja ylistävä palaute vastaavasti lisääntyy. Toinen syy on vallanpitäjien omien vaikutusmahdollisuuksien lisääntyminen. Ryhmän jäsenillä alkaa esiintyä pelkoa auktoriteettia kohtaan ja kanssaihmissen nöyrystyä tuottaa johtavassa asemassa oleville mielihyvää ja vahvistaa vallantunnetta. Tämä kasvattaa vallan rajoja. Kolmantena syynä Ojanen ottaa esille epäluuloisuuden. Useimmat itsevaltiaat kärsivät paranoidisuudesta, epäillen kaikkia ja kaikkea.⁴²

Useimmat johtajat kaipaavat ensisijaisesti huomiota ja nauttivat vallasta. Steven Hassan väittää, että vallasta voi tulla addiktoivaa. Psykologinen epävakaus tekee ihmisestä vaarallisen ympäristölleen. Vaarallista on se, että he todella uskovat omaan propagandaansa. Jotkut uskovat olevansa ”jumalia” tai valaistuneita mestareita.⁴³

Matti Liljeqvist ottaa esille kaksi auktoriteettihenkilöiden perussyötä kannattajajoukkojen keräämiseen. Hänen mielestään syyt ovat yksiselitteisesti raha ja valta. Monet uskonnolliset ryhmät keskittyvät keräämään rahaa johtajilleen. Jotkut yhteisöt vaativat jäseniltään koko omaisuuden, toisissa etsitään rikkaita lahjoittajia tai myydään tavaraa arvoa suuremmalla hinnalla. Rikkaille lahjoittajille voidaan antaa yhteisöissä erivapauksia ja heitä saatetaan käyttää elävinä mainoksina yhteisöstä ulkopuolisille.⁴⁴

Saara Karppinen huomauttaa, että vinoutunut uskonnollinen auktoriteettihenkilö ei normaalisti vaikuta millään tavalla vinoutuneelta. Ylensä hän antaa täysin päinvastaisen vaikutelman älykkäästä, lahjakkaasta ja vakuuttavasta persoonasta. Hän on usein karismaattinen maallisessa ja hengellisessä merkityksessä. Hän on loistava esiintyjä ja hallitsee organisoinnin taitavasti. Tällaisella persoonalla on kyky saada kuulijansa kiinnostumaan ja ihastumaan.⁴⁵

⁴¹ Lindqvist 1990, 138–139.

⁴² Ojanen 2006, 134–136.

⁴³ Hassan 1990, 98.

⁴⁴ Luennon sivu 10/11. Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti.

⁴⁵ Karppinen 1994, 169.

NN on äärimmäinen manipulaattori. Hänen kirjoittamansa kirjat ovat erittäin suosittuja, ja jostakin syystä nimenomaan helluntaiseurakunnan keski-ikäiset ja sitä vanhemman naiset pitävät hänestä. Syynä lienee NN:n profetioiden ylimaallisuus. Tarkoitan sitä että hän puhuu ufoista (siis ihan oikeasti) ja monesta mitä mielikuvituksellisimmista asioista jotka näyttävät menevän naisille kuin kuumille kiville. NN on odottanut Jeesuksen paluuta useaan otteeseen hyvinkin näkyvästi, mutta aina profetiat menevät pieleen, ja kaikelle tälle löytyy aina jokin uusi selitys. Profeettojen arvosteleminen on ankaran sosiaalisen painostuksen uhalla kielletty. Sääntö on sanaton.

(Kirje 47 Hel)

Mikä saa ihmiset luottamaan auktoriteetteihin pieleen menneiden ennustusten jälkeen? Kuinka pitkään luottamusta riittää? Joukossa on aina niitä, jotka näkevät vakuuttavan persoonan ja vilpillisen opin läpi. Leon Festingerin mukaan usko auktoriteetteihin ja oppeihin pysyy niin pitkään, kunnes ristiriidat käyvät liian suuriksi. Kun epäkohtia ei enää pystytä selittämään parhain päin, voi ainoaksi mahdollisuudeksi jäädä ryhmästä irtautuminen. Festinger havaitsi myös sen, että mitä enemmän ihminen on joutunut kärsimään uskonsa puolesta, sitä tiukemmin hän pitää siitä kiinni. Matti Liljeqvist viittaa Leon Festingerin havaintoihin. Liljeqvist toteaa, että pettymyksen jälkeen löyhästi lahkoon sitoutuneet irtautuvat. Uskonnoilleen paljon antaneet eivät lähde ryhmästä, vaikka sen tiedollinen perusta romahtaa. Pieleen menneet odotukset vain siirretään hieman kauemmas tulevaisuuteen.⁴⁶

Edin Lövä⁴⁷ kutsuu vallanhimoisia persoonia luonnehäiriöisiksi. Löväsin mukaan luonnehäiriöiset henkilöt etsivät koko ajan valtaa. Heillä on loputon tarve muiden ihmisten ohjailuun sydämen ja ajatusten tasolla. Käyttäytymisensä vaikuttimena heillä on ihmisten mielenkiinnon kohdistaminen omaan persoonaansa. Näin he saavat nauttia saamastaan huomiosta. Sillä, puhutaanko heistä hyvää vai pahaa, ei ole Löväsin mielestä merkitystä. Olennaista on, että heistä puhutaan ja että vallanhimoiset henkilöt saavat olla kaiken keskipisteenä.⁴⁸

Tällainen auktoriteettihenkilö saattaa Markku Ojasen mukaan kuvitella tekevänsä hyväksyttäviä, kenties jopa hyviäkin tekoja. Omille teoille tullaan sokeiksi. Pahoja tekoja puolustellaan hyvillä syillä. Niitä joihin pahat teot kohdistuvat pidetään syypäinä kurjuuteensa ja kohtaloonsa, jonka ovat itse itselleen aiheuttaneet. Vallankäyttäjän teot ovat vain oikeuden toteutumista syyllisen kohdalla. Suhtautuminen muuttuu vääristyneeksi ja pelottavaksi. Pahantekijästä tulee oikeuden puolustaja ja todellisesta uhrista tehdään pahantekijä. Asetelma voi johtaa

⁴⁶ Festinger et al. 1957, 3; Liljeqvist, Matti 1996, www-dokumentti; Hassan 1990, 59–60.

⁴⁷ Edin Lövä (s.1920) on norjalainen teologi, julistaja sekä sielunhoitaja. Kristillisten yhteisöjen ongelmista hänellä on kirjan kääntämisen aikaan (1991) ollut erityiskokemusta jo noin 40 vuoden ajan.

⁴⁸ Lövä 1991, 9, 12–13.

siihen, että uhri alkaa halveksia itseään. Hän uskoo itsessään olevan jotain vialla. Ojanen nimittää tällaista vaaraa rakenteelliseksi. Se syntyy tilanteissa, joissa auktoriteetin kunnioitus menee liiallisuuksiin ja sen myötä kehittyy täysin kritiikitön ja sokea ”oikeaan oppiin” sitoutuminen.⁴⁹

Yhteisön ehdoton auktoriteetti on NN, joka julistautui kuninkaaksi noin 10 vuotta sitten. Joka alistui NN:lle, sai osakseen hänen ihmeellisen voitelunsa. NN:ää pidettiin profeettana, jolla oli kyky nähdä suoraan ihmisten synteihin ja niiden juuriin asti. Hänellä oli jotenkin erityinen suhde Jumalaan, hän sai ilmestyksiä, näki henkivaltoja ja koki kiusaa elämässään yhteisön syntien (ja liikakilojen) tähden. Hänen opetustaan ei voinut eikä kannattanut arvostella, sitä ei koskaan otettu vastaan eikä siihen rohkaistu. Vakuutettiin kaiken olevan puhtaan raamatullista ja parasta opetusta mitä mistään voi löytää. Johtaja pönkitti valtaansa tämäntapaisin lausein: "Kun tulin tuosta ovesta, niin te kaikki tajusitte, että auktoriteetti astui sisään", "Mulla on enemmän valtaa teihin kuin te uskottekaan", "Kaupan kassakin ryhtyi teitittelemään minua".
(Kirje 7 MB/MP)

Kritiikittömän ryhmän jäsenten mielestä opetetut asiat eivät yleensä ole vain tosia – ne ovat myös pyhiä, painottaa Ojanen. Pyhien oppien loukkaaminen on kauhistuttava rikos. Tässä yhteydessä ryhmän ulkopuolisiin kanssaihmiisiin kohdistettu julma kritiikki muuttuikin hyvin helposti ”oikeutetuksi arvosteluksi”.⁵⁰

Helena Saarikoski väittää järkevänkin ihmisen voivan pitää mitä mielipuo-
lisinta, vihamielisintä ja vahingoittavinta toimintaa aivan asiallisena käyttäytymi-
senä. Se saa oikeutensa yhteisön kallisarvoisen moraalien vartioimisesta. Kun tar-
koitusta pidetään pyhänä tai uskotellaan olevan pyhää, tarkoitus pyhittää myös
kaikki siihen tähtäävät keinot.⁵¹

Oppijärjestelmä voi olla kuinka järjetön tahansa ja siitä huolimatta miljoonat
ihmiset uskovat siihen. Frommin mielestä syynä on ihmisten kokema ryhmään
kuulumisen tärkeys. Kukaan ei halua tulla eristetyksi yhteisöstään. Useimmat us-
konnolliset yhteisöt kantavat huolta jatkuvuudestaan. Ne käyttävät hyväkseen
valtaa ja jäsentensä moraalityötä nostaakseen ryhmän ulkopuolisia vastaan ja si-
touttaakseen jäsenet yhteisöönsä ulkopuolisen uhan kautta.⁵²

Henkisen väkivaltaan on Helena Saarikosken mielestä vaikea tarttua. Useimpien on helppoa ymmärtää yhteisöväkivalta käsitteenä. Lain puitteissa on kiellettyä syrjiä, häiritä, kiusata ja kohdella muita epäasiallisesti. Ongelma on käytännön tasolla. Miten toiminta tunnustetaan väkivallaksi? Miten sääntöjä ja määritelmiä voidaan soveltaa todellisuudessa? Tämänhetkisen psykiatrisen asiantunte-

⁴⁹ Ojanen 2006, 123–124, 161, 209.

⁵⁰ Ojanen 2006, 123–124, 161, 209.

⁵¹ Saarikoski 2006, 125.

⁵² Fromm 1986, 36.

muksen valossa ei voida todentaa psyykkisen vamman tai vahingon aiheutuneen henkisestä pahoinpitelystä. Saarikoski toteaa koulu- ja työpaikkakiusaamisesta saadun arkitietämyksen jo osoittaneen, että kiusatun ihmisen elämästä voi muodostua vertauskuvallinen helvetti.⁵³

Saara Karppisen mukaan epäterveen auktoriteetin seurauksena jää aina raatoja. Ne, jotka häviävät yksilöiden välisissä valtataisteluissa, peittävät haavansa vaikenemisen laastareilla. Pahin tilanne on kuitenkin niillä, jotka ovat jo lähteneet ryhmästä, mutta heräävätkin kenties vasta vuosien jälkeen huomaamaan olleensa uskontonsa uhreja. Heidän toipumisprosessinsa voi olla pitkä ja henkisesti kivulias.⁵⁴

⁵³ Saarikoski 2006, 17, 121.

⁵⁴ Karppinen 1994, 173.

6. Yhteenveto ja pohdintaa

Tämän tutkimuksen tehtävänä oli kartoittaa, missä muodoissa ja miksi pitempiaikaista, vuosiakin kestäväää hengellisen väkivallan muodossa ilmenevää mielenhallintaa, manipulointia ja kontrollointia esiintyy uskonnollisten yhteisöjen sisäisessä vallankäytössä. Lisäksi tutkittiin hengellisten yhteisöjen auktoriteettihenkilöiden profiileja ja heidän asemaansa suhteessa ryhmän jäseniin. Pääasiallisena viitekehyksenä tutkimuksella on Hannu Lauerman kokoama yhteenveto lahkoon vaarallisuutta kuvaavista piirteistä. Lisäksi käytetään ohjeellisenä teoreettisena viitekehyksenä Leon Festingerin kognitiivisen dissonanssin teoriaa.

Tutkimuksessa on hyödynnetty aineistotriangulaatiota. Ensisijaisen aineiston muodostavat 49 sähköpostihaastattelua. Niiden lisäksi on käytetty uskonnollisten yhteisöjen vaikutuspiirissä eläneiden elämäkertoja ja valikoituja lainauksia muutamilta teemoihin liittyviltä Internet-sivuilta. Sähköpostin kautta haastattelukirjeitä saapui 17 eri uskonnollisen yhteisön piirissä olleilta informanteilta. Nuorin kirjoittaja oli kirjoitusajankohtana 21 ja vanhin 72 vuotta. Suurin osa tutkimuksen informanteista on entisiä tai nykyisiä Jehovan todistajia tai vanhoillislestadiolaisia. Määrällisesti nämä kaksi ryhmää¹ muodostavat noin puolet kaikista tutkimuksen informanteista.

Sekä Mikko Sulander että Tanja Kukkula esittävät pro gradu -töissään ajatuksen, että hengellisen väkivallan aiheuttajia eivät ole yhteisöt, opit, säännöt tai moraalit. Heidän mukaansa syy on aina ensisijaisesti yksittäisen² ihmisen tai ihmisten. Vaikuttaisi siltä, että Sulanderin ja Kukkulan tulkinta koskee vain osaa hengellisen väkivallan alueesta ja toinen osa hengellisestä väkivallasta lähtee yksiselitteisesti oppikysymyksistä.

Persoonalähtöinen ja yhteisölähtöinen hengellinen väkivalta

Hengellisen väkivallan voi jakaa kahteen eri sektoriin, persoonalähtöiseen ja yhteisölähtöiseen. Persoonalähtöisessä väkivallassa motiivi saa alkunsa yksittäisen ihmisen näkemyksistä, kokemuksista ja tunteista. Esimerkkeinä persoonalähtöisestä hengellisestä väkivallasta voisi mainita uskonnon nimissä tapahtuvan hyödyn tai arvostuksen tavoittelun, kadehtimisen tai muiden arvostelemisen. Yhteisölähtöisessä hengellisessä väkivallassa välittömät syyt voivat olla samoja, mutta

¹ Saapuneista 49 kirjeestä 14 koskee Jehovan todistajien ja 11 vanhoillislestadiolaisten yhteisöjä.

² Sulander 2003, 24; Kukkula 2007, 136.

väkivallan lähtökohdat epäterveelle käytökselle syntyvät lahkoon opeista, säännöistä, arvostuksesta ja moraalista. Jako näihin kahteen ryhmään ei ole tarkkarajainen. Näyttäisi siltä, että jokaisessa hengellisessä yhteisössä olisi jossain määrin persoonalähtöistä hengellistä väkivaltaa. Siellä missä useampi ihminen on koolla, on aina otollista maaperää katkeruudelle, anteeksiantamattomuudelle, tuomitsemiselle ja syrjimiselle. Hengellisten motiivien kautta inhimillisistä heikkouksista ja henkisestä väkivallasta syntyy hengellistä väkivaltaa. Yhteisölähtöistä hengellistä väkivaltaa sitä vastoin vaikuttaisi esiintyvän vain ryhmissä, jotka ovat yhteisöllisesti tiiviitä ja opillisesti riittävän ehdottomia. Aineiston perusteella näyttää siltä, että mitä vähemmän liikkumavaraa ja omaa ajattelunvapautta ryhmässä sallitaan, sitä todennäköisemmin manipulointia ja mielenhallintaa yhteisössä koetaan. Näin sanottuna asia saattaa vaikuttaa hyvin pelkistetyltä. Suurin kysymys onkin se, miten yhteisöt pystyvät pitämään kontrollin yllä vuodesta toiseen ja jopa sukupolvelta toiselle?

Ristiriitujen välttäminen ja Leon Festingerin teoria

Tässä yhteydessä Leon Festingerin teoriaa osoittaa toimivuutensa. Festingerin kognitiivisen dissonanssin teorian lähtökohtana on ajatus siitä, että jokainen ihminen pyrkii välttämään ristiriitoja. Ristiriitatilanteeseen joutuessaan yksilö pyrkii poistamaan ongelman yrittämällä muuttaa joko ajatuksiaan, tunteitaan tai käytöstään. Aiemmin käsitykseni oli ollut se, että uskonnolliset yhteisöt ja auktoriteettipersonat sitovat jäsenet valtaansa ennen kaikkea pelolla ja syyllistämällä. Näin onkin. Mutta vasta tämän tutkielman yhteydessä asiaan avautui täysin uusi näkökulma Festingerin teorian kautta.³

Mielenhallintaa harjoittavilla yhteisöillä oppirakennelmat on muotoiltu tahallisesti tai ne ovat muotoutuneet aikojen kuluessa siten, että niitä vastustava joutuu väistämättä kohtaamaan ristiriitatilanteita. Tällaisia oppirakennelmista muodostuvia henkisiä aitauksia voisi nimittää sanalla ristiriitapiiri. Ensimmäinen piiri luodaan yhteisön ympärille siinä vaiheessa, kun lahko julistautuu ainoaksi oikeaksi pelastuskanavaksi. Jäsenelle opetetaan, että oppi on totuus. Jäsen uskoo ja luottaa siihen, että oppi on totuus. Muita vaihtoehtoja ei anneta. Jos oppi muuttuu, myös se on totuutta. Koska muutos tulee oikeassa olevan järjestön kautta, on muutos vain uutta valoa nykyiseen totuuteen. Totuus vaihtelee sen mukaan, miten

³ Festinger 1957, 3, 260; Festinger et al. 1956, 26.

auktoriteettihenkilöt sitä kulloinkin tulkitsevat. Jäsen säilyttää tasapainonsa niin kauan kuin ensimmäiset epäilykset heräävät.

Useimmat henkilöt haluavat kaikin tavoin välttää ristiriitoja ja pyrkivät kumoamaan esiin pyrkivän kritiikin ja epäilykset. He yrittävät vähentää dissonanssia lisäämällä tietoa, joka on sopusoinnussa heidän uskomustensa kanssa. He pyrkivät vähättelemään erimielisyyttä tuovaa informaatiota tai informaation lähdettä. He voivat etsiä sosiaalista tukea niiltä, jotka ovat samaa mieltä ja saada heidän kauttaan apua epäilysten voittamiseen. Lisäksi he saattavat yrittää tulkita epäilyksiä aiheuttavaa materiaalia tahallisesti väärin.⁴

Jos tällainen henkilö ei pysty tai halua vaimentaa, hänen ainoa tiensä johtaa ristiriitapiiriin yli. Tällöin hän on tilanteessa jossa ”totuus” on osittain tai kokonaan valhetta. Perustus, jolle koko usko on rakennettu, saattaa vähitellen sortua. Ensimmäisen ristiriitapiiriin ylitys kaataa muita opillisia uskomuksia ja toisaalta luo uusia rajoja ja ristiriitoja. Käsitykset ja käsitteet saattavat muuttua päinvastaisiksi. Sosiaaliset suhteet voivat katketa, viikkorytmi, arvot ja asenteet muuttua. Elämä saattaa vaihtua hallitusta kaoottiseksi. Yhteisöstä lähtenyt joutuu muodostamaan omat arvonsa ja tekemään itse eettiset valintansa. Entiseen lahkoon jääneet eivät ymmärrä lähtenyttä, hänet voidaan hylätä, tuomita tai demonisoida ja yleensä häntä syyllistetään ja syytetään itsekkyydestä.

Leon Festingerin mukaan joillekin henkilöille on äärimmäisen tuskallista joutua tilanteeseen, jossa he kokevat ristiriitaisia tunteita. Toiset taas kestävät suuriakin määriä ristiriitatilanteita. Huonosti erimielisyyksiä sietävät henkilöt saattavat tehdä suuriakin ponnisteluja päästäkseen eroon ristiriitojen aiheuttamasta epämukavuudentunteesta. Festinger päätteli, että mitä herkemmin yksilö kokee epämukavuutta ristiriitatilanteissa, sitä ehdottomampi hän on oppien suhteen.⁵ Tällainen ihminen karttaa luultavammin kaikkea kiellettyä informaatiota ja noudattaa tiukimmin myös yhteisön mahdollisesti asettamia karttamissääntöjä. Aineistosta ilmenee, että jotkut eivät ole nähneet eronneita lähiomaisiaan vuosiin. Selityksenä tälle ulkopuolisten silmissä hyvin rakkaudettomalta vaikuttavalle käytökselle voi olla nimenomaan ristiriitoja kohtaan koettu ahdistus. Läheisen ihmisen hylkäämisen kipu voi olla helpompi kestää, kuin ahdistus omasta uskonnollisuudesta.

⁴ Festinger 1957, 264–265.

⁵ Festinger 1957, 266.

Leon Festinger toteaa, että tällaiset herkästi ristiriitatilanteisiin reagoivat näkevät maailman paljon mustavalkoisempana kuin muut lahkon jäsenet.⁶ Tämä on myös hyvin ymmärrettävää. Harmaan sävyjen näkeminen vaatii rohkeutta ja luottamusta omaan ”totuuteen”. Mitä epävarmempi jäsen on, sitä mustavalkoisempi hänen maailmankuvansa on. Hän ei uskalla antaa omille ajatuksilleen valtaa, koska jokainen epäily aiheuttaa ristiriitaa ja sitä kautta kipua. Hän voi jopa suhtautua äärimmäisen vihamielisesti lahkoa kohtaan annettuun kritiikkiin. Festingerin mukaan tällainen ihminen näkee kaiken hyvin yksipuolisena. Hän voi lisäksi tuntea patologista pelkoa joutuessaan tekemään päätöksiä.⁷ Ei siis ole yllättävää, että suurin osa epäilijöistä tukahduttaa epäilynsä, suuntaa huomionsa muualle tai kumoaa kriittisen informaation tai sen lähteen valheellisena. On helpompaa antaa virran viedä, kuin yrittää soutaa vastavirtaan. Mielenhallinnan alta ulos murtautuminen on iso askel. Mitä kauemmin lahkon vaikutuksessa on ollut, sitä vaikeampaa ulos lähteminen on. Lahkoon syntyneille tilanne on vaikein. Irtautumista seuraavien uusien ristiriitatilanteiden takia moni epäilijä jää lahkoon.

Lahkon vaaralliset piirteet

Henkilö, joka on anonyymien auktoriteetin kautta omaksunut asiat, joita uskovainen ei halua tai saa tehdä, joutuu miettimään omaa suhdetta omaksumaansa ”totuuteen”. Jääkö hän yhteisön luomien mielikuvien alle vai astuuko hän ulos omasta piiristään ja toteaa olevansa uskovainen, joka halua tehdä vastoin sitä mitä ”uskovainen haluaa tehdä”. Useimmat vaarallisiksi katsotut lahkot ovat rakentaneet oppikysymystensä ympärille lukuisia kuvatuunlaisia ristiriitapiirejä.

Voidaan ajatella, että Hannu Lauerman teoksiinsa kokoamat lahkon vaarallisuutta kuvaavat 23 piirrettä⁸ sisältävät kukin yhden tai useamman tällaisen erillisen piirin.⁹ Jokaisen rajan ylittäminen ja jo kyseisen ristiriitapiirin totuudellisuuden kyseenalaistaminen tietää ongelmia. Tällaisia rajanylityksiä voivat olla vaikkapa seuraavanlaisia: Erehtymättömässä opissa on virhe, aina valehteleva luopio ei valehtele, maailma ei ole mustavalkoinen, vika onkin yhteisössä tai kielletyn kirjan lukeminen on sallittua. Joillain lahkoilla tällaisia rajoja on paljon. Aineis-

⁶ Festinger 1957, 266.

⁷ Festinger 1957, 269.

⁸ Liite 3.

⁹ Luettelossa on vain kolme ominaisuutta joille ei löydy vastinetta primääriaineistosta minkään yhteisön kohdalla. Nämä kohdat liittyvät jatkuvaan muuttamiseen (paikkakunnan vaihtaminen), peiteryhmiin sekä poliittiseen vaikutusvaltaan. Aineistosta löytyi 20 luettelon epätervettä piirrettä.

tosta voi havaita, että jokaisessa informantin kirjeessä esiintyy jonkinlaista pitkäkestoista mielenhallintaa. Mukana on kirjeitä, joista voi löytää lähes kaikki aineistosta löytyneet 20 epävertettä piirrettä. Vuosikausia kestänyttä kontrollointia pystyi havaitsemaan niin käytöksen, ajatuksen, tunteiden kuin informaationkin kohdalla. Jokaisesta edellä mainitusta kontrolliin liittyvästä neljästä ryhmästä pystyi erittelemään useita erilaisia muotoja. Jäsenet saadaan alistumaan pelottelun ja syyllistämisen avulla sekä luomalla tarkoituksellisesti tai sattumalta juuri sellaisia oppirakenteita, joiden kyseenalaistaminen jo itsessään aiheuttaa jäsenille sietämättömyyttä ristiriitaa.

Käytöksen kontrolloinnista

Informanttien mukaan käytöstä kontrolloidaan monin eri tavoin. Tästä aihepiiristä nousi esille yli muiden vanhoillislestadiolainen ehkäisy politiikka, josta lyhyt pohdinta. Aineistoa lukiessa ei voi välttyä mielikuvalta, että vanhoillislestadiolaiset rinnastavat ehkäisyyn eräässä mielessä murhaan. Jokainen käyttämättä jäänyt munasolu on heille potentiaalinen ihminen, jolla on oikeus syntyä tähän maailmaan. Ikään kuin jokaisella naimisissa olevalla naisella olisi jossain ”Jumalan salatussa varastossa” odottamassa maksimaalinen määrä synnyttettäviä lasten sieluja. Turvautuessaan ehkäisyyn – vaikka sitten imetystä pitkitämällä – jää osa näistä sieluista pääsemättä maan päälle. Kieltäytyessään Jumalan jo ”hänelle varaamista lahjoista” nainen tekee suuren synnin. Avioliitossa olevalla naisella ei siis ole valtaa päättää munasolujensa kohtalosta. Hänen tulee kunnioittaa jokaisen munasolun oikeutta syntyä ihmiseksi.

Jos tulkinta pitää paikkaansa, niin voidaan hyvin kärjistetysti kysyä, onko yhdelläkään naisella oikeus valita elämä ilman puolisoa? Onko yksin elämisen valitsevalla naisella valta päättää siitä, ettei yhdelläkään hänen munasoluistaan ole oikeutta syntyä lapsena keskuuteemme? Jos hän saa päättää kaikkien munasolujensa kohtalosta, miksi avioliitossa oleva nainen ei saa valita edes osan kohdalla. Jos ehkäisevä nainen on itsekäs ja tekee synnin munasolujaan kohtaan, tekeekö mies synnin tuhlatessaan omia sukusolujaan tarpeettomasti? Munasolulla ei ole sen enempää oikeuksia kuin siittiösoluillakaan. Ihminen saa alkunsa hedelmöitymisen hetkellä. Ennen hedelmöitymistä ei ole ihmistä.

Voidaan esittää vielä kärjistetympi ajatus. Jos meillä ei ole oikeutta päättää syntymästä, niin onko meillä oikeutta päättää kuolemasta? Jos emme saa ehkäistä syntymän ihmettä, onko meillä oikeutta ehkäistä kuolemaa turvautumalla

lääkkeisiin ja leikkauksiin? Voiko Raamatun perusteella puhua ennenaikaisesta kuolemasta tai hedelmöittymättä jääneistä sieluista? Jos uskomme, että Jumala on määrännyt ihmiselle syntymän ja kuoleman hetket, niin silloin emme voi sen enempää pitkittää kuin lyhentääkään kenenkään elinikää täällä maan päällä. Emmekä estää tänne tarkoitettujen sielujen syntymistä omilla toimillamme.

Ajatusten ja tunteiden kontrolloinnista

Tunteiden ja ajatusten kontrollointi herättää myös joitain ajatuksia. Jos yhteisön jäsen kasvatetaan siinä uskossa, että ainut totuus ja pelastus ovat ryhmän sisällä, ei hänellä ole muuta vaihtoehtoa kuin sitoutua yhteisöönsä. Auktoriteetit rakentavat karsinoita ja rajaavat Jumalan, hänen tahtonsa ja anteeksiantonsa yhteisön muodostamien aitojen sisälle. Pelotteena käytetään ulkopuolelle sulkemista, karttamista ja Jumalan tuomion alle joutumista. Mielenhallinnan ja kontrollin alla oleva ihminen on kuin sadun henkilö, joka ei kykene näkemään, että keisarilla ei ole vaatteita. Sadun räätälit olivat indoktrinoineet koko kaupungin väen uskomaan, että vain viisaat näkevät keisarin ihmeellisen kauniista kankaista tehdyt vaatteet. Kukaan ei uskalla tunnustaa, ettei näe vaatteita, koska samalla osoittaa oman tyhmyytensä kaikille.

Moni uskonnollisen yhteisön jäsen on tai on ollut aineiston perusteella samassa asemassa sadun yhteisön jäsenten kanssa. Oppeja epäillään, omatunto ei ole sopusoinnussa sääntöjen kanssa, jäsenet voivat psyykkisesti huonosti ja ovat uupuneita. Sääntöjä rikotaan salassa, koska julki tulleet rikkomukset johtaisivat rangaistuksiin, pahimmassa tapauksessa yhteisöstä karkottamiseen. Moni elää kaksoiselämää perheensä takia. Jotkut oireilevat pahaa oloaan sairastumalla psyykkisesti tai fyysisesti. Joukossa on myös niitä, jotka kokevat tilanteensa niin raskaana, että ovat harkinneet itsemurhaa.

Vaikuttaa siltä, että mielenhallintaa harjoittavissa yhteisöissä esiintyy paljon teeskentelyä. Jukka Timonen on tullut samaan tulokseen lisensiaattityössään. Hän toteaa yhteisöistä löytyneen näyttelemistä. Jäsenille oli muodostunut erilaisia ”kulttipersonallisuuksia” tai ”lahkopersonallisuuksia”. Eräs Timosen informantti kertoi siitä, kuinka vaikeaa ja ahdistavaa oli, kun ei saanut olla oma itsensä. Piti esittää Jehovan todistajaa ja muistaa aina, miten käyttäytyä ja puhua.¹⁰

Ristiriitatilanteessa valitaan kahden pahan väliltä pienempi paha. Se on usein yhteisöön jääminen, koska lähteminen voisi aiheuttaa suuria ongelmia ja

¹⁰ Timonen 2007, 154–155.

koko elämän uudelleenjärjestelyä. Jos ajatuksia ja tunteitaan ei voi tasapainottaa ja kokee vahvaa epäilyä, ainut mahdollisuus on muuttaa käytöstään. Uskovan roolia esittämällä yhteisöön jäävä epäilijä voi saada aikaan riittävän tasapainon omassa psyyksessään. Todennäköistä on, että tällaiset ”kahden tulen välissä” elävät ovat niitä, jotka Leon Festingerin mukaan kärsivät vähemmän ristiriitatilanteista.¹¹ Luultavimmin tällaiset yhteisössä puolella sydämellä mukana olevat ovat myös niitä, jotka suhtautuvat myötämielisimmin myös erotettuihin, eivätkä todennäköisesti pidä heidän karttamistaan välttämättömänä.

Ryhmän jäsenenä, auktoriteettien alaisuudessa

Yksikään yhteisö ei sano tuomitsevansa – Jumala tuomitsee. Mutta käytännössä niin ei ainakaan tutkimusaineiston mukaan ole. Yhteisöt tuomitsevat ulkopuolisia. Jokainen jäsen, joka sanoo Jumalan tuomitsevan omaan ryhmäänsä kuulumattomat ihmiset, ottaa tuomiovallan itselleen. Yhdelläkään auktoriteetilla ei ole oikeutta ottaa Jumalan asemaa, määrittelemällä sitä joukkoa joka on kelvollinen pelastukseen. Monet kuitenkin uskovat, että joillain yhteisöillä on tämä valta ja alistuvat siihen. Näin yhteisöstä tulee hänelle eräällä tavalla ”jumala”, koska pelastuksen voi saavuttaa vain yhteisön kautta. Raamatun sana vääristyy.

Kun Raamatun mukaan tie, totuus ja elämä löytyvät Kristuksesta, mielenhallintaa harjoittavan lahkoon jäsenelle se löytyy yhteisöstä ja yhteisön auktoriteettien suomasta armosta synnintekijää kohtaan. Tämäkin voidaan kärjistää hyvin vahvasti: Jos synti on tarpeeksi suuri, kuten korvakorujen käyttö, hiusten värjäys, tupakointi, väärät alusvaatteet, liiallinen lihavuus tai muu vastaava ”vakava rikkomus”, voidaan yksilö hylätä yhteisön ulkopuolelle sosiaaliseen ja hengelliseen kuolemaan.

Eettiset periaatteet ja rankaisu

Aineiston perustalla voidaan todeta, että uskonnollisten yhteisöjen eettisillä periaatteilla ei ahdasmielisessä yhteisössä näytä olevan vaikutusta. Useassa tämän tutkimuksen piirissä olevista yhteisöistä ei ole vapautta puolison valinnassa tai perhesuunnittelussa. Näin on siitä huolimatta, että osa tutkielmassa mukana olevista yhteisöistä¹² olivat mukana kehittämässä eettisiä ohjeita ja allekirjoittivat ne.

¹¹ Festinger 1957, 268.

¹² Tässä yhteydessä on huomioitava, että vanhoillislestadiolaiset eli Suomen Rauhanyhdistysten keskusyhdistys ry (SRK) ei lähtenyt mukaan Uskonto ja mielenterveys -projektiin. Uskonnollisten yhteisöjen eettisiä periaatteita on käsitelty tämän tutkielman sivuilla 67–70.

Myös eroamiseen liittyvillä eettisillä ohjeilla ei ole käytännössä merkitystä. Jäseniä painostetaan, kuulustellaan, syrjitään ja kartetaan.

Monessa lahkossa eronnut on käytännössä katsoen kuin kuollut. Hänelle on julistettu ”kuolemantuomio”, koska elämä ja autuus löytyy vain hänen jättämästään yhteisöstä. Hänet on voitu myös erottaa koko aiemmasta sosiaalisesta verkostostaan. Pahimmassa tapauksessa vanhemmat, lapset, sisarukset, serkut, ystävät ja tuttavat kääntävät hänelle selkänsä. Ei ihme, että moni palaa takaisin yhteisöönsä ”katuvana syntisenä”. Mutta mitkä ovat todelliset motiivit heidän paluulleen, jos heitä kiristetään ihmissuhteilla?

Vallankäytöstä ja vallankäyttäjistä

Useimmissa tutkielman uskonnollisissa yhteisöissä varsinaisia vallankäyttäjiä ei nouse esille. Tällaisissa yhteisöissä vallankäyttö ilmenee anonyymien auktoriteetin kautta. Informantit kertovat yhteisön asettamista odotuksista ja normeista. Lestadiolaisuudessa vallankäyttö lähtee tahtomisen ja halujen sanoittamisesta. Luodaan mielikuvien kautta käskyjä ja kieltoja pelkistämällä ne ”uskovien tahdoksi”. Tämä on tehokas tapa hallita ihmisiä kognitiivisen dissonanssin avulla. Voiko uskova haluta jotain jota ”uskova ei halua”? Näin saadaan jo ajatuksen ja tunteen tasolla luotua kiusallisia ristiriitatilanteita. Suurin osa uskovista sopeutuukin tällaiseen kollektiiviseen haluun. Oma ajattelu ja omat tunteet aiheuttavat ongelmia, vasta jos ne poikkeavat yhteisön luomista sallituista tunteista ja ajattelutavasta.

Ainoa yhteisö, jossa auktoriteettihenkilö nousi selvästi esille aineistosta, on Maitobaari. Tämä johtuu luultavasti myös siitä, että muihin yhteisöihin verrattuna Maitobaari on pieni ryhmä ja nuori uskonto. Maitobaaritaustaisten informanttien aineistosta voi päätellä, että johtajan ote jäseniin on hyvin vahva. Ryhmää hallitaan monella eri tavalla. Yhteisössä on nähtävissä hengellisen väkivallan lisäksi seksuaalista ja taloudellista hyväksikäyttöä. Seksuaalinen hyväksikäyttö ilmenee informanttien kuvaamassa ”suutelukulttuurissa”, taloudellinen hyväksikäyttö työpaikkojen, palkkojen ja työvelvoitteiden sitomisessa uskonyhteisön päämääriin ja odotteisiin.

Vaarallisen lahkoon tunnistaminen

Kun maassamme pyritään fyysisen ja henkisen väkivallan ehkäisyyn, vaaratekijöitä kartoittamalla ja niistä tiedottamalla, olisiko mahdollista ennaltaehkäistä laa-

jemmassa määrin myös hengellistä väkivaltaa? Jokaisen tulisi minimissään kyetä erottamaan opetuksen, indoktrinaation ja manipuloinnin erot. Olisiko syytä ottaa asia esille kouluissa uskontotunnilla tai puhua uskontojen vaaroista viimeistään rippikoulussa? Olipa henkilö nuori, aikuinen tai iäkkäämpi, jos hän ei osaa lukea vaaran merkkejä, hän saattaa joutua vaarallisen uskonnollisen yhteisön vaikutuspiiriin sattumalta. Uskonnon uhriksi voi päätyä kuka tahansa ja milloin tahansa.

Steven Hassanin mukaan paras tuntomerkki vaarallisen lahkoon tunnistamiseen on esittää yhteisön jäsenelle yksi kysymys. Kysymys kuuluu näin: ”Kerro minulle kolme asiaa joista et pidä ryhmässäsi tai sen johtajissa”. Jos jäsen kuuluu kontrolloivaan ja mielenhallintaa harjoittavaan ryhmään, hän ei pysty sanomaan mitään negatiivista omasta yhteisöstään, sen opeista tai lahkonsa auktoriteettihenkilöistä. Terveessä uskonnossa oleva pystyy kritisoimaan yhteisöään.¹³

Tutkimuksen luotettavuus ja mahdolliset puutteet

Analyysissä on pyritty käsittelemään kaikkia esille tulleita asioita ja informaatiota mahdollisimman rehellisesti, tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti. Päätelmät on pyritty esittämään siten, ettei lukijalle muodostuisi vääristynyttä tai vääriä käsityksiä niistä yhteisöistä, yhteisöjen auktoriteettihenkilöistä tai opeista, joista tutkimuksessa kerrotaan. Aineistotriangulaatiota käyttämällä on pyritty saamaan monipuolinen kuva hengellisen väkivallan ilmentymisestä. Haastatteluaineiston lähtökohtana on se, että informantit ovat kertoneet kokemuksistaan rehellisesti ja avoimesti.

Tutkimusaineisto oli määrällisesti riittävä. Puutteeksi voidaan katsoa se, että useasta uskonnollisesta ryhmästä oli vain määrällisesti yhden¹⁴ informantin kertomus. Myös monipuolisempi ei-kristillisten yhteisöjen mukanaolo olisi rikastuttanut aineistoa huomattavasti. Tutkimus painottui Jehovan todistajien ja vanhoillislestadiolaisten kontrollikäytäntöihin. Eräänä pääsyyinä tähän oli heidän lukumääräisesti suuri osuutensa informanteista, noin puolet. Näiden kahden yhteisön piiristä tuli myös aineiston pisimmät kirjeet. Aineistoa on siis kyseisistä ryhmistä erittäin runsaasti.

¹³ Hassan 1990, 110.

¹⁴ Yhden haastattelun ongelmana on se, että informantin henkilökohtaiset painotukset voivat vääristää yhteisön käytännöistä saatua kuvaa.

Mahdollisia uusia tutkimuskohteita

Analyysivaiheessa aineiston pohjalta nousi muutamia ajatuksia lisätutkimuksen tarpeesta. Hälyttäviä merkkejä olivat useiden informanttien maininnat psyykkisistä ongelmista. Niitä oli kuvattu yhteensä 13 kirjeessä. Neljä informanttia mainitsi lisäksi itsetuho- tai itsemurha-ajatukset kirjeessään. Myös Internetin keskustelupalstalla yhdistetään useat somaattiset ja fyysiset sairaudet kontrolloiviin yhteisöihin. Olisikin mielenkiintoista tutkia, mikä yhteys ankaralla uskonnollisuudella on sairauksien syntyyn. Sekä selvittää sitä, kuinka moni on ollut niin epätoivoisessa tilanteessa, että on pohtinut itsemurhaa vaihtoehtona päästä ulos ahtaasta lahkostaan. Toinen mielenkiintoinen tutkimuksen kohde olisi selvittää, miten yhteisöissä aktiivisesti mukana olevat suhtautuisivat Hannu Lauermaan kokoamaan luettelon¹⁵, jossa kuvataan lahkojen vaarallisia tunnusmerkkejä. Löytäisivätkö he piirteitä omasta yhteisöstään, vai näkisivätkö he kontrollointia vain kaikissa muissa yhteisöissä? Kolmantena aihepiirinä nousi ajatus niiden henkilöiden tutkimisesta, jotka ovat lähteneet yhteisöstä, mutta palanneet takaisin. Millainen heidän prosessinsa on ollut? Miksi he lähtivät ja mitkä syyt saivat heidät palaamaan takaisin?

Hengellinen väkivalta on aihe, jota ei tutkita liikaa. Hengellistä väkivaltaa, kontrollointia ja manipulointia esiintyy niin monissa muodoissa ja monissa yhteisöissä, että harva ihminen voi olla tuntematta niitä suoraan tai välillisesti jossain muodossa. Kenenkään tunteita ei pidä kiistää tai vähätellä. Tunteet eivät ole oikeita tai vääriä. Ne ovat.

¹⁵ Liite 3.

Lähteet ja kirjallisuus

Tekijän hallussa olevat lähteet

Haastattelut: Sähköpostitse saapuneet hengellisestä väkivallasta kertovat analyysiin mukaan otetut kirjeet 49 kpl. Tekijän hallussa.

Tutkielmassa käytetyt Internet-sivut: Lähteinä käytetyt Internet-sivut on kopioitu ja tallennettu pdf -tiedostoina (13.4.2010), 32 kpl. Tekijän hallussa.

Lehdet

Baer, Katarina. 2010. Asiakirjat todistavat paavin vastuusta. Helsingin Sanomat. 3.4.2010, B1.

Hirvonen, Riitta. 2008. Vakaumus voi viedä kuoleman porteille. Kotimaa 29.1.2008, 4-5.

Hirvonen, Riitta. 2010. Lapsen turvallisuus on koko kirkon asia. Kotimaa 21.1.2010, 11.

Ijäs, Johannes. 2008. Ihmisoikeusliitto selvittää ”ehkäisykieltoa”. Kotimaa 22.1.2008, 4.

Kuokkanen, Katja. 2010. Suljetun yhteisön toiminta vääristyi lasten hyväksikäytöksi. Ylivaltainen johtaja hallitsee kaikkea. Helsingin Sanomat. 11.1.2010, A6.

Pääkirjoitus Kotimaa 2010. Paavi ei voi väistää vastuuta. Kotimaa 25.3.2010, 3.

STT. 2009. ”Siperian Jeesus” julistanut jo lähes kaksi vuosikymmentä. Länsi-Uusimaa 7.9.2009, 11.

Valtakunnan palveluksemme. 2006. Miten suhtaudun veren fraktioihin ja hoitotoimenpiteisiin, joissa käytetään oma vertani? Valtakunnan palveluksemme. Marraskuu 2006, 3.

Villa, Janne. Maitobaari tuottaa uskonnon uhreja.

Kirkko ja kaupunki 26.11.1977, 14–15.

Painetut lähteet

Appelsin Ulla

2010 Lapsuus lahkon vankina. Leevi K. Laitisen tarina. Helsinki: WSOY.

Beckman, Saara

1999 Tiesivätkö he mitä tekivät? = Visste de vad de gjorde? S.I.: Beckman & Nordström.

Haho, Aarno

2004 Kristitty koti ja perhe aikamme murroksessa. Teoksessa Aimo Hautamäki & Pekka Tuomikoski (toim.) — Rauhaa ja iloa. Vuosikirja 2004. Oulu: Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys. 124–127.

Jansson, Marianne & Lemmetyinen, Riitta

1998 Kun luostarin muurit murtuvat. Kahden Mariasisaren tie evankeliumin vapauteen. Helsinki: Otava.

2006 Uskolla alistetut: matkalla eheyteen. Helsinki: Kirjapaja.

Kinnunen, Irma

2004 Lapset – Herran lahja. Teoksessa Aimo Hautamäki & Pekka Tuomikoski (toim.) — Rauhaa ja iloa. Vuosikirja 2004. Oulu: Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys. 134–139.

Kärkölä, Pentti

2003 Elämän kunnioitus. Teoksessa Ari-Pekka Palola & Jussi Hyvärinen (toim.) — Jumalan pelko suo turvan. Vuosikirja 2003. Oulu: Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys. 156–159.

Lapinleimu, Eija

2005 10 ja ½ guraa. Tieni irti riippuvuuksista. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Maljanen, Pentti

1982 Pääsin irti mormoneista. Helsinki: SLEY-kirjat.

Virkamäki, Pekka

2005 Arka ja ahdas ismi. Helsinki: WSOY.

Åberg, Herrick

1975 Nykyajan Baabelin orjat. Kuusitoista vuotta Vartiotornin varjossa.
Helsinki: Kirjaneliö.

Internet-lähteet

Aamenesta öylättiin. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.evl2.fi/sanasto/index.php/Etusivu>

(Katsottu 13.4.2010)

Aivopesu – vapaasta tahdosta? Uskontojen uhrien tuki UUT ry. Luettavissa osoitteessa: <http://www.uskontojenuhrientuki.fi/ahdistava-uskonto/aivopesu>.

(Katsottu 13.4.2010)

Blomster. Kotisivu. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.salmelblomster.com/index.html>

(Katsottu 13.4.2010)

Ehkäisykielto. Luettavissa osoitteessa:

<http://scratchpad.wikia.com/wiki/Ehk%C3%A4isykielto>.

(Katsottu 13.4.2010)

Hakomaja. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.hakomaja.net/>

(Katsottu 13.4.2010)

Heino. Kirkon tiedotuskeskus. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.evl.fi/kkh/kt/uutiset/jou99/hhmemo.htm>

(Katsottu 13.4.2010)

Kertomuksia avioliitoista. Luettavissa osoitteessa:

<http://veljesseura.org/?q=node/96>

(Katsottu 13.4.2010)

Kirjeopisto Via. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.via.fi/via.htm>

(Katsottu 13.4.2010)

Konventti. Luettavissa osoitteessa:

http://fi.wikipedia.org/wiki/Jehovan_todistajat

(Katsottu 13.4.2010)

Lahko ja kultti. Uskontojen uhrien tuki UUT ry. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.uskontojenuhrientuki.fi/ahdistava-uskonto/lahko-kultti>

(Katsottu 13.4.2010)

Lahkon vaarallisuus. Uskontojen uhrien tuki UUT ry. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.uskontojenuhrientuki.fi/ahdistava-uskonto/lahkon-vaarallisuus>.

(Katsottu 13.4.2010)

Lestadiolainen kulttuuri. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.hakomaja.net/sekalaista/ihmiset-ja-vl-kulttuuri>

(Katsottu 13.4.2010)

Liljeqvist, Matti 1996.

Kuinka huijata uskovaisia – uskonto manipuloinnin välineenä. 6.3.1996 pidetty luento. Luettavissa osoitteessa: <http://www.vihrearouva.net/usko/luento1.html>.

(Katsottu 13.4.2010)

Maanantaipiiri-info: Luettavissa osoitteessa:

<http://www.maanantaipiiri.info/keskustelu/> (Katsottu 13.4.2010)

Maitobaarin opetusnauhoja. Kuunneltavissa osoitteessa:

<http://sites.google.com/site/maitobaari/opetuksia> (Katsottu 13.4.2010)

Maitobaarista kertovan MOT -ohjelman käsikirjoitus. Luettavissa osoitteessa.

<http://www.maanantaipiiri.info/keskustelu/index.php/topic,142.0.html>

(Katsottu 13.4.2010)

Moonilaisuus. Luettavissa osoitteessa:

<http://fi.wikipedia.org/wiki/Yhdistymiskirkko>

(Katsottu 13.4.2010)

Nuorena naimisiin. Luettavissa osoitteessa:

<http://veljesseura.org/foorumi/viewtopic.php?f=1&t=613&p=11940&hilit=+naimisiin#p11940>

(Katsottu 13.4.2010)

Näin sinuun yritetään vaikuttaa. Kirkon lähetystyön keskus.

Luettavissa osoitteessa: <http://www.evl.fi/kkh/kuo/klk/uu/uuvaik.htm>

(Katsottu 13.4.2010)

Omatunto. Evl.fi. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.evl2.fi/sanasto/index.php/Omatunto>

(Katsottu 13.4.2010)

Painoindeksi. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.tohtori.fi/?page=2381134>

(Katsottu 13.4.2010)

Pauli Korteniemen saarna Oulaisissa 1962 (lyhennelmä).

Luettavissa osoitteessa:

<http://p2.foorumi.info/keskusteluavanhoillislestadiolaisuudesta/viewtopic.php?t=2290&highlight=pauli+korteniemi>

(Katsottu 13.4.2010)

Sairaalayhteyskomitea. Luettavissa osoitteessa:

http://fi.wikipedia.org/wiki/Jehovan_todistajien_verioppi

(Katsottu 13.4.2010)

Suomi24 mormonismi. Luettavissa osoitteessa:

<http://keskustelu.suomi24.fi/debate/3941>

(Katsottu 13.4.2010)

Supo. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.poliisi.fi/supo/>

(Katsottu 13.4.2010)

Terve uskonnollisuus. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.uskontojenuhrientuki.fi/mista-apua-kun-uskonto-ahdistaa/terve-uskonnollisuus>

(Katsottu 13.4.2010)

Tietoa Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen kirkosta.

Luettavissa osoitteessa:

<http://mormonit.fi/tietoja-kirkosta/historia/kirkon-kasvu.html>

<http://mormonit.fi/tietoja-kirkosta/kirkko-suomessa/kirkon-historia-suomessa.html>

(Katsottu 13.4.2010)

Tuhoisan uskonnollisuuden tunnuspiirteitä. Kirkon lähetystyön keskus.

Luettavissa osoitteessa: <http://www.evl.fi/kkh/kuo/klk/uu/tuhkul.htm>

(Katsottu 13.4.2010)

Veljesseura. Luettavissa osoitteessa:

<http://veljesseura.org/foorumi/>

(Katsottu 13.4.2010)

Veretön leikkaus. Luettavissa osoitteessa:

http://www.watchtower.org/fi/20000108/article_03.htm

(Katsottu 13.4.2010)

Vissarion. Luettavissa osoitteessa:

<http://www.vissarion.eu/en/>

(Katsottu 13.4.2010)

Kirjallisuus

Arterburn, Stephen & Felton, Jack

2006 Toxic Faith, Experiencing Healing from Painful Spiritual Abuse.
Colorado Springs: WaterBrook Press.

Barker, Eileen

1995 New Religious Movements: A Practical Introduction. London: Her
Majesty's Stationery Office

Blomster, Salme

2001 Musta, valkoinen häpeä. Helsinki: Karas-Sana.

Eskola Jari & Suoranta, Juha

1998 Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Festinger, Leon

1957 A Theory of Cognitive Dissonance. Stanford: Stanford University
Press.

Festinger; Leon & Riecken, Henry W & Schachter, Stanley

1956 When Prophecy Fails. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Franz, Raymond

2002 In Search of Christian Freedom. Atlanta: Commentary Press.

Fromm, Erich

1962 Vaarallinen vapaus. Helsinki: Kirjayhtymä.

1976 Tuhoava ihminen. Helsinki: Kirjayhtymä.

1986 Psykoanalyysi ja uskonto. Helsinki: Kirjayhtymä.

Hakala, Kaarina

1995 Ovelta ovelle. Jehovan todistajien opin tutkiskelua. Vantaa: Aika Oy
Kristilliset Kirjat.

Hassan, Steven

1990 Combatting Cult Mind Control. Rochester: Park Street Press.

Heino, Harri

1995a Hengellinen väkivalta. Teoksessa Harri Heino, Pirkko Lahti & Kristiina Salonen (toim.) — Uskonnon kahdet kasvot: mielenterveyden tuki vai taakka. Helsinki: Suomen mielenterveysseura. 19–21.

1995b Uskonto ja terveys. Teoksessa Harri Heino, Pirkko Lahti & Kristiina Salonen (toim.) — Uskonnon kahdet kasvot: mielenterveyden tuki vai taakka. Helsinki: Suomen mielenterveysseura. 41–44.

Ihonen, Markku

1997 Uskonnolliset kielipelit. Vallankäyttöä ja identiteetin vahvistamista. Teoksessa Matti Mälkiä & Jari Stenvall (toim.) — Kielen Vallassa. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen. Tampere: Tampere University Press. 91–103.

Jussila, Jarmo et al.

2004 Kirkon ja uskon sanakirja. Aamenesta öylättiin. Helsinki: Kirjapaja.

Juuti, Pauli

2006 Organisaatiokäyttäytyminen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Juutinen, Timo

1989 Hengellinen väkivalta. Käsitteenmäärittäminen, katsaus hengelliseen väkivaltaan kaunokirjallisuudessa ja lehdistössä sekä empiirinen kuvaus ilmiön eri ilmenemismuodoista uhrin kokemuksen perusteella. Yleisen käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Järvenpää, Katriina

2008 Uskonnollinen auktoriteetti: rituaaliteoreettinen tutkimus turkulaisesta Jehovan todistaja -seurakunnasta. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.

Kania, Walter

2006 Healthy Religion: A Psychological Guide to a Mature Faith. Bloomington, IN: AuthorHouse.

Karppinen, Saara

1994 Ahtaasta uskosta avarammalle. Hämeenlinna: Päivä Osakeyhtiö.

Kaukonen, Elina

2008 Kääntyminen ja poiskääntyminen: tapaustutkimus Hare Krishna -liikkeeseen liittymisestä ja siitä eroamisesta. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.

Kinnunen, Saara

1996 Luottamustehtävä: koti lapsen hengellisen kasvun tukijana. Helsinki: Karas-Sana.

Koenig, Harold G., McCullough, Michael E. & Larson, David B.

2001 Handbook of Religion and Health. Oxford: Oxford University Press.

Koenig, Harold G.

1997 Is Religion Good for Your Health? The Effects of Religion on Physical and Mental Health. Binghamton: The Haworth Pastoral Press.

Koskinen, Lennart

1995 Mikä on oikein? Etiikan käsikirja. Helsinki: Lasten Keskus Oy.

Kukkula, Tanja

2007 Mikä tekee uskonnosta painostavan? Tutkimus uskonnollisen painostuksen kokemuksesta kokijan näkökulmasta. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos.

Kurvinen, Jorma

1980 Raportti lestadiolaisuudesta. Helsinki: Kirjapaja.

Kuusniemi, Juha

- 1994 Katastrofin jälkeen: aivopesu Skientologian uhrit -ryhmän tiedotteis-
sa ja uhritulkinnan välineenä kuuden tapauskertomuksen valossa.
Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Laakso, Hanna

- 2001 Yhteisön turvallisista kahleista vaikeaan vapauteen: tutkimus
uskonnollisesta ryhmästä irtautumisesta. Sosiologian pro gradu
-tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Laakso-Tirronen, Tarja

- 1990 Uskonnollisesta ryhmästä irtautuminen. Seitsemän kuvausta
irtautumiskriisistä ja kriisiprosessin analyysi. Uskontotieteen pro
gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Lahti, Pirkko

- 1995 Mielenterveyspalvelut. Teoksessa Harri Heino, Pirkko Lahti & Kris-
tiina Salonen (toim.) — Uskonnon kahdet kasvot: mielenterveyden
tuki vai taakka. Helsinki: Suomen mielenterveysseura. 63–65.

Laitinen, Jorma

- 2007 Syyllisyys. Helsinki: Kirjapaja.

Lalich, Janja & Tobias, Madeleine

- 2006 Take Back Your Life: Recovering from Cults and Abusive Relation-
ships. Berkeley: Bay Tree Publishing.

Lauerma, Hannu

- 2006 Usko, toivo ja huijaus. Rohkaisusta johdattelun kautta psykoterro-
riin. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim
- 2009 Pahuuden anatomia. Pahuus, hulluus, poikkeavuus. Helsinki: Edita
Publishing Oy.

Lehto, Vesa-Petri

2000 Uskonnollisesta yhteisöstä eroaminen uskontotieteellisenä ongelmana: tutkimus ex-mormonien eroamiskertomuksista. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.

Liljeqvist, Matti

2004 Torni ja temppeli, Jehovan todistajien ja mormonien kohtaaminen. Kauniainen: Perussanoma Oy.

Lindqvist, Martti

1990 Auttajan varjo – Pahuuden ja haavoittuvuuden ongelma ihmistyön etiikassa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

2002 Hyvä, paha ja pyhä. Helsinki: Otava.

Lövås, Edin

1991 Ei herroina halliten. Alistamisen ongelma yhteisöissä. Kauniainen: Perussanoma.

Muutoksen vuodet 2000–2004

2005 Muutoksen vuodet 2000–2004. Joni Valkila (toim.). Helsinki: Uskontojen uhrien tuki ry.

Neill, A.S.

1968 Summerhill: Kasvatuksen uusi suunta. Helsinki: Weilin + Göös.

Nieminen, Eija Heli

1990 Uskonnon uhrit ja uskonnollisen painostuksen kokemus. Uskonnollinen painostus -ilmiön kartoitusta uhrin kokemukseen perustuvan tapaustutkimuksen avulla. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.

Nyman, Hannu

1988 Toisenlainen evankeliumi. Näkökulmia Jehovan todistajien ja mormonien opetukseen. Helsinki: Karas-Sana.

Ojanen, Markku

- 2006 Hyvä, paha ihminen. Kauniainen: Perussanoma Oy.
2007 Positiivinen psykologia. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Ollila, Maija-Riitta

- 2005 Persoonan valta. Helsinki: WSOY.

Peck, M. Scott

- 1989 Pahan psykologia. Pahan vallan voittamisesta elämässä. Helsinki: Kirjapaja.

Puolimatka, Tapio

- 1997 Opetusta vai indoktrinaatiota? Valta ja manipulaatio opetuksessa.
Helsinki: Kirjayhtymä.
2004 Kasvatus, arvo ja tunteet. Helsinki: Tammi.

Rainio, Kullervo

- 1968 Valta ja vallan käyttö, sosiaalipsykologinen tarkastelu. Helsinki: WSOY.

Saarikoski, Helena

- 2006 Kateus, juoru, kiusaaminen – esseitä henkisestä yhteisöväkivallasta.
Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.

Salomäki, Hanna

- 2008 Herätysliikkeiden ja vapaiden suuntien seksuaalieettiset kannanotot.
Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) — Seksuaalisuus eri kulttuureissa.
Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 33–45.

Seppo, Juha

- 2003 Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Sulander, Mikko

- 2003 Hengellä hakatut. Tutkimus hengellisen väkivallan kokemuksesta, yrityksestä päästä irti hengellisestä väkivallasta ja hengellistä väkivaltaa kärsineiden kokemuksia autetuksi tulemisesta. Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. Joensuu: Joensuun yliopiston läntisen teologian laitos.

Suomalainen, Marianne

- 2008 Uskolla loukattu lapsuus: hengellinen väkivalta lapsuuskokemuksena ja sen seuraukset aikuisen uskonnollisuudelle. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Timonen, Jukka

- 2004 Todellisuudesta toiseen. Uskonnollisesta yhteisöstä irtautuminen. Suomen kielen ja kulttuuritieteen pro gradu -tutkielma. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- 2007 Todellisuudesta toiseen. Identiteetin rakentuminen uskonnollisista yhteisöistä irtautuneiden elämäkatsomuksissa. Suomen kielen ja kulttuuritieteen lisensiaatintyö. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Tuomaala, Ellen

- 2001 Yhteisön rajamailla: vanhoillislestadiolaisuudesta irtautumisen kerrontaa. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli

- 2009 Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuovinen, Liisa

- 2008 Kotoinen luterilaisuus suomalaisessa arjessa. Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) — Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 11–45.

Turunen, Pasi

2005 Vartiotorni – Valtakunta uudessa valossa. Helsinki: Kuva ja Sana Oy.

Venesperä, Ronja

2008 Yhteisö ohjaa Jehovan todistajien elämää. Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) — Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 46–55.

Vilkko-Riihelä, Anneli

1999 Psykyke. Psykologian käsikirja. Helsinki: WSOY.

Vuokko, Pirjo

2005 Kirkko ja asiakkaat – he ja me. Teoksessa Kalle Vaismaa (toim.) — Trendi, brändi ja evankeliumi. Helsinki: Karas-Sana Oy. 74–85.

Lyhenteet ja liitteet

Käytetyt lyhenteet:

Adv.	= Adventtikirkko
Ek	= Elävät kivet
Hel	= Helluntaiherätys
JT	= Jehovan todistajat
Kört	= Körttiläisyys
MB/MP	= Maitobaari ja Maanantaipiiri
MAP	= Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko / Mormonit
Vap	= Suomen Vapaakirkko
Svl ry	= Suomen vapaa lähetys ry
VL	= Vanhoillislestadiolaisuus
Via	= Kirjeopisto Via

Liite 1. Sähköpostitse lähetetyt haastattelukysymykset:

1) Taustaa itsestäsi ja ryhmästäsi: Kertoisitko ainakin sukupuolesi, ikäsi ja sen uskonnollisen ryhmän, jossa olet mielestäsi kokenut/koet hengellistä väkivaltaa.

- Kuinka kauan olit/olet ollut kyseisen ryhmän jäsenenä?

- Kuuluiko/kuuluuko perheestäsi tai suvustasi muita henkilöitä samaan ryhmään?

2) Liittymisesi ryhmään: Millainen prosessi liittymisesi kyseiseen yhteisöön oli?

3) Yhteisön jäsenyys ja osallistuminen: Millaista osallistumista, suoritusta tai käytöstä yhteisösi edellytti/edellyttää sinulta ennen jäsenyyttäsi tai jäsenyyden aikana?

4) Kontrollointi: Koitko/koetko, että ajatuksiasi, käytöstäsi, tunteitasi tai vastaanottamaasi informaatiota kontrolloitiin/kontrolloidaan yhteisön taholta? Jos koit/koet, niin miten kontrollointi tapahtui/tapahtuu käytännössä?

5) Perheen sisäiset oikeudet: Toteutuiko/toteutuuko seuraava uskonnollisten yhteisöjen eettinen periaate kyseisessä uskonnollisessa yhteisössä: *”Yhteisö huolehtii siitä, että jäsenellä on oikeus valita vapaasti aviopuolisonsa ja perustaa perhe tai erota tai olla perustamatta perhettä.”*

6) Pelottelu: Koitko/koetko että yhteisö pelotteli/pelottelee sinua tai muita jäseniä? Jos koit/koet niin millä tavalla pelottelu tapahtui/tapahtuu?

7) Yhteisön huolenpito ja hyvinvointi: Miten yhteisö tuki/tukee jäseniään, jos heillä oli/on vaikeaa jollain elämäalueella?

- Koitko/koetko itse saavasi tarpeeksi tukea yhteisöltä?

8) Käsitys elämän onnellisuudesta: Millainen oli/on yhteisön käsitys onnellisesta elämästä?

9) Tasapuolisuus: Kohdeltiinko/kohdellaanko kaikkia jäseniä tasapuolisesti, jos he tekivät/tekevät virheitä tai rikkoivat/rikkovat yhteisön sääntöjä?

10) Oppikysymykset: Saiko/saako oppikysymyksiä arvostella?

- Esiintykö/esiintykö joku yhteisön jäsen Jumalan profeettana tai Jumalan totuuksien julkituojana, tietäjänä tai meediona?
- Oliko/onko yhteisössä kirjoitettuja tai kirjoittamattomia sääntöjä, joiden noudattaminen saattoi johtaa/saattaa johtaa vaaralliseen tai jopa hengenvaaralliseen tilanteeseen?

11) Vaikeuksien ja ongelmien syyt: Mistä vaikeuksien tai onnettomuuksien sanottiin johtuvan/sanotaan johtuvan?

12) Rankaiseminen: Oliko/onko yhteisössä omia rangaistusmenetelmiä, tietty henkilö tai oma oikeusjärjestelmä, joka päätti/päättää rangaistuksista ja toimeenpani/toimeenpanee niitä?

13) Yhteisöstä eroaminen: Toteutuiko/toteutuuko seuraava uskonnollisten yhteisöjen eettinen periaate yhteisössä: *”Yhteisö huolehtii siitä, että uskontokunnasta voi halutessaan erota joutumatta minkäänlaisen painostuksen tai syrjinnän kohteeksi tai minkään elimen tai uskontokunnan edustajan kuulusteltavaksi tai puhuteltavaksi.”*

- Miten yhteisö suhtautui/suhtautuu entisiin jäseniinsä?

14) Eronneen uhkailu tai häirintä: Onko sinua häiritty tai uhkailtu entisen yhteisösi taholta erosi jälkeen?

15) Väkivallan kokemuksen välttäminen: Tuleeko jälkeenpäin mieleen mitään keinoa, jolla olisit voinut välttää/voisit välttää yhteisössä kokemasi kontrolloinnin, manipuloinnin tai hengellisen väkivallan?

16) Lopuksi: Mitä muuta haluat sanoa?

Kiitos jo etukäteen

yst. terv. Aila Ruoho

Vastaukset voi lähettää sähköpostilla: aila.ruoho@suomi24.fi

Tärkeää!

Otan osasta vastauksista hyvin lyhyitä parin lauseen pituisia sitaatteja graduuni esimerkeiksi. En käytä mitään sellaisia kohtia, joissa olisi henkilökohtaisia asioita, joista vastaajan voisi kukaan muu lukija mitenkään tunnistaa. Eikä kukaan muu minun lisäksi pysty yhdistämään mitään tekstiä siihen sähköpostiosoitteeseen, josta se on tullut.

Voit lähettää tekstisi täysin luottamuksellisesti. Käsittelemäni aihe on erityisen arka ja henkilökohtainen ja suhtaudun siihen hyvin vakavasti.

Liite 2. Tutkimuspyyntö:

Teen pro gradu -työtä manipuloinnin ja kontrolloinnin esiintymisestä uskonnollisen vallankäytön välineenä. Työni valmistuu Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitokselle.

Oletko ”mielestäsi” kokenut tai koetko edelleen manipulointia ja kontrollointia oman uskonnollisen yhteisösi taholta? Oletko kuulunut tai kuulutko uskonnolliseen ryhmään jossa yhteisöä, johtajia, sääntöjä tai oppikysymyksiä ei ole saanut arvostella ääneen tai edes ajatuksen tasolla?

Jos haluat kertoa kokemuksistasi ja auttaa minua tutkimustyössäni tämän aiheen parissa, voit ottaa yhteyttä sähköpostilla: aila.ruoho@suomi24.fi Käsittelen kaikki saamani sähköpostit ehdottoman luottamuksellisesti.

Lähetä ensin vain yhteystietosi, ja jos haluat, voit kirjoittaa lisäksi lyhyesti, mihin uskonnolliseen ryhmään olet kuulunut ja kuinka kauan olet ollut siinä jäsenenä.

Älä kirjoita kokemuksistasi vielä tähän ensimmäiseen sähköpostiisi. Otan sinuun ensin yhteyttä sähköpostitse ja lähetän tarkemmat kysymysteemat.

Etukäteen kiittäen

Aila Ruoho

teol. yo.

Liite 3. Luettelo lahkun vaarallisuutta kuvaavista piirteistä: ¹

- ***Sisäinen kontrolli:** miten paljon lahko määrää jäseniensä henkilökohtaisista asioista ja kuinka sitova on jäsenen velvollisuus raportoida tekemisistään ja havainnoistaan ylemmässä asemassa oleville.
- ***Johdon autoritaarisuus:** kuinka erehtymättöminä johdon määräyksiä on pidettävä, suljetaanko niiden arvostelija ulkopuolelle. Velvollisuus totella käskyjä.
- **Velvollisuus uskoutua johdolle yksityiselämästään:** vaaditaanko ”ripittäytymistä”, yksipuolista oman elämän ongelmien, intiimien seikkojen ja arkojen kohtien paljastamista johdolle.
- ***Opillinen dogmaattisuus:** todellisuuskäsityksen ja oppien jäykkyys. Suvaitsemattomuus erilaista ajattelua kohtaan. Kuinka pitkälle oppi tarjoaa valmiit mielipiteet, kuinka paljon vieroksutaan omaehtoista pohdintaa.
- ***Syyllistäminen:** onko jäsenen etsittävä vikaa aina itsestään, jos ei sopeudu yhteisöön? Vaaditaanko julkista itsekritiikkiä.
- **Uusien riittien ja opinkohtien kehittäminen:** jatkuvilla muutoksilla koetellaan jäsenten uskollisuutta johdolle.
- ***Vainoharhaisuus:** kuinka paljon jäseniä pelotellaan todellisilla tai kuvitelluilla vihollisilla, joita voivat olla erilaiset viranomaiset, yliopistossa opetettava tiede, ennen muuta biologia, lääketiede ja usein sen piiristä erityisesti psykiatria. Tyyppivihollisia ja mustamaalauksen kohteita ovat myös lahkosta lähteneet ja siihen kriittisesti suhtautuvat entiset jäsenet.
- ***Maailmankielteisyys:** näkeekö lahko ”maallisen” elämän lahkun ulkopuolella täysin arvottomana. Väittääkö se lahkoon kuulumattomien ihmisten joutuvan kuoleman jälkeen helvettiin tai syntyvän uudestaan huonoihin oloihin. Onko sillä apokalyptinen visio, jossa maailmanloppu on lähellä ja vain lahkun sitoutuneet jäsenet pelastuvat.
- ***Sensuuri:** missä määrin johto rajoittaa jäsenten mahdollisuutta tutustua ulkopuolisiin näkemyksiin lahkosta. Suoran kiellon lisäksi sensuuri toimii usein epäsuorana ja ryhmäpaineena: jäsenen ei odoteta haaskaavan aikaansa ”maallisiin” tai ”demonisiin” tiedonlähteisiin, vapaa-aika paheeksi määriteltävä, ”saatana löytää työtä joutilaille käsille”.

¹ Luettelo on kopioitu Hannu Lauerma kirjasta Usko, toivo ja huijaus. Lauerma on muokannut tekstin Uskontojen uhrien tuki ry:n verkkopalstalla olevasta listasta täydentämällä sitä omien havaintojensa ja muiden lähteiden avulla. Lauerma 2006, 236–237; Lauerma 2009, 197–200. Piirteet (16 kriteeriä), jotka löytyvät myös Uskontojen uhrien tuki ry:n luettelosta, on merkitty merkillä*. Lahkon vaarallisuus, www-dokumentti.

- ***Ihmissuhteiden rajoittaminen:** onko painetta hylätä eri tavalla ajattelevien ystävien ja omaisten seura, ”entinen elämä” harrastuksineen ja ilonaiheineen.
- **Jatkuva muuttaminen:** Paikkakunnan vaihtaminen kainona jatkaa jäsenistön eristämistä muun yhteiskunnan vaikutuksilta.
- ***Uusien jäsenien värväysvelvoite:** kuinka paljon painoa annetaan uusien jäsenten hankkimiselle ja lähetystyölle.
- ***Peiteryhmät:** kuinka suuri määrä lahkolla on sen määräysvaltaan kuuluvia ryhmiä, joilla on toinen nimi kuin lahkolla, esim. peiteyhtiöt ja ”hyväntekeväisyysjärjestöt”, joiden tosiasiallinen tarkoitus on tuoda lisää kannattajia ja rahaa.
- ***Varakkuus:** kuinka paljon omaisuutta lahkolla on käytössään tai hankinnan kohteena.
- **Taloudellinen hyväksikäyttö:** miten paljon jäseniä painostetaan lahjoittamaan omaisuuttaan lahkolle, esimerkiksi kymmenykset tuloista, testamentit tai koko omaisuuden antaminen lahkolle ja rahankäyttökielto. Vaaditaanko jäseniltä vastikkeettomia työsuorituksia, ja hankitaanko lahkoon piiriin systemaattisesti sen tarvitsemia ammattilaisia niitä varten.
- ***Poliittinen vaikutusvalta:** kuinka paljon poliittista vaikutusvaltaa lahko haluaa tai on pystynyt hankkimaan esim. sijoittamalla jäseniään vaikutusvaltaisiin asemiin yhteiskunnassa.
- ***Seksuaalinen manipulaatio:** kuinka tarkkaan ja intimiteettiä loukaten johtajat määräävät alaistensa seksielämästä.
- ***Eroa harkitsevien painostus:** kuinka voimakkaasti jäseniä pyritään esittämään lähtemästä liikkeestä tai kuinka paljon entisiä jäseniä painostetaan liittymään takaisin lahkoon esim. yöllisten puhelinsoittojen avulla.
- ***Väkivallan hyväksyminen kun johto harjoittaa sitä tai on kyse liikkeen eduista.**
- ***Totisuus:** kyvyttömyys sietää ryhmään, sen johtajiin tai oppeihin kohdistuvaa leikinlaskua.
- **Suggestiivisten menetelmien järjestelmällinen käyttö:** monotoniset tai muuten suggestiiviset rituaalit, valvottaminen, hypnoosin käyttö, rituaalinen tai salaa tapahtuva kemiallinen huumaaminen.
- **Hierarkkisuus:** onko noviisilla mahdollisuus ja tarve edetä hierarkiassa tottelemisesta ja suorituksista palkitsemisien kautta.
- **Kiristäminen:** paljastettujen intiimien asioiden julkituomisella, taloudellisilla menetyksillä ja lahkoon vaikutuspiiriin saatettujen lasten kaltoinkohtelulla kiristäminen ristiriitatilanteissa.